

A' TUDOMÁNYOK ÖSZVESÉGE.

ELSŐ KÖTET.

- I. A' KÖZÖNSÉGES TUDOMÁNYKÖR.
II. NYELVTUDOMÁNYOK OSZTÁLYA.

RENDBE SZEDTE

NYIRY ISTVÁN,

a' S. Pataki Kollégiomban a' Philosophiának
közönséges Tanítója.

S. PATAKON;

Nyomtattatott Nádaskey András által.

1829.

508.

A. TUDOMANYOK
ÖSSZEFASSZÁS.

ELŐ KÖTET.
I. A KÖZÖSSÉGI TUDOMÁNYOK.
II. A TUDOMÁNYOK ÜGYELŐSÉGE.

LENDKE GYÖRKE
NYIRY ISTVÁN
A Magyar Kollégiumban (Hollósyfalvi)
Könyvtárban.

NYIRY ISTVÁN
A Magyar Kollégiumban (Hollósyfalvi)
Könyvtárban.

A' TT. OLVASÓ KÖZÖNSÉGHEZ.

Sokak az újabb időkben a' Tudományos-
ság eszközei. Egymást érik az encyklopæ-
dial, conversatiói, bibliothékai Szótárak,
mellyek minden tudományos szavakat be-
tűk rendi szerént előadnak. Ki mondhatná
hogy ezeknek, és minden illyes igyekeze-
teknek nagy hasznai nem vólnának?

De hát mindég ABCére kell é vissza-
vezettetnünk? Mikor a' Tudományokat
akarjuk eljárni, örökké A, B, C szerént va-
ló szókat keresgessünk é, hogy azoknak kö-
telein járván, a' Szótáraknak első és utolsó
lapjai között, vezér nélkül tévelyegve, sok-
félét könnyen, valami tudományos
egészet igen nehezen, szoros öszvekö-

tetést pedig, a' mi a' tudományok lelke
vólna, sehol se találjunk?

Az ilyen nehézségek között óhajtani,
hogy egy szoros renden, 's költsönös füg-
gésben lévő Tudományok Öszvesé-
gét, a' mint tsak lehet egy nagy familiai
tudományos sorba egygyüve állítva bírhat-
nánk, a' tudományok mostani elágazásai-
ban, természetes dolog.

Ímé! akármi szerentsége legyen is, itt
áll a' Tudományok Öszveségének első kö-
tetje: a' közönséges Tudománykör, és a'
Nyelvtudományok Osztálya! ezen tudo-
mányokra nézve, szoros renden, egészen
befejezve.

Itt áll ez, akármi szerentsét találjon is!
Mert úgy tetszik, hogy a' tudós Szótárak-
ban e' szerént láttatható nehézséget elhá-
rítani még sokkal nagyobb nehézség! A'
Szótárak tzikjeinek leírásában igen sok Tú-
dósok dolgozhatván egyszerre, a' munka
hamarabb, 's egy-egy szó körülírásába
mélyebben mehet. Az egész Tudhatóságot
pedig egy rendre vinni, egyből hozni le,

az itt előálló sokféleség egygyeztetése, a többek által való dolgozásokat nehezen szenvedhetvén: inkább csak egy Író kötelessége lehetne, mint a' sok Írók között az erányozott Egységet feláldozni.

Egy embernek ilyen sok, és temérdek tárgyú mezőt segedelem nélkül elnézni akarni, nem vakmerőségnek tetszhetik é? Nem mérészség é ez, kivált énnékem, a' ki a' Tudósokhoz magamat épen nem számlálhatom; nékem, a' kinek tudományos érdemem legfeljebb is csak az lehet, hogy néhány évbeli jeles Ifjakkal a' mathesisi, és ezzel határos tudományokat hajdanában megkedveltethettem, és talán az is, hogy ezen mathesisi és szomszéd tudományok köreit, egy igen kis munkával, a' Mathesis Intensorummal, (de a' melly még nyóltz esztendőök ólta a' Tudósok előtt szembe sem tűnhetett) tovább terjeszteni, 's azoknak új mezőt nyitni törekedék?

Ez a' mathesisi szellem lehet annak az oka, hogy itt a' tudományok elosztásaiban, és belsőinek elnézésében, a' penna próbáló

papiros daraboktól fogva a' gazdag tudós Szótárakon által, a' magános íratokig lévő nevezetességeket öszveszedvén: szorosán az Egységhez, a' gondolkodás formájához igyekeztem mindeneket kötözni. Melly formának természete, az elsőbb 4 tizikkeben (§.) előadattatván, ezen elsőbb 3, 4 levelek értése, 's szem előtt való tartása nélkül, valamint az egész szerkeztetést el látni igen nehéz lenne: úgy ezeknek segedelmekkel, mint az emberi gondolkodás kultsaival, a' tudományosság téreit könnyebben eljárhatjuk, 's bizonyosok lehetünk, hogy sem valami méltatlant fel nem veszünk, sem valami betsest el nem fogunk ejteni. Az egész könyv tartalmáról, mind szoros rendje szerént, mind a' betűk következései szerént is, a' végén lévő mutatótáblák számot adnak.

Azt a' bizodalmat, mellyel hozzám esméretlenhez a' Magyar hazai TT. olvasó Közönség aláírása által viseltetni méltóztatott, alázatosan köszönvén: széles erány-

zatú igyekezetemnek első kötetjét, a' TT. olvasó Közönség ítélete alá bocsátom.

De egyszersmind ki kell még mondanom, hogy: háládatlan, és igen sovány munkának tartatik a' Nyelv-tudomány! annyira, hogy noha némelyekről keveset írtam is, még is úgy látszik, hogy azokból alaposan ennyit megtartani elég lessz. Sőt, ha helyhetéseinkre nézünk, némellyik talán hosszúnak is fog tetszeni. A' mellyek mind e' mellett is szerfelett keveseknek találatnának, talán elegek lesznek arra, hogy azoknak belső érnnyait itt elnézvén; a' kinevezett nagyobb munkák után megtanúlhassuk. Akármint legyenek is ezek, minden módon azon igyekeztem, hogy a' kietlenebbeknek tetsző idegen nyelvméretek, született édes hazai nyelvünkhöz hasonlítva, folyvást magokhoz vonszóbbak lennének. Ennél fogva mérészlem reményleni, hogy ezen az úton, az idegen, és különösen a' keleti nyelvek tudományához való hajlandóságot, Hazánkfiaiban felelevenítheten.

Eggy világosan mutató mérője van nálam (mint minden más Szerzőtársaimnál) a' TT. Közönség előtt lévő kedvességnek: példányimnak elterjedése, elfogadtatása. Ha ez az Írók hőmérője, a' köz részvételt a' fagyponton jóval feljebb fogja mutatni: ezen első kötet 14-dik tizikjében lévő Tudományok, a' felvett szoros rendel sorban fognak következni, azon szabadságomnak kikérésével, hogy a' tudományosabb mivóltúak több darabokból is állhassanak, és némelly kedveltebbek, ne tsak az Encyklopædiák, hanem a' Monogrammák között is foglalhassanak helyet.

Mind ezekről annak idejében tudósítást tenni, és a' magamra válalt nagy munkát, ha élek, tovább vinni el nem mulatom: a' TT. olvasó Közönség kedvezéseit alázatosan kikérvén

a' Szerző.

A' TUDOMÁNYOK ÖSZVESEGÉNEK

ELSŐ RÉSZE:

A' TUDOMÁNYKÖR.

§. 1.

Ha az emberf elmének esméreteit, a' tudományokat, nem tsak egész kiterjedésekben, hanem öszveköttetésekben is akarjuk tudni: tudnunk kell azokat a' formákat, mellyeken a' mi elménk akár-melly tárgyat az e' körül való gondolkozása által felfoghat. A' tudományok a' dolgokról való gondolkodások által lettek: és így, azoknak megértésekre, megkülömböztetésekre, a' gondolkodás formájának megértése leghathatósabb eszköz.

Jegyzés: A' gondolkozást és gondolkodást, mint ki és visszahatást, a' mi nyelvünk igen jól megkülömböztetheti. Tndjuk, hogy Z-vel a' külsőkre menő tselekedetet, D-vel pedig benn ma-

radót, visszahatót jelent. Ezen D-vel való íge változtatásunkat, természetéhez képest mindegy visszaható tulajdonságaiban használhatjuk. (L. lejjebb §. 87. 2. §. 88. 1. és 2.)

§. 2.

A' Gondolkodás formái.

A' mi elménk akármi dolgot 1.) vagy magában, 2.) vagy öszveköttetésben vehet fel, vagy gondolhat. Ha magában veszünk fel valamelly dolgot, annak 1.) vagy mennyiségéről, 2.) vagy minéműségéről (quantitásáról, qualitásáról) gondolkozhatunk. De, ha öszveköttetésben gondoljuk a' dolgot, vagy 3.) a' több más dolgokra, vagy 4.) tsak az eggyetlen-eggy gondolkodó tehetségünkre vihetjük. E' szerént bizonyos, hogy négyféleképen foghatunk fel valami tárgyat gondolkodásunk által, tudniillik:

1.) Mennyisége, 2.) Minéműsége, 3.) a' több tárgyakkal való öszveköttetése, vagy viszonya (relatiója), és 4.) az eggy gondolkodó tehetségre való vitele, vagy viszonzódása (*) (Modalitás) által.

*) Visz, viszva (Debr. Gram.) vissza, visszája, viszsonos, viszontos, viszón, viszsonozom. Innen visszahatólag: viszsonozódik, az az, magára vissza vivődik, mint a' modalitás kívánja.

§. 3.

A' Gondolkodás formájának felosztása.

De mimódon gondolkodhatunk a' dolgoknak mennyiségéről vagy kiterjedéséről? mimódon minémúségeikről, vagy tulajdonságaikról? hányféleképen vihetjük ki a' dolgokat a' többekre? és vissza a' magunk gondolkodására? Ezek az itt előadódó kérdések! Hogy az ezekre való feleletek hijjánosok ne legyenek, az úgy nevezett hármas, (vagy két ellenkező és egy közbülső) elosztások után lehet megfejtetni, az az:

I.) A' Kiterjedésekben két ellenkező mennyiség 1.) a' közönség és 2.) különösség. De még ezen két szélsők közt van 3.) a' részszeréntvalóság (universalitas, singularitas, particularitas.)

II.) A' Minémúségekben gondoltathatnak: vagy valóságos tulajdonságok, az az, olyanok, a' mellyek azt adják elő, a' mi a' dolog valóban. Ezek 1.) Valóságos, állató minémúségek (qualitates positivæ); vagy olyan tulajdonságok, mellyek tsak nemmel, tagadással adják elő a' gondolkozásokat, a' mellyek 2.) Tagadós, hijjános, kirekesztő (negativa) minémúségek lesznek. Látnivaló pedig, hogy olyan minémúségek is lehetnek, a' mellyekben a'

Valók a' kirekesztések által, vagy megfordítva, határozatnak meg, a' mellyek 3.) Határozott minéműségeknek neveztetnek (*qualitates limitatae*), p. o. ha azt mondom: az arany rozsdásodhatatlan, akkor az arany minéműségét a' rozsdásodás közzül kizárom, és egyszersmind teszem azok közzé, mellyek meg nem rozsdásodhatnak.

III.) Hogy a' dolgoknak a' számtalan többiekre való vitelében, a' viszonyosságban el ne tévedjünk: ezen relatiókat 1.) Állandóságra, 2.) Következésre, vagy 3.) költsönös Eggyüttvalóságra kell vinni, melly egymásra való viteleknek ismét ellenkező viszonyjai is vagynak. Így lehetnek:

1.) Állandóság és változás viszonyjai. Azt, a' mi a' dologban állandó's ugyan az, a' mi vólt; mivóltinak (*substantia*); azt a' mi a' dologban változandó, melleseleg senek, hozzátartozónak (*accidens*) nevezzük.

2.) Következés viszonyjai. Az, a' mi a' dolgok egymás után való következéseiben mindég elsőbb, oknak (*causa*); az a' mi az egymásután valóságban mindég következik, következetnek (*effectus*) neveztetik.

IV.) Ha a' dolgot szükségesképen kell gondolnunk, az

1.) Szükségesképen való lessz, az az, minden időben való (necessarium) különben elmaradható, szükségtelen (contingens).

2.) Ha a' dolog bizonyos időben gondoltathatik, lételes (existens), különben léteetlen.

3.) Ha a' dolog tsak gondoltatható, lehetséges. Külömben, ha nem is gondoltatható, lehetetlen (possibile, impossibile).

§. 4.

Ha valaminek kiterjedéséről tulajdonságairól, öszveköttetéséről akarunk rendel gondolkodni: ezen gondolkodás (megfogás, conceptus, akár értelem, intellectus) formájira, múlhatatlanúl figyelmezní kell. Más képen nem lehetünk bizonyosok a' felől, hogy nem hagyunk é el vizsgálás nélkül valamit a' dolognak felvételében? nem tetünk é feleslegvaló haszontalan értekezéseket? sőt nem tévedtünk é el valóban?

Jegyzés. Azokat, a' miket valami dologról mondhatunk, gondolhatunk, feltehetünk; tsak ezen formák szerint ítéphetvén meg: ezeket már régen Aristoteles kategóriáknak, és az ő követőji prædicamentumoknak nevezték. A' mi nyelvünk és a' dolog természete után, a' mondhatódás ezen kategóriák nevezetének töké-

letésen megfelel. Mondhat, potest dicere, mondhatódik, potest dici per se cum reflexione, úgy hogy innen mondhatódás, dictio, quæ per se cum reflexione fieri potest, épen a' kategóriák értelme.

A' mondhatódásoknak ezen különbségeket illy tisztán előadva, Kántnak köszönhetjük. Az ő elrendelése szerint tehát a' gondolkodás, megfogás, az értelem tiszta formái, vagy a' dolgokról való mondhatódások ezek:

- 1.) Mennyiségekre nézve: Közönség, Részszeréntvalóság, Különösség.
- 2.) Minéműségekre nézve: Valóság, Határozás, Tagadás.
- 3.) Viszonosságokra nézve:
 - Mivóltosság és Melleslegesség,
 - Ok és Okozat,
 - költsönös Eggyüttvalóság.
- 4.) Viszonzódásokra, vagy az egyrevaló visszavitelekre nézve:
 - Szükségesképenvalóság és Elmaradhatóság,
 - Lételesség és Léteatlenség.
 - Lehetőség és Lehetetlenség.

§. 5.

A' tudományokról való Mondhatódások.

I.) Mennyiségekre nézve:

Ha tehát a' tudományokat akarjuk minden oldalról gondolkodással felvenni, ezekről monhatódik:

1.) Kiterjedésekre nézve: azon sokféle, melly a' tudományok tárgyait teszi. Ezen

sokfélét egy közönséges rend alá venni, és e'képen a' tudományok köreit kijegyezni, kötelességünk.

Ha ez a' sokféleleg közönségesen minden tudományokra fog alkalmaztatni, és e' szerént azok egy köz rendre vitettetni: előáll a' tudományok öszvesége, a' Tudománykör, vagy Encyclopædia.

Jegyzés. Minden öszveségről, sokságról, egységről; az egészen, részenként, vagy darabonkéntvalókról, az egy vagy több szerűekről való mondhatódások is a' mennyiségi formák alá tartoznak.

Világos innen: 1.) A' Tudományokra nézve:

A' mi előterjesztéseink (repraesentationes), mennyiségekre nézve, vagy egyszerű szemlélődésből (intuitio), vagy többszerű megfogásokból (conceptus) állvan: esméreteink 's tudományaink is vagy szemlélődő, vagy vizsgálódó (discursivæ) tudományok. Így lesznek: szemlélődésből, a' szemléltethető idő és hízakból (ex tempore et spatio) öszverakott esméretek, mathematicai esméretek; vagy megfogásokból, visgalás által öszvetett esméretek, philosophiai esméretek.

2.) A' tudomány köreire nézve, az Encyclopædia:

a.) Vagy közgyűlevészes, vagy rendes. A' közgyűlevészes esmérét a' mint a' tárgyak előtolódnak, csak azon sorral állittatik elő. De a' rendes encyclopædiában az esméretek minden egymásután következő sorainak, minden tudomány elosztásainak okát kell adni, 's öszveköttetéseit kimutatni, úgyhogy a' tudományok e' szerint egy egészet mutassanak. Amazt már Quinctilianus a' hét szabad mesterségek előadásában próbálta (Instit. Orat. Lib. I.), hogy azt a' tudománykört, úgymond, (orbitam scientiarum), mellyet a' Görögök ἐνκυκλιος παιδεία-nak neveznek, elő állítsa. A' rendes tudománykör mindég tökéletesedhetik.

b.) Az Encyclopædia vagy öszveséges, minden esméreteres tudományokat öszszevevő; vagy néhány tudományokra vagy csak egy különös tudományra, ennek elágazásaira tartozó, melly ha szélesebben van kidolgozva, Monogrammának neveztetik. Öszveséges tudománykört rendbeszedni nehéz, és ez maga is egy különös tudománymív lehet.

§. 6.

II. A' tudományok Minémüsége.

II.) Minémüségekre nézve a' tudomá-

nyokat felvenni annyi, mint azon valóságokat, reálékat, a' mellyekből áll a' tudomány tárgya, vagy matériája, állítólag és kirekesztőleg meghatározni, és így a' tartalmát szorosabban előadni. (Krug, Abhandl. üb. d. Begriff d. Encycl. 23-dik levelén).

A' mi esméreteink tárgyai közönségesen véve: 1.) vagy tapasztalás után valók, tapasztalatiak (*empiricæ*), 2.) vagy tiszták, az az, a' mellyek minden tapasztaláson kívül vannak, és ettől épen nem függenek.

Mivel a' tiszta esméretben semmi tapasztalás (még, vagy már) nints: az ilyen tiszta esméretek tapasztalás előtt valóknak, elsőbbelieknek (*a priori*) mondatnak. Valamint a' tapasztalás után való esméreteink, (*a posteriori*) utóbbelieknek lenni állíttatnak. Ha pedig a' tiszta esméretek vagy tudományok a' köz-életre fordíttatnak: előállanak az alkalmaztatott tudományok.

Esméreteink minéműségekre nézve még vagy vizsgálódók, vagy tselekvők (*theoreticæ et practicæ*.) Hogy a' mi tselekedeteinkre tartozó tudományok vagy szorosan lekötők, vagy csak kötelezők

legyenek, amazok a' törvényes, ezek az erköltsi tselekedeteink meghatározásában (stricta et non stricta, perfecta et imperfecta), száz egynehány esztendőkkel ez előtt vették fel tudományosan. De hogy az a' különbözés más tselekvő tudományokra is tartozhatik, megmutatta Gróf Soden, a' státusi vagy országglási, és nemzeti Gazdálkodások elválasztásában, melly által ezen tárgyakban ismét új tudományokat nyertünk. (Die Nationalökonomie, ein philosophischer Versuch von J. Graf von Soden 3. Bde. Wien 1815.)

§. 7.

A' tudományok Visszonosságai.

III.) Ha a' tudományokat visszazonosságaikban, öszveköttetésekben vesszük fel:

1.) Mivóltjok, vagy substantiájokra nézve: a' belső értékeiket szorosán kell azoknak kivenni, melly értékek azoknak átaljábanvaló érdemek. De figyelmezní kell egyszersmind:

2.) Okaikra, kútfejeikre, hasznaikra és következéseikre is.

a.) Kútfejeikre nézve a' tudományok 1.) vagy a' természetből vétettek, természetesedettek (naturales), vagy másunnan szereztettek, szerződöttek (positivæ).

b.) A' tudományok használatai vagy tsak iskolaiak, vagy világiak, vagy az emberiségre vitethetők; a' mint azok vagy pusztá tudósságra, vagy a' világi, vagy az emberi esméretségre erányozódnak. Mindenmódon:

c.) A' tudományok közönséges következte a' Túdósság.

A' Túdós: 1.) vagy tsak gyűjtőgető, Dilettant, 2.) vagy esméreteit használó, hivatal szerént túdós. Ez ismét: A.) vagy pusztá szemlélődő, vizsgálódó (speculativus), vagy B.) Alkalmaztató (practicus), tselekvő, munkálódó. Ez újlag vagy a.) tiszti, foglalatossági Túdós, a' milyen minden nevezetesebb életnemeiben lehet, vagy b.) tanító Túdós. Ez pedig a.) vagy szerző, Író (auctor, scriptor), vagy b.) előadó, beszéllő, oktató Túdós. Mind a' kétféle képen tanítók, vagy aa.) mesterségesen, vagy bb.) köznépi módon; vagy cc.) ösvefüggőrendben (systemában), vagy dd.) darabonként, fejenként való elszagगतott részekben (aphoristice) tanítók. Az ilyen tanítások is vagy kivonatal formában, vagy szótárak, betűk szerént, (lexicographice) kiszedve lehetségesek. Az előterjesztő és

beszélgető, vagy Socratesi módok is (catechetica, erotematica, socratica methodus) ide tartoznak.

A' Tüdős, még ezen kívül, tudománya kiterjedésére nézve: 1.) Sok, vagy minden tudományú (polyhistor vagy panhistor). Mikor még a' tudományok kisebb kiterjedésűek voltak, és csak Rhetorika, Geometria 's Muzsikából állottak, vagy még később Quinctilián korában Grammatika, Muzsika, Geométria, Arithmetika, Astronomia, Dialektika, Rhetorikából, panhistorok a' tanuló Ifjak is lehettek. Már most, rövid az élet, hosszú a' mesterség.

2.) Kartüdős, facultás-tüdős, valamelyikben a' négy szokott: philosophiai, orvosi, törvényi és theologiai Kar szerint.

3.) Egy külön tudomány tudósa, a' melly külön tudomány: vagy hivatal, vagy kenyér, vagy csak valamely kedvelt tudomány lehet.

A' Tüdős minéműségi mondhatóságára nézve: 1.) Valóságot kereső (realis) Tüdős. 2.) A' tudományos tsekélysegeket úzó, színes tudós (pedant). Ettől magunkat óvni már Quinctilián tanított: „ Persequi, quod quisque unquam vel contemtissimorum hominum dixerit,

aut nimiae miseriae, aut inanis jactantiae est, et detinet atque obruit ingenia, melius aliis vacatura. Nam, qui omnes, etiam indignas lectione schedas excutit, anilibus quoque fabulis accommodare operam potest.“ 's a' t. (Inst. Orat. I. pag. 64. ed. Bip.)

3.) A' költsönösség formájában is fel kell venni a' tudományokat. Ez által egyiknek a' másakra való tekintetei kijönnek.

§. 8.

A' tudományok Visszonozódásai.

IV.) A' tudományokat, természet szerint a' gondolkozó tehetségünkre is kell vinni, vagy azzal öszvekötni. És így:

1.) Lételekre nézve a' jelenvaló állapotokat ki kell azoknak jegyezni.

2.) Lehetségekre nézve: 1.) azoknak mind, felfogása és megfogása, mind tanulása és tanítása lehető módjait, mind 2.) a' mostani megfogási állapotjából világosan következő, még ki nem dolgozott, és így csak lehető részeit ki kell mutogatni.

3.) Ha a' gondolkodás lehető formáit a' tudományokra valóságosan alkalmaztatjuk, és azokat a' tudományokban megtaláljuk: kijön az, a' mi a' tudományban szükségesképen való. — Mert a'

mellynek lehetőségéből valósága következik, az szükségesképenvaló.

Ezek szerint állíthatjuk tehát, hogy azok, mellyek a' tudományok, és azoknak előadásokról, a' gondolkodás négy formáji után mondhatódtak, a' tudományoknak szükségesképenvaló tulajdonai. És, hogy a' tudományokról való előszámlált mondhatódások megértése, 's mindeniknek a' maga illendő helyére való vitetése nélkül, a' tudományok belsőjit tudni 's megérteni nem lehet.

§. 9.

De midőn az igen nagy kiterjedésű, nehéz öszveköttetésű, mély és lábolhatatlan valóságú tudományok közelébbi esméretjekhez fognánk: el ne felejtjük, mit ítelt azokról Rousseau, midőn a' Dijoni tudós Társaság által 1770-ben kiadott ezen kérdésre: a' mesterségek és tudományok helyreállítása, az erköltsőknek helyreállítása ára mennyit tett? ellenkezőleg a' tudományok kártékonyságait olly hathatósan előadta, hogy a' feltett jutalom neki íteltetett. — Ezen munkára sokan feleltek. Az akkori Lengyel Király (Lessinsky Szaniszló Ó Felségének feleletére, azt mondja maga Rous-

seau: „Hogy mondhatnám én, hogy a' jó-
ság és a' tudományok minden emberben
össze nem férhetnének? én, a' ki az Igaz-
gatókat arra intettem, hogy igazi Tűdősok-
kat hívnának udvarokba; de megvallom,
hogy az ilyen igazi Tűdősok ritkák. Pe-
dig, tsak így tudhatnánk meg, mit tehet-
nének az emberi-nem javára a' tudomány
és a' virtus.“

Eggyesítsük tehát a' tudományt és a'
jóságot, hogy azon embereket igen szere-
tő Tűdős ellenvetéseit elkerülhessük; hogy
az ő ellenvetései ne a' tudományokat, ha-
nem a' századokat nyomják.

Ez a' Bölts, értekezésének első részé-
ben Socratest is előhossa, a' ki az égből
hozta le a' böltsességet, és ugyan mellyi-
ket? azt, hogy a' mérséklést, a' szerény
jóságot tanító böltsességen kívül, minden
tűdás, tudatlanság! „Mi mindnyájan, úgy-
mond Socrates, sophisták, keltők, oráto-
rok és mivesek, nem tudjuk mi az igaz,
a' jó és szép, 's tsak abban különbözünk,
hogy noha azok semmit sem tudnak, még
is azt hiszik, hogy tudnak, midőn én tu-
datlanságomról épen nem kételkedem; és
az az elsőség, mellyet a' böltsességben az
orákulum nekem tulajdonított, tsak ebben

áll: hogy én tudatlanságomról meggyőztettem.”

§. 10.

A' Tudománykör rendje tanulásának hasznai:

1.) Nints módunk 's időnk minden tudományt megtanulni. Szükséges tehát azokat öszveségesen rövidebb rendben elnézni, hogy az által akár hivatali, akár választott kedvelt tudományunkban tudjunk eszmélődni; az az, mind azt, hogy melly helyen járunk a' tudományok között? mind azt hogy mitsoda öszveköttetésben van a' mi tudományunk a' többiekkel? megtudhassuk. Itt tudjuk az alacsony Fűvészséget a' gyors és magas Égnézéssel öszvekötni.

2.) A' rend a' dolgoknak lelke. Az encyklopædiai Szótáraknak, mellyekkel a' mostani idők bővölködnek, nagy hijjok van, mert: 1.) egy tudományt belőlők kiszedni, sok tzikkelyekre osztattatván az fel, több esetekben épen nem lehet, annyira, hogy 2.) vagy tudni kell a' keresőnek már előre az egész tudományt, 3.) vagy hosszas únalmas keresések által majd szinte olyan nehezen lehet belőlők a' kintseket öszveszedgetni, mint azokat újonnan a' legnehezebb helyekről kikeresni. 4.) Ha

mind ezen bajai nem lennének is, még is összeállást, viszonyt, egymásra való szoros tekintetet, melly a' tudományok legkissebb részeinek is a' lelke, a' Szótárakban haszontalan keresünk; és így a' Szótárak által Söktudókat, de nem valóságot, nem nyomosan tudókat lehet formálni.

3.) Ha minden főbb tudományt rendje szerént előállítándanánk, melly nagy haszna lehetne annak, mind az akadémiai Tanítókra, mind a' Tanulókra nézve, kivált a' mi Hazánkban, a' hol még az e'féle kidolgozások ritkák, és csak sok könyvekből lehetségesek. — Elnézni a' tudományok egész kiterjedését, azoknak belső törvényeit, a' gondolkodás örökké igaz formáji után (melly ezen mi Encyklopædiánknek különös tulajdona) rendbe állítani: olly útmutatások, mellyek után a' gondolkodó józan elme akármellyik tudomány mezejét is bejárhatja 's megesmérheti. Valójában rend nélkül a' dolgot kiterjedésében 's összevontetésében fel nem foghatjuk igazán, 's e' nélkül csak az oskolának, kevés időre, és nem a' köz-életnek fogunk tanulni,

A' TUDOMÁNYOSZTÁLYOKNAK KÖZÖNSÉGES TÁBLÁJA.

§. 11.

A' Tudomány rend osztályaiban azt a' mennyiséget kell felfogni, melly által azt láthatjuk által, hogy a' nagyobb kiterjedésűek 's közönségesebbek alá, mimódon jőnek a' kisebb mennyiségűek és különösebbek? Ezen elfejtő (analytica) módon kívúl, még a' mondhatódások négy fő formájit is alkalmaztatván (synthetice): világos, hogy a' mi tudományosztály tábláink a' gondolkodás természete után menvén:

1.) Nem szabadtetszések szerént felvett osztásokból fognak állani, és 2.) ezen elosztások főbb pontjai, az emberi elmének akármilyen következendő tökéletesebbedése fokain is állandók fognak maradni.

A' Tudományok;

A.) Közönségesen:

- 1.) Körökbe vétettek, Encyclopædia.
- 2.) Különfejezetekbe szedettek, Tudomány szótárak, Encyclop. Lexiconok.

B.) Különösen:

- I.) Tudománysegédek, Nyelvértés, Philologia.
- II.) Tudományok:

1.) Természeti, természetesedett tudományok (*scientiæ generaliter naturales*).

a.) Történeti, elbeszélő, históriai tudományok.

b.) Okoskodó tudományok (ezeknek osztályai a' gondolkodás formái után halgatnak):

a.) Mennyiségi tudomány, *Mathesis*.

1.) Tiszta, 2.) Alkalmaztatott.

b.) Minémüségi okoskodó tudomány, *Physica*.

1.) Tiszta, 2.) Tapasztalati.

aa.) Természeti: Mennyiségi, *Physica mathematica*; Minémüségi, *Physica simpliciter*; Viszonosi, *Physica dynamica*; egyrevitetett, *Viszonzódási, Physica intensorum*.

bb.) Emberi, vagy különösen az emberi természetre vitetett: Mennyiségi, *Anatomia*. Minémüségi, 's különösen: Valósági, *Physiologia, anthropologica*; Hijjánossági, fogyatkozási, *Pathologia, Kórtudomány*. Viszonosi, *Politica*. Viszonzódási, egyrevitetett, *Psychologia*.

c.) Viszonos és viszonzódó okoskodó tudományok, *philosophiai tudományok*.

1.) Visgáló.

aa.) Tiszta Philosophia.

bb.) A' tapasztalásra mint okfőre vitetett
Philosophia.

aa.) Mennyiségi, Empirica.

bb.) Minémúségi, Sceptica.

cc.) Visszonosi, Critica.

dd.) Viszonzódási, egyrevitt, Fichte és
Schelling Philosophiái.

cc.) A' tapasztalásra mint következetre
vitetett Philosophia, Hathatósági Phi-
losophia, Intensorum Philosophia.

2.) Tselekvő Philosophia.

3.) Érzési Philosophia, Æsthetica.

2.) Szerződött tudományok, Positivæ sci-
entiæ.

a.) Törvénytudomány, Juridicæ scientiæ
positivæ.

b.) Hittudomány, Istenijelentés - tudo-
mány, Theologia.

§. 12.

Ezen közönséges tudományok táblája,
az okoskodó tudományok elosztásaiban a'
gondolkodás formái vagy a' mondhatódá-
sok után halgatván: a' rendszerént felvett
osztásoktól eltér. Az okoskodó tudomá-
nyok részei Krugnál e'képen vagynak:

Okoskodó Tudományok:

- I.) Szemlélésiek, Mennyiségi - tudomány,
Mathesis.
- II.) Viszálásiak, megfogások által öszve-
tett tudomány, Philosophia.
- 1.) Tiszta Philosophia.
- 2.) Tapasztlásra vitetett Philosophia.
- a.) Az emberre, Anthropologia.
- a.) Eggyenként, Anthropolog. strictiori
sensu.
- aa.) Főbb részeire nézve :
- aa.) Testére nézve Somatologia közön-
ségesen, különösen pedig kifejezve
állató részei, és azoknak munkálko-
dásaira nézve, orvosi testtudomány.
- bb.) Lelkére nézve, tapasztalati Lélek-
tudomány.
- bb.) Az egész emberre nézve, Tulajdon-
képen való Anthropologia; a' melly
alatt ismét két rendbeli Anthropológiát
külömböztet meg.
- b.) Az emberi öszveségre, a' társaságra
nézve, political Tudományok.
- b.) A' természetre nézve, physikai tu-
dományok.

Úgy látszik, hogy ez az elosztás mesz-
szevezető, a' mellyben az egész szélesen
terjedő Orvosikar távol, és alig akad meg,
's nem minden erőltetés nélkül, a' midőn

az Anthropológiának több külön kisebb-kisebb körök tulajdoníttatnak.

§. 13.

Az újabb szótáras Encyklopædiákban is az Anthropológiának ezen hibája a' tudományok osztályaiban nem orvosoltatott; és ezért van, hogy az encyklopædiai elosztások igen bizonytalanok, és ugyan azon egy Szótárban is változók; mert nem valami állandó formára (mint a' gondolkodás formáji) építették. Igen kedvelt felosztások

I.) A' Németországi új Encyklopædistáknak, hogy a' tudományok:

Tárgyokra nézve:

Anthropologiai, az embert tárgyazók,
Kozmologiai, a' világra nézők;

Kútfejekre nézve:

1.) Történeti, históriai,

a.) Az élet belsőjére nézve:

Beszéd és Mesterség;

b.) Az élet külsőjére nézve:

Az időben, Régiség és Történet;

A' hízakban, Világ, Természet, és emberi történet esmeretség;

2.) Okoskodási, Rationalis,

Az érzésiektől elvonva, Philosophia;

Az elvonattaknak az érzésekkel való
 öszverakások, Mathesis, formájára
 nézve; Természettudomány, maté-
 riájára nézve.

E'képen lévén a' Tudományok az 1816-
 tól 1820-ig Lipsiában és Altenburgban
 kijött Német kézi Biblióthéka ragaszték-
 jában elosztva:

II.) Ugyan azon könyv 2-dik darabjában az

Encyklopædia tizikkje alatt Heusinger ál-
 tal így rendeltettek el: A' Tudományok

1.) Anthropologiai osztálya áll: 1.) Phi-
 losophiából, 2.) Történetből, 3.) Geográ-
 phiából, 4.) Politicából.

2.) Ontologiai osztálya áll: 1.) Mathesis-
 ből, 2.) Physikából, 3.) Természet his-
 tóriából, és 4.) Mivészttudományból. —

Ugyan ezen osztásokat tartották meg a'
 Conversations-Lexikon kiadóji is a' 4-dik
 5-dik, 6-dik, 7-dik, vagy már 1827-diki
 kiadásáiban.

III.) Az Ersch és Gruber által tizennégy esz-
 tendőtől fogva kijövő óriási Encyklopæ-
 diában, a' második darab elején az LII-
 dik levelig Gruber az encyklopædiai el-
 osztásokat fejtegeti e'képen: A' Tudo-
 mányok

I.) Formájok szerint:

- 1.) Elvontak, okosságbeliek.
- 2.) Tapasztalatiak, empirikák. (Az empiriát elmellőzni az okossági elvontak mellett üres főnek, az elvontakat elmellőzni a tapasztalatiak miatt, gyenge főnek jele, vagy Charlatánság, (ugyan ott).

II.) Tárgyaik szerint:

A.) Természeti tudományok.

- 1.) Classisok szerint, Leírók (mennyiségekre nézve?): Élőmívetlen, élőmíveseknek leírása, föld, levegőitünemény és égleírása.
- 2.) Részeinek rendje szerint (minéműségekre nézve?): Élőmívetleneknek Oryctognosia; Élőmíveseknek, Organologia.
- 3.) Elegyítésekre nézve (költsönösségekre nézve?) (commercium mutuum): Ide tette az Elemekről (elementumokról) és azoknak költsönös öszvetételéről való tudományokat.
- 4.) Munkájok törvényeire nézve (mivóltjok és okozatjaira nézve?)

Erre vitte a' Physicát, vagy az élőmívetlenek törvényeit a' Physiologiát, vagy az élőmívesek változása törvényeit és a' Cosmologiát, vagy Világtudományt.

B.) Azon tudományok, mellyeknek győ-

kere az ember, Anthropologia közönségesen:

1.) Tapasztalati: ez szemléli az embert, mint 1.) testi, 2.) lelki élőmívet, és 3.) együtt mint lelkes testet. Itt jönnek elő a' Psychologia, és az Orvostudományok.

2.) Tiszta, anthropologiai tudományok, philosophiai tudományok: szemlélési, érzési és tselekvő Philosophia.

C.) Transcendentalis, vagy a' tapasztalásokon túlható Tudományok. Mert a' már leírt természeti és anthropologiaiak, vagy tapasztalatiak, vagy csak a' tapasztalásokból elvonattak (abstraháltattak). Itt is, úgymond Gruber Úr, kétféle úton lehet menni: természeti és anthropologiai úton. A' réggibbek a' természeti úton mentek, és Ontológiát, Cosmológiát, Psychológiát és Theológiát alkottak. Ezt az alkotmányt lerontotta Kánt. De Fichte azon átmenőket a' puszta Subjectumból hozta ki anthropologice; és Schelling látván, hogy Fichte szerént a' Világ elenyészik, a' transcendenseket az objectivum és subjectivum egygyélételeből (identitásából) hozta le.

Igy éri el, úgymond Gruber Úr, az em-

ber az emberiséget, a' humanitást, a' melly minden élet és tudománybeli törekedése. De még rendkívül három kérdést támaszt, és azokból fejti ki a' többi tudományokat.

1. Kérdés: Hol találtnak a' humanitás nyomdokai egészben?

Felelet: A' historiai, geographiai, ethnographiai, és Státus tudományokban. Ezeknek alkalmatosságával osztja fel a' nevezett tudományokat.

2. Kérdés: Mi akadályoztatta az embert eddig az ő meghatározásában a' humanitás elérésében?

Felelet: Megtanúljuk a' Politikából. Itt ismét a' politicai tudományokat osztja fel.

3. Kérdés: Hát vallyon igazsága van é a' Politikának és Theológiának, hogy ezen a' földön a' humanitást el nem lehet érni?

Felelet: Erre szükséges a' transcendentális, a' tapasztaláson túl menő tudományokat tudni.

Ambár Gruber Úrnál a' gondolkozás formáji után való felosztásoknak (mellyeknek hasznait a' Németországi Tudósok már régen emlegetik, de soha még nem használták) nyomai láttassanak: még sem le-

hetne az ő elosztása szerint is egy Tudományok Öszveségét rendbe állítani: mert látnivaló, hogy sok tudományoknak részei igen messze vagynak egymástól elszórva.

A' mi feltett Táblánk a' Mondhatódásokat vévén segítségül, ez által 1.) az egyenlő mezőjű 's kiterjedésű tudományok forma szerint jobban megkülömböztetnek. 2.) A' felyett tudományokról való gondolkodásainkat, a' gondolkodás formáji közelebbről határozzák meg, és ezek által a' tudományok részei, természete, valósága könnyebben fogattatik fel. 3.) A' tudományos forma e' szerint világosabban kijön, a' mi a' Tudományosságban fő dolog.

§. 14.

Öszvevévén mind ezeket, a' Tudományok Szakaszait e' következő Osztályokban fogjuk előadni:

- 1.) Nyelvtudományok.
- 2.) Történettudományok.
- 3.) Mennyiségtudományok.
- 4.) Természetitudományok.
- 5.) Bóltzelkedéstudományok.
- 6.) Az emberre néző és társasági tudományok.
- 7.) Orvostudományok.

8.) Törvénytudományok.

9.) Hittudományok.

§. 15.

Az Encyclopædiának tudományos Története.

A' mint hajdan a' tudományok szaporodtak, látták, hogy azokat egy fő rendre, egymással való öszveköttetésre kell és lehetne vinni.

A.) Az az igyekezet, mellyel a' tudományok az Alexandriai iskolában egygyüvé vitettek, szélesebben kiterjesztette magát, és a' Rómaiaknál is tudományok summáztatjait állított elő, mint Varró, Plinius és Quinctilián által. A' későbbi, kivált Görög gyűjtemények is ide valók, mint Stobæus, Suidas, és a' Martian. Capella 9 könyvekből álló Satyriconja.

B.) De a' középidoők ditséretére szolgál az, hogy tzélerányos Encyclopædiákat dolgoztak, nem tsak külön tudományokét (mint Aquinas Tamás, Summa Theologiæ) de közönségest is. A' 13-dik Százban írt a' munkás Dominicánus, Vincent. Bellovacensis: Speculum historiale, naturale, doctrinale. Így törekedtek a' tudósok az egész tudóság mezejét elnézni, midőn végre

C.) Verulámi Bácó az ő Századját meghaladva kiadta: Franc. Baconis de Verula-

mio, de dignitate et augmentis scientiarum
Libri IX. 1646-ban. Ettől fogva szaporodtak az encyclopædiai munkák. A' Verulammi Bácó rendje így megyen:

A' tudományok a' lélek tehetsége szerint eloszlanak: Emlékező- képző- és értelmi-tudományokra, az-az: históriai, poézisi és philosophiaiakra.

I.) A' História: természeti és polgári; ez, egyházi és tudományos.

1.) A' Histórianak kezdetei az Emlékeztetések, a' Commentáriusok és Registrumok,

2.) Az Óságok, Régiségek, régi dűledékjei annak, a' mi valóságos história (Libr. II. cap. 6). A' valóságos (justa) História áll Krónikákból és Tettek írásaiból (cap. 7). A' Krónikák közönségesek (univers. Hist.) és különösök; ismét évszakiak és naplók (cap. 8, 9.)

II.) A' Poésist elbeszélő, beszélgető és példázolóra osztja (narrativa, dramatica et parabolica) (cap. 13.)

III.) A' philosophiát osztja: az Isteniségről, a' természetről, és az emberről valóra. A' philosophiai elsőbbségek (prima philosophia) mindenknek annyok. (Libr. III. cap. 1). E' szerint végzi el a' termé-

szetről és az emberről való Philosophiát a' III-dik könyvében. A' IV-dik az emberről mint érzésről, az V-dikben mint lelkiről tanít. A' VI-dikban a' beszédről és nyelvről. A' VII-dikben az erköltsről. A' VIII-dikban a' köztársaság megtartásáról ügyeltetéséről és igazgatásáról. Az utolsóban kiterjed a' Kijelentett Vallásra is.

D.) Hét esztendővel később 1653-dikban, Ultrajectumban nyomtattatta (a' mi más Európai nemzeti nyelven nem történt) Magyar nyelven Apátzai Csere János *) az ő Magyar Encyklopædiáját, épen úgy, mint amaz Anglus, meghaladva a' maga századját mind a' tárgyaknak felfogásában, mind a' Magyar nyelv hajtható alkalmaztatásában. E' könyvnek rendje így megyen részenként: 1-ső Rész: a' tudományok kezdetéről. 2.) A' dolgoknak közönséges tekinteteikről, és azoknak feltalálásokról (5. lev.) 3.) A' dolgoknak egybeköttetett tekintetekről. (Mind ezekben a' még tsak 1644-ben kijött Cartes Principium Philosophiæ-ját követte; kezdvén az 1-ső Részének I-sőjét a' Cartes I-sőjén fordítva szabadon; II-dik a' Cartes

*) Apátzai Csere János 1653-ban lett a' Fejérvári Kollégiom Rectora, és így mindjárt Ultrajectumból való hazajövetele után.

VI-dik-ja; III-dikja a' Cartes XIII-dikja; V-dik a' Cart. XXIX-dikje's a' többi; de mindenütt az észfogások igen helyes előadásai-
kal.) 4.) A' mennyiségek megszámlálásairól,
itt a' számvetésről. 5.) A' mennyiségek meg-
méréséről (a' Geometriáról) a' 83-dik leve-
lén. Tóldalék az 5-dik részhez, a' testes
dolgok módjairól (az-az, a' mozgásról és
helyhetésről). 6.) Az égi dolgokról. 7.) A'
földi dolgokról 115-dik levelen. 8.) A' tsi-
nálmányokról 256-dik levéltől. 9.) A' meg-
történt dolgokról 291-dik levéltől. 10.) Az
embernek magaviseléséről a' 314-dik levél-
től. 11-dik Rész, 365-dik levél: az Isten-
ről és az ő dolgairól.

Kitetszik ezen részek felülírásaiból,
hogy Apátzai Csere a' Bács köz-kedves-
séget nyert encyklopædiai osztásait ugyan
nem követte: de követte a' mély des Car-
test, a' ki szintén úgy tsak 9 esztendővel
adta ki elébb a' Principiumait, és ez által
a' mi Magyar Tudósunk szép magától ki-
foszló rendel állította elő a' Tudomány-
sorokat.

E.) Itt következik a' szótáras Encyklo-
pædiáknak özöne, mellyek közt nevezetes:
Grosse vollständige Universal-Lexicon al-
ler Wissenschaften und Künste (das Zed-

lerische); 1732-től 1750-ig 64 kötet, ismét 1754-ig 6 kötet hozzáadások. Ezen nagy gyűjteménynek kevés haszna van, némelly tizikkeket, p. o. a' Geneologiát kivéven.

Az Encyclopædia Britannica hatszor jött ki 1788-tól fogva. Újjonnan 1823-ban 20 kötetekben negyedrétkben. Hozzáadásai 6 darabban jöttek ki, Edinburgban. A' többi Anglus munkák: Rees Encyclopædia 4 rétkben. Edinburg Encyclopædia 1810-től fogva (kivált a' természeti tudományokra nézve jó) 18 darabban. Encyclopædia Londinensis, Wilkes John által 1817-dikig 15 kötet jött ki. Encyclopædia Metropolitana 1822-ig kijött hét darab a' 25-re számoltak közzül. Kissebbeket irtak; Watson, Willich, Kendal.

1751-ben jött ki a' híres Frantzia Encyclopædia: Dictionaire Encyclopædique's a' t. Paris et Neufchatel, 17 Tom. in fol. 6 kötet Képekkel; a' Diderot és d' Alembert elintézései alatt, sok Frantzia tudósok egygyüttmunkálódások által. 1818-ban újabb kiadása hirdettetett. D' Alembert az encyclopædiai osztást Verulámi Bács szerint az elme tehetségei után, emlékező, képző, és értelmes tudományokra osztja. Frantzia országban 1782-től fogva jön ki

az Encyclopædie methodique, már 156 $\frac{1}{2}$ kötet, és 51 kötet kép jött ki 4 rétbén.

A' Krünitzén Német Encyclopædiája az S betűig megyen. Deutsche Encyclopædie 1778-tól 1804-ig 23 kötet 4 rétbén, először Köster, később Roos által, el nem végződve.

Nagy kedvességet nyert a' Conversations-Lexicon, melly 1827-ben 7-dikszer adatott ki, Lipsiában, Brokhausnál, az elébbeni kiadásoknál nagyobb formában és betűkkel, jobbítva 's nevelve 12 darabokban. — Ugyan Brokhaus adta ki 1816-tól — 1820-ig 50 réztáblákkal négy kötetben: Deutsche Taschen - Encyklopædie, oder: Handbibliothek 's a' t.

Az Ersch és Gruber Urak nagy Encyklopædiájok, minden illyes szótáros Encyklopædiákat meghaladni igyekeznek. De ki tudja mikor fognak ezek is elvégződni; pedig nints egy-egy tökéletlenebb könyv, mint a' végére nem hajtott encyklopædiai Szótár; mert ebben nints befejezve semmi több tárgyakból álló Tudomány. 1817-től 28-ig 17 kötet jött ki,

1828-ban kezdődött 12 rétbén kiadódni Augsburghan: Taschen-Conversations-Lexicon, eddig kijött 12 darabka, az Erzbi-

schof tizikig. Ez a' többeknél sokkal gyengébb munka.

F.) A' Németek a' tudományos rendű Encyclopædiát is tökéletesítették. Előremenvén:

Schulzer, *kurzer Begriff aller Wissensch.* Frankf. u. Leipz. 1759. Adelung, Klügel, C. H. Schmid: *Abriss der Gelehrsamkeit für encyclopædische Vorlesungen.* Berlin 1783. Buhle: *Grundzüge einer allgem. Encyclopædie.* Lemgo 1790. — Ekkor következett:

Joh. Joach. Eschenburg: *Lehrbuch der Wissenschaftskunde, ein Grundriss encyclopædischer Vorlesungen.* Berlin und Stettin, 1792. Ebből, és különösen Jénai Professor, és az oda való tudományos újság 1785-től fogva való elrendelőjének Schütznnek tanításaiból egy új öszveköttetési rendet állított elő Wilhelm Traugott Krug: *Versuch einer systematischen Encyclopædie der Wissenschaften, 2. Theile.* Wittemberg. und Leipzig 1796, 1797. Azolta már minden tudományok, 's Könyvtárak elrendelése ezen Krug Úr formáji után menni igyekeznek. Megelőzte ennek kiadását:

Über den Zusammenhang der Wissen-

schaften unter sich, und mit den höchsten Zwecken der Vernunft. Eine Vorlesung. Nebst einer Abhandlung über den Begriff einer Encyklopædie, von Wilhelm Traugott Krug. Jena 1795. Későbbi: Krug Versuch einer neuen Eintheilung der Wissenschaften, Züllichau und Freystadt 1805.

G.) Az Eschenburg Encyklopædiáját az 1808-diki 3-dik kiadás után 1828-ban Magyarra fordította Langhy István Úr. Eza' magyarázata mind íratjának érthetősége, mind a' jegyzéseiben lévő könyvek esmeretségére nézve nyelvünkön mindég nagy betsű fog lenni.

A' Tudományok magyarul. Írta Bartzalfalvi Szabó Dávid. Posony, 1792. Az 1791-diki Országgyűlés hazai nyelvünket tudományossá emelvén, e' jeles elméjű Tűdós a' Physikát és Mathesist nálunk azonnal nagy haszonnal magyarul tanította. Sok új szavai jók. A' megfogásokat hajszádra szeretne venni, a' mi sokszor szükséges, de néha talan unalmasnak tetszhetik. — A' Tudományokat 1.) Lettekről, vagy 2.) azoknak okaikról valókra osztja 41-dik és köv. levelein.

A' Tudományok rövid summája, olvasni való Könyv, Posony. 1806. Nem rendel

megyen ugyan, de némelly tudományokra nézve hasznos Olvasókönyv.

§. 16.

A' Könyvtárak elrendelését példában mutatta meg Ersch az ő 1812 — 1814-ig először, majd 1823-ban másodszor is kiadott: Handbuch der deutschen Literatur-jában. Az ő elosztásai az encyklopædiaiak-tól abban különböznek, hogy előadja rendszerént azon könyveket:

I-ször: Mellyek a' tudományszakaszról közönségesen tanítanak:

- 1.) Közönséges történetére nézve.
- 2.) Közönséges értekezésére nézve.
 - a.) Rendre véve, systematisch.
 - b.) Vegyesen, vermischt.

II.) Különösen felvévén azon könyveket, mellyek a' felvett fő-tudomány alá tartoznak, az encyklopædiai felosztások után:

A' TUDOMÁNYOK ÖSZVESÉGÉNEK
MÁSODIK RÉSZÉ:
A' NYELVTUDOMÁNYOK OSZTÁLYAI

§. 17.

A' Nyelvek magokban csak hordozóji, köz-
lőji a' tudományoknak. De ha a' gondolko-
dás formájit a' nyelvekre alkalmaztatjuk:
a' vég nélkül való szemlélések, előterjesz-
tések, észfogások, ítéletek, következteté-
sek, rendállítások vagy systemak elnevez-
tetései, olly mély és messze menő tuda-
mányt alkothatnak, hogy ennek tsudájit
látván némelly Tudosok, az emberi nyel-
vek szerzőjének lenni magát az Istenséget
állítottak. *) A' nyelvek eredetéről való kér-

*) Mint Süssmilch: Versuch eines Beweises, dass
die erste Sprache ihren Ursprung von Schöpfer
erhalten hat. Berlin 1767.

dést 1770-ben a' Berlini Akadémia feltéven,
a' jutalmat a' későbbi emberiség történe-
teinek philosophus Írója, Herder nyer-
te el.

§. 18.

A' Nyelvtudományok vagy Philologia felosztása-
inak Táblája.

A' gondolkodás formájit a' nyelvtudo-
mányra alkalmaztatván, e' következendő
különösebb tudományokra találunk:

A' Nyelvtudományok

A.) Mennyiségekre nézve vétetvén fel,

I.) A' nyelvek eredetéről 's kimívelteté-
séről való tudomány, Nyelvtörténet
(az időben).

II.) Az Írás eredetéről 's változásairól va-
ló tudomány, Graphica (a' hízakban).

1.) Szóírás és olvasás.

A.) Betűkkel:

a.) Magyar-írás és olvasás, *a.)*
új, *b.)* ó Magyar-írás, Ma-
gyar Diplomatica.

b.) Keleti-írás és olvasás.

a.) Sidó, *b.)* Syriai, *c.)* Arabs,
d.) Persa, *e.)* Török írá-
sok és olvasások.

c.) Nyugoti: *a.)* Deák, *b.)* Gö-
rög írás és olvasás.

B.) Jelekkel:

a.) Régijel írás, Hieroglyphica.

b.) Új jelírás.

a.) Közönséges írás, melly minden nyelvekre tartozhatik, Pasigraphia.

b.) Titkos írás, Criptographia, az ezt kifejtő tudománnyal, Ars deciffatoria.

c.) Gyors, hamar-írás, Tachygraphia, Stenographia.

d.) Messze's hamar-írás, Telegraphia.

e.) Siketnémák betűji.

2.) Gondolatírás, emlékezetekkel.

B.) Minéműségekre nézve:

I.) A' nyelveknek közönséges tulajdonságairól való tudomány, Grammatica generalis.

II.) A' nyelvek különös tulajdonságairól való tudomány, Grammatica specialis.

1.) Született nyelvesméret, a' Magyar nyelvtudomány.

2.) Idegen nyelvesméretek:

A) Keletiek:

a.) 'Sidó nyelvesméret, 'Sidó Grammatica 's a' t.

b.) Syriai nyelvesmélet.

c.) Arabs nyelvesmélet.

B.) Nyugoti nyelvesméretek:

a.) Deák nyelvesmélet;

b.) Görög nyelvesmélet;

III.) A' szóknak tulajdonságáról való tudomány, Szótártudomány.

C.) Visszonosságakra nézve, melly által t. i. a' nyelvek az azokon írt Munkákra vitetnek vissza.

I.) Az írt munkáknak mivóltjokra, (substantiájokra) nézve, Íratítélés, judicium textus, Critica.

II.) Az írt munkáknak, vagy írásoknak okoztjaira, vagy jelentéseire nézve, Íratértés, Hermeneutica.

1.) Kitétel által, Exegesis: a.) közönségesen, b.) különösen: aa.) Régiség, bb.) Törvény, cc.) Szentírást magyarázó tudomány.

2.) Általtétellel, magyarázattal, Fordítástudomány.

D.) Viszonzódásokra (modalításokra) nézve: A' beszéddel mint gondolkozásunk hordozójával való bánásból, előállanak az úgy nevezett emberibb, szelídebb tudományok, humaniores

scientiæ; a' mellyek gondolatainkat helyesen előadni tanítják:

I.) Folyóbeszédben, Rhetorica.

II.) Kötöttbeszédben, Poëtica.

§. 19.

A' gondolkodás formájának a' nyelv és beszédtudományokra való alkalmaztatásainak ezen elosztásokban ismét igen nagy hasznát láthatjuk, midőn ezek által a' philologiai tudományokba a' szelíd tudományok is természetesen bėjönnek. Mit mondanának a' régi nagy Emberek? mit Quintilian? (kik a' tudomány köreinek előszámlálásaiban a' Rhetoricát tették fő-helyre, midőn a' több tudományokat csak a' Rhetorica segédjeinek vevék), ha meglátnák, hogy a' mi sokakra szaporított tudományainknak encyklopædiai halmozásai között az ő legfőbb tudományok kimarad! Hogy a' Rhetorica, mellynek tanulásával egyébként is felserdült időnknek szebb részé telik el, valóban igen nevezetes irányoztatott tudomány, melly a' nyelv és gondolkodás viszonzódásából áll elő, ezen elosztás által világosan láthatjuk.

A' mennyiségi 's minéműségi nyelvtudományokat, Krug Úr, azon tudományokra viszi, mellyek a' nyelvre magára nézve

tartoznak, külső és belsőjökre. De a' viszonzódásra nézők, mellyek a' tudományossághoz közelébb esnének, Krugnál egészen kimaradtak.

A' NYELVTUDOMÁNYOK ELSŐJE.

I. A' NYELVTÖRTÉNET.

§. 20.

A' Nyelvtörténetet tsak philosophiai tapogatások által állíthatjuk elő, 's vihetjük fel eredetére. Mert a' történetírás már tsak a' kimívelt nyelvek által lehetett, és későbbre.

A' nyelvtörténetet is tehát gondolkodásunk formáji szerént foghatjuk fel. Ezek szerént a' nyelvtörténetben e' következő kérdések 's feladások jőnek elő:

1.) Mennyiségekre nézve: Miképen ágaznak széllyel a' nyelvek? mi kiterjedések van?

2.) Minéműségekre nézve: mimódon formálódhattak?

3.) Visszonosságokra nézve, és különösen: 1.) Mivóltjokra nézve, a' nyelv mi-

vóltának hol van a' kezdete? 2.) Okozataira nézve: egy fő anyanyelv leányai é minden nyelvek?

§. 21.

A' Nyelvek elágazásai 's kiterjedései.

A' nyelvek elágazásai szerfelett sokfélék. Ezeknek elosztásaiban az ok főket (principiumokat) feltalálni, mellyeknek vezér fonala után a' nyelv sokasága tekervényeiből kifejtődhetnénk, igen nehéz. A' legújabb elosztások is, mellyek által öt rendekre, a' rendek osztályokra, nemekre (a' szerént a' mint nagyobb-nagyobb hasonlatosságot mutatnak) osztatnak el, nem bizonyosok. E' szerént:

I-ső Rendű Nyelvek az egy szó tagúak, mellyek a' Mongáli hegyeken túl lévő 150 millió népségnek nyelvei.

A.) Megfogás jelekkel: 1.) Khinai, négyféle beszéd módjaival. 2.) Tonkini nyelv. 3.) Kochinkhinai.

B.) Szótagos (syllabás) írással: 1.) Tibeti, melly a' Khinaival atyafias. 2.) Siámi. 3.) Birmani Ava és Peguban. 4.) Laosi és Combodjaiak még nem esmértesek.

II-dik Rendűeknek tétetnek az Indiai, Európaiak: a' legnevezetesebbek:

A.) Szanskrit (Szentírás). Ez nevezetes fő-nyelv, melly minden Európaiaknak is eredeti hangzatait magába foglalja. A' Malayi nyelveket is erre viszik, mellyek Áfrika keleti partjaitól 's Madagaskártól, a' Szundon által, a' déli nagy tenger Oster szigetéig terjed, és útjában sok Arabszókat veszzen fel,

B.) Médiai nyelvek: 1.) Zend (Zendavesta, Szentbeszéd) a' Szanskrittal atyafias. 2.) Pehlvi nyelv, melly Schirván körül még ki nem holt (Beregszászi *Ähnlich. der Ungarisch. Sprache mit d. Morg. länd. §. 59.*) 3.) Pársi vagy ó Persiai (a' Pehlvihez hasonló). 4.) Új Persiai, melly 1000 esztendőök óta kimívelt nyelv. 5.) Kurdisi, romlott Persiai. 6.) Afgháni, Persiai, Tatár és Szanskrit elegyet.

C.) Semi nyelvek, három ágazatokkal (a' Noé fijától Sem től hívatnak így)

1.) Aramai, északra, különösen

a.) Keleti: *a.)* Assyriai, kiholt. *b.)* Babiloniai, ebből a' Sidók fogságok után sok Palesztinai nyelvmódok lettek: Chaldeai, Jerusá-

lem körül Syriai, Galileai és Samariai.

b.) Nyugoti Aram. a.) Syriai. A' nyugoti Syriaiaknak író nyelvek (mellynek Grammatikáját elő adándjuk) mellyből a' Syriai Biblia fordítás minden újtestamentomi fordítások között legrégibb, most is templomi nyelv, és népnyelv, de tsak Mesopotámiában legtisztább. b.) Palmyrai, melly már tsak a' régi felülírásokban van fel, és így mint Syriai régiség. c.) Szabi nyelv, romlott Syriai, mellyen a' Johannitáknak szent könyvei íratlak.

2.) Kanaáni nyelv, a' pusztá Arábia és középtenger régi lakóji között:

a.) Fönítziai nyelv, már tsak pénz és emlékeken, a' Pœni, Puni ágazatjaival.

b.) 'Sidó nyelv, a' Rabbbini ágazatjával, melly a' Spanyol 'Sidók közt eredett a' középidőkben.

3.) Arabs nyelv. Ebből származott az Æthiopiai, vagy Abessziniai, valamint a' Máltai különös beszéd-mód is.

Európai nyelvek: és különösen

D.) Görög nyelv.

E.) Római, Deák vagy Latán nyelv, ebből van:

1.) Olasz nyelv. 2.) Spanyol. 3.) Portugalli. 4.) Románi, Graubündenben. 5.) Provinciai, mely a' 14-dik Százig virágzott, most pedig Frantzia alföldön a' Frantzia nyelvel elegyedve van. 6.) Frantzia nyelv. három beszéd módjaival: (Bearn, Auvergnei, Flandriai). 7.) Oláh nyelv, a' mely Római, Német, Törökkel van zavarva.

F.) Német nyelv:

1.) Északi: a.) Skandinaviaiak: Svétziai, Daniai, Norvégiai. b.) Izlandiai.
2.) Tulajdon Német: a.) Franki beszéd mód. Innét a' Sváb, a' Hochteutsch és a' Cimber nyelv. b.) Saxóniai, és különösen: a.) Angolsax. b.) Alsax. c.) Frisi és Hollandi beszéd módok.
3.) Mösogothusi, mellyen az Ulfilas Biblia fordítása íratott a' 4-dik Százban.

G.) Celti nyelvek a' 6—7-dik Századig Frantzia Országban.

1.) Iri nyelv, a' 9-dik Száztól: a.) Gæli, Skótziai felföldön. b.) Mansk szigeti nyelv.

2.) Cimber nyelv, Celtes német nyelv: a.) Walesi. b.) Cornwalli, c.) az 5-dik Százban kibújdosott Brittusoktól Bretagnébe vitt nyelvmód.

H.) Cantabri vagy Baski, a' Pyrenéumi hegyek északi részében, igen tekervényes szövetű nyelv.

I.) Tót nyelvek, Szláv nyelvek. (a' tudós Schaffarik hazánkfia: Geschichte der Slavischen Sprache und Literatur. Ofen 1826.) melly nyelv esméretségi könyvének 22, 23, 33-dik lapjai szerént:

A.) Délkeleti főág: 1.) Ó-Szláv, oroszvalási nyelv. 2.) Russziai köz nyelv: a.) Nagy Oroszországi. b.) Kis Oroszorsz. vagy Rusznyák. c.) Fejér Oroszországi. 3.) Szerbus. a.) Bolgár. b.) Szerb, Dalmata, Bosnyák, Montenegrin, Slavoniai. 4.) Horvát. 5.) Wend: a.) Magyar-Wend, egy kis Telepnél Magyarországon a' Mura és Győr víz mellyéken (50,000 lélek). b.) Karnioliában, Karinthiában, Styriában, (750,000 lélek).

B.) Északnyugoti főág: I.) Cseh: 1.) Cseh.
 2.) Morva. II.) Slowák, északi Magyarország (Felföldi Tótok) öt Vármegyékben egészen, 7-ben részént. III.) Lengyeltótok: Nagy - Kis Lengyelországi, és Sziléziai nyelvágazatokkal. IV.) Szorh Wendek Felső és Alsó Lausitzban.

III-dik Rendű nyelvek Ásiaiak:

A.) Külön vált nyelvek, Sporadicæ lingvæ (más tájékokra költözködtek bizonyosan, a' hol szomszédjaikkal nem atyafiasok).

1.) Tsudi nyelv, Finniai, Esthi, Lapok nyelve (Sajnovits és Gyarmati ezekkel atyafiasnak találta a' Magyar nyelvet, Strahlmann Sprachlähre. Halle 1818.) Laponiában tsaknem minden Templomban más beszéd mód van.

2.) Magyar nyelv. Hogy a' Conversations-Lexicon a' geographiai forma nélkül való költözött nyelvek közzé tette a' mi nyelvünket, abban igazsága van. De még ez által nem tudhatjuk hogy honnan való, és hová tartozó tehát? Az Ásiai nyelveket három rendekre osztja Langle: déli, északi és vegyesekre. Az északiaknak három törzsökjök van: Oigurok, Mongálok és

Mantsu nyelvek. Ezek között legfőbb az Oiguri, melly Krisztus Urunk előtt sok Századokkal Tibet és Khinától a' Hamy pusztaság által elválasztatott Nemzet nyelve vőlt, a' melly Ásiának sok környékeire számos Letelepítéseket küldött, mellyért az ő nyelveknek nyomait igen sok helyeken megtaláljuk. A' Persiai királyi Udvarnál is gyakoribb az Oiguri, mint az Új Persa nyelv, A' Török és Krimi Tatár is Oiguri nyelv, de Arabsal felzavarva. A' Magyar nyelvben is épen azt a' nyelvet találjuk. (Tasch. Encycl. III. 70, 71. level.) 3.) Albániai nyelv,

B.) Kaukázi nyelvek. Az északi Asiaiakkal hasonlóknak mondatnak, különösen a' Szamojédi nyelvmóddal, a' Sibéria és Mőngálság közt lévő hegyekből.

1.) Arméniai. Ez az 5-dik Százban fordítottatott Bibliában van fel. De 800-tól óltá kimúlt, és tsak a' Klastromok és tanultabak között van még fel; a' midőn a' közép nép nyelv Török és Persa nyelvel elegyedett.

2.) Georgiai. Biblia és más vallásos Könyvei vagynak, de Grammatikája és Szótárja nints. A' nép nyelv ebben is 3, 4-féle módú.

Ezen két nyelvnek van a' Zend nyelvtől költsönözött 37 betűje, az 5-dik Száz-
tól fogva.

3.) Abassi nyelv, a' feketetenger északi partjain, sok Tserkasszi szavakkal.

4.) Tserkasszi nyelv, amattól keletre. A' nemes rend nyelve itt Sikowsírnak mondatik, mivel csak ez teszi a' Nemzetet.

5.) A' Terek vize balján lévő nyelvek.

6.) Kisti, vagy Ingusi nyelv, a' Terek eredetén.

7.) Lesgi, a' Kaukáz keleti részén, még betűje nints.

C.) Tatár nyelvek, a' Káspiumtól az Amur torkolatjáig. Ezek fájdalom nem igen esméretesek, noha gyanítani lehet, hogy az Oigur szakadécai lévén, a' Magyarhoz is hasonlók. Csak két elköltözött ágait esmérhetünk, a' Töröktatár és Mandsu nyelveket.

1.) A' Töröktatár, Arabsal vegyes Oiguri nyelv.

a.) Káspium mellyékiek: *a.)* Török. *b.)* Tatár nyelvmód a' nagy Tatárságban, kevésbé esméretes. A' Turkestáni, Üsbéki, Bukhári, Karamáni nyelvekről legkevesebbet tudunk. Többet a' Feketetenger és a' Káspium északi partjai körül valókról, a'

Dunatorkolatjától Sibériáig terjedettekről, mellyekben a' Tatárnyelv a' Mongálival vegyes. Legesméretesebb a' Krimi és Kásáni. Ez, Kásán és Orenburg körül kimíveltetett. Ezután valók a' Baskiri és Kirgisi nyelvek; úgy Sibériában a' Tsulimsi, az Ob és Jenisei folyók között a' Taleuti nyelv az Ob vize körül, az Inkuti a' Léna vizétől a' jegestengerig, a' Mongálival igen vegyes. A' Tsuvasok nyelve a' Volga körül szinte grammatikai módra van véve, de azt mondják, hogy a' több Tatár fajta nyelvektől igen különbözik.

b.) Mongáli nyelv, 14 hangzó és 7 hangzódo betűji (consonans és vocalisai) 98 szótag jelei vannak. Grammatikája nem régi.

2.) Mandsuri nyelv, a' Török-Persával atyafias. Ez a' 17-dik Században kapott Khínában szótagos írásmódot és műveltetést, mellyet Langles dolgozott ki. A' Kóreai nyelvmód esméretlen, de a' Rutsi művelt, és a' khínai könyvek ezen vannak nyomtatva.

3.) Tungusi, kevéssé esméretes.

D.) Sibériai nyelvek. A' hegyközi Tatárság és jegestenger között, kevéssé esméretések. A' Szamojédok, Kamtsadálók Mongálihoz vető nyelven beszélnek.

E.) Ásiai-Szigeti nyelvek. A' Malayn, vagy Mongolin kívül kevéssé esméretesek.

1.) Kurili nyelv. 2.) Japponi nyelv. 3.) A' Philippi-szigeteken főnyelv a' talán a' Malaytól jövő Tagali nyelv. 4.) A' Celebes szigetén lévő nyelv Bugisnak mondatik, és írása van. 5.) A' nagy tsendestenger elszórt szigetein lévő nyelvek jobban láttattnak megegyezni egymással, mint némelly közelebb lévő Száraziak. A' Malay terjedt el ezeken is sok helyeken.

IV-dik Rendű Nyelvek az Áfrikaiak; a' hol 150-féle nyelvek mondatnak lenni, mellyek közzül valahogy esméretesek 80 féle nyelvek:

1.) Égyiptomi vagy Kopt nyelv. Ez 200 esztendőttől fogva kihólt, és az Arabs nyelvtől elnyomatott. Több nyelvmódjai voltak, A' Memphisi és a' Thébai legrégibek, mellyek a' Klastromokban legtovább éltek. Az Égyiptomiak, azon népek között, mellyek valaha az ó Tartományaikban laktak, nyelveknek semmi nyomát nem hagyták.

2.) Núbiai nyelv. Arabs és szomszéd Néger nyelv-vegyet.

3.) Habessziniai nyelv, mellyben a' tú-

dósok nyelve, Ghees, a' népnyelv pedig Tigri és Amharisnak neveztetik.

4.) Berberiai nyelv északi Áfrikában, a' hová talán az Arabsok által oda szorúlt (Maurusok) Moórok, Numidák vonták magokat. A' Kanáriai szigetek nyelve igen vet ezekhez.

5.) Mundingó nyelv a' Szenegál folyótól a' Niger folyóig.

6.) Néger nyelv, Feketék nyelve, sokféle, de rólok keveset tudunk.

7.) Kaffer nyelv, déli Áfrikában.

8.) Hottentott nyelv, Busmanok nyelve, sokféle és különös.

V-dik Rendű nyelvek, Amériksaiak.

A.) Déli Amériksai nyelvek 200 — 300 félék.

1.) Déli tsútson, Patagoni nyelv.

2.) Keletre a' Plata folyótól a' Maranhó vizéig 8-féle Indiai nyelvek.

3.) Keletre Paragvaitól Brazíliaiak, és még 49 esméretlenek.

4.) Nyugotra Paragvaitól 21 nyelvek.

5.) A' Perui partokon 12 féle nyelvek.

6.) Perutól keletre 12 nyelv.

7.) Quitótól keletre a' Maranhon körül 5 esmértes és 100 esméretlen.

8.) Rionegrótól az Oronikó vízig 4 nyelvek.

9.) Casanare körül 5 nyelv.

10.) Az északi partokon 3.

11.) Az északnyugoti hegyek közt 4.

B.) Közép Amerikai nyelvek 20 félek számláltatnak.

1.) Szent-Domingóban. 2.) A' Panamai szoroson Gvatimaláig 3 nyelvek. 3.) Mexikói 8 féle nyelvek. 4.) Kaliforniaiak 8.

C.) Észak Amerikai nyelv 100.

1.) Új mexikótól északnyugotra 2. 2.) Kalifornia körül 3. 3.) Ettől északra 5. 4.) Notka Sund körül 8. 5.) Mississippitől nyugotra 10. 6.) Az Ohioig 14. 7.) Nyugotra a' Hudson öbölíig 29. 8.) Az északi partokon 6, 7. melyek az Ásiai szomszéd Tsúts földel, a' Tsuktsivel hasonlóknak tetszenek.

Jegyzés. Ezen elosztást nagyobbára a' Convers. Lexic. Sprache tízím, és a' Tudom. Gyűjtemény 1827-dik évi III-dik Kötetében meg lehet látni. Ha a' keleti nyelv atyafiságra, és az Európai helyhetésünkre nézünk: eggy a' maga született nyelvét philologice értő Magyarnak, legal-kalmatosabbnak kellene lenni a' Lingvisticára, a' minden nyelvek köztudományára. Valyha ezen nyelvtudományi értekezéseimmél, a' nevezetesebb keleti és nyugoti nyelvek tudományai-

val, ezen igyekezetnek nemzeti erányát *csak* valamennyire is felélesztvén, eszközölhetném!

A' keleti nyelvekre nézve az Angoloknak legnagyobb érdemek van, különösen Williám Jonesnek. A' Római Propaganda, az 1800-ban Calcuttában felállított Missio nyomtatóműhelye, az Orientale Collégium Hertfordban Angliában, és ugyan az Wellesley Márquis által Calcuttában is fundáltatva, nagy és hathatós eszközei a' közönséges nyelv esméretének. II-dik Katalin Orosz Czárné egy nagy nyelv hasonlító Szótárt, mellyhez maga 277. gyökérszókat is szedett össze, tulajdon felvígýázása alatt 1785-ben Nicolai által, majd 1787-ben Pallás és más Tüdósok által szerkeztetett és rendelt el. A' könyv kijött: *Lingvarum totius orbis Vocabularia comparativa Augustissimæ cura collecta.* Petróp. 1787 — 89. 2 vol. in 4-to títzím alatt. Lásd *Adelungs Catharinens Verdienste um die vergleichende Sprachkunde* in 4-to. Petersb. 1816. úgy: *Adelungs Mithridates 's a' t. von 500 Sprachen, fortgesetzt von Vater.* 4 Bände. összevetve: *Vaters Literatur der Grammatiken, Lexiken, aller Sprachen der Erde.* 1815. Berlin.

§. 22.

A' Nyelvek eredete.

1.) Ha a' nyelvek formálódását 's eredetét a' mennyiség formájában vesszük fel: csak részszerént mondunk igazat. Hogy az elsőbb nyelvek a' testmozgásai által adattak volna elő, (Geberdensprache); hogy

az eggy szótagúak az elsőbbek; hogy az éghajlat változtatta tovább azokat; hogy különösen a' dél felébb lévőek a' beszédben jobban kitatják szájokat mint a' darabosabb időváltozások között észak felé lévőek; és így hogy az Északiaknak nyelvekben sűrűbbek, gyakoribbak a' mással hangzók, a' hosszú hangzódók pedig ritkábbak (a' Tót nyelv hangzódóji rövidek; a' Deák nyelv délibb lévén, gyakori benne a' hosszú hangzódó, e'szerént a' Magyar hosszú hangzódóink bizonyosan déli eredetűek lennének): az ilyen, és tsak mennyiségi formában felvett gondolatok szépek ugyan, de nem kimerítők.

2.) Valamivel nyomosabbnak látszik, a' nyelveredetéről minéműség szerént gondolkozni: hogy az első nyelvben az első szók (minéműségekre nézve) érzésiek lettek volna. Mivel pedig érzékenységeink közzül a' hallás az, a' mi a' hangokra mutat: a' külső dolgokat hangjok, az állatokat szavok által különböztették meg a' hajdani eredeti nyelvekben. Így nevezték a' patatot tsergőnek, a' tyúkot kotkodálónak. A' Szanskrit nyelvben a' matska wilala, a' tyúk kukada, a' szél waiha. (Ezen szó a'

wihort eszünkbe juttatja, ha ugyan vihar eredeti Magyar.)

3.) Így állott volna tehát elő hánkkövetés által az első nyelv érzési szavakból. Úgyhogy az inkább elvonattaknak, az érzés felett és túl valóknak neveik későbbi időkre maradtak, és ezek is még az érzésiektől költsönöztek (mint a' trópusokban). Azon jeles tettnek, mellyet virtusnak hívunk, még most sinsen egy körülünk való nyelvben is illendő megfogást szerző neve; a' virtus szó, erőre, az ἀρετήs vitézségre, Mársra vezető megfogást állít elő, és nem minden jó és jeles tetre való készséget, mint a' virtus alatt értődni kellene.

4.) Herder, a' nyelvek eredetéről írt, jutalmat nyert munkájában a' hallást hat pontokban szépen elfejti, és ide alkalmaztatja ugyan (a' 2-dik kiadás 109 — 114-dik level.): még is azt kérdi: Megvan a' legügyesebb (a' majom) állatoknak a' hallások, megvan a' majmoló tehetségek is, miért nem formálhattak tehát csak egy legérzesebb tárgyú szótagot is? „A' róka, úgymond, ezerszer tselekedett Ézóp mesélése szerint, de soha sem értelemben, és mikelyt egyszer azt tehetné: azonnal fel-

találna mester-róka a' maga nyelvét, és Ézópról úgy fogna mesélni, mint ez most ő róla mesél. A' kutya sokat láttatik érteni, de nem a' puszta szavakat, hanem jel, mozdulás és tselekedettel öszvekött szókat. Ha tsak egy szót is értene emberi módon: nem szolgálna ő többet, hanem maga tsinálna mesterséget, respublicát és nyelvet.“ (Herd. 79. lev.)

§. 23.

A' nyelveredet visszazonosság formájában.

Ha az értelemre 's okosságra nem viszsük a' nyelveredetét, hijjába igyekezünk azt kimagyarázni. Értelem nélkül akármi tzifra szózatálás is tsak szajkói tsevegés. Azonban értelem mellett:

1.) Az ember gondolkozó munkás valóság, a' kinek ereje elébb-elébb törekedik; és így ő a' nyelvteremtés (Herd. 153. lev.) (mivóltára nézve)

2.) Az ember határoztatása szerent társasági teremtés: és így a' nyelvmívelés néki természeti, essentialis, szükséges (a' költsönösség formájára nézve) (198. level.)

3.) De mivel lehetetlen az embernek egy seregnél egy társaságnál maradni: következik, hogy nem tsak egy nyelvet kellett neki megtartani. És így sok nem-

zeti nyelvek művelésére kényszerítették, úgy hogy :

4.) A' mint igen hihetőleg az emberi nem egy elébb-elébb menő, egy eredetű egésztest formál egy nagy familiában: úgy elébb mennek, változnak minden nyelvek is, és velek a' kimíveltetés egész lántzolásai (az okozat és következet rendjeire nézve) (214. lev.)

§. 24.

A' nyelvek eredete, a' Beszéd részeire vitetve:

A' nyelvtulajdonsága a' Grammatikában áll. A' Grammatikának mivóltát teszik a' Beszéd részei, és ezeknek viszsonosságai. Mivel pedig ezen nyelvviszsonok között a' belsónkre, a' hozzánk közelébb való viszsonozódásunkra (modálításunkra) való tekintetnek legfőbbnek kell lenni; az ilyen viszsonozódást pedig a' verbumok, az ígék teszik ki; világos, hogy az ígék legtöbb régi gyökérszót állítanak elő, mert azok vitetnek egyenesen a' mi érzéseinkre. Az Ígék időjiről azt mondja Herder, hogy: a' jelenvaló idő tsak mutatással is kifejeztethetik; de a' múlt időnek vissza kell hozattatni emlékezetünkbe szó által: és így a' régi nyelvekben, az elmúlt idők (præteritumok) a' gyökérszók, mint majd minden napkeletiekben. De úgy lát-

szik, hogy még régibb eredetre mutat a jelenvaló-idő (præsens) gyökér; mert a jelenvalóban van főképen és természet szerént az érzés teljessége. És így a Magyar nyelv, mellyben a jelenvaló-idő harmadik személye a gyökér, egy a legrégibbek közzül való.

Az interjectiók is, mint az állati indulat kitörései, elsőbb, és közönséges szórészek valának.

§. 25.

A nyelvek atyafiágai.

Azért hogy némelly szembetűnő hasonlatosság láttatik a nyelvekben, nem következik, hogy azok szükségesképen egy törzsökűek. — Valamint az, hogy egy közönséges Grammatika lehetséges, nem mutatja azt meg, hogy egy az eredeti nyelv: úgy a sem, hogy némelly szavak köztök egyformák. — Mert ha vólnának is külön éghajlaton, messze lévő nyelvek közt, némelly hasonló szavak; de lesznek világos külömbözések is. A Persa és Német szavak sokakban megegyeznek. — A Szanskrit és Görög α privativum egyenlő. Hogy mondhatnánk még is bátran, hogy azok egy eredetűek vólnának, ha tsak az ő belső alkotásokat is, a Grammatikájokat mindenben öszve nem hasonlíthatjuk?

A' népek költözködése, elszéledése leg-hathatósabb conductora a' nyelv öszveolvadásának. És így a' népköltözködés különös történeteit tudni, legjobb mód lenne a' nyelvatyafiság valóságos megtudására. Így lehetne a' nyelvatyafiságra bátrabb következtetéseket vonni. De tsak némelly szók, szótagotskák egyenlőségekből, a' népek egységére vonni ítéletet épen nem lehet. Azok a' szók, mellyek egy nemzet tulajdon eszközének, feltalálásának (még a' metaphysikaiaknak is, mint a' Görögnél) nevei sok nyelvekben egyenlők; mint a' Magyar kotsi, a' tzitrom, bajonét 's a' t. Ellenben mennél több helyekkel köz valamelly dolog, annál több nevei vannak annak. És így az illyen mindenütt otthon lévő dolgoknak egyenlő nevezetéből, a' nemzetek egygy eredetekre bátrabb következtést lehet húzni.

A' mi Magyar nyelvünk eredete 's atyafisága legnagyobb mesével lehet tele. Belső szerkeztetése miképen eggyezzen a' keletiekével, alább meg fogjuk látni. Óhajtanunk kell, hogy a' Tek. Túdós Horváth István Úr nép és nyelvtörténeteken álló nyelv és népatyafiságról való gondolkozásai minél előbb közvilágot láthatnának.

A' NYELVTUDOMÁNYOK MÁSODIKJA.
 II. AZ ÍRÁS KÖZÖNSÉGES TÖRTÉNETE.

§. 26.

Az Írástörténet későbbi a' Nyelvtörténetnél. Az írás eredetének némelly maradványait könnyebben lehet feltalálni a' régi emlékeken.

Plinius és Lucánus után, sőt Sancho-niathon némelly töredékjei szerint is, a' betűk feltalálója a' Fönitziai Taaut. Későbbi lévén az írás a' rajzolásnál, már Móses előtt jóval, a' Krisztus szül. előtt 2000 esztendőekkel írás volt. Noha pedig a' nálunk lévő legrégibb írások 'Sidó nyelven vannak: mindazáltal innen nem következik, hogy a' 'Sidó írás legrégibb. A' mostani 'Sidó írások Esdrás idejebeliék (450. eszt. Kr. előtt). A' Samariai betűk régibbek. Európába a' betűket a' Fönitziai Kadmos (az-az, a' napkeleti) hozta a' Pelasgokhoz 1500 esztendővel Kr. Ur. előtt. A' Görögöktől kapták a' Hetruskok; ezektől a' Rómaiak, innen ismét a' Gothok és Frankok.

A' legrégibb írások a' Fönitziai, Egyiptomi, Syriai és 'Sidó, jobbról balra men-

tek. Az egyenesen lefelé menő a' Chínai-aknál, a' karikára forduló az északi népek-nél jött szokásba.

A' régiben pálmalevelekre írtak (Indiában,) azután bőrre, pergamenre, fakéregre, kő, ón, értztáblára, vászonra, viaszos-táblára, és különösen a' papirosnak neveztetett égyptomi sás levelére (*cyperus papyrus*). Az író eszköz volt eleinten hegyes értz, vagy tsont (*stylus*), etset, kemény nád, és tsak Kriszt. után tollakból. Ténta volt a' tengeri pókok nedveiből, czinóbrum, vagy bársonyszín festék, (ezzel tsak a' keleti Tsászárok élhettek). A' Wolfenbütteli és Upszalai ezüstös könyv, (*codex argenteus*) bársony színű pergamenre, ezüst betűkkel van nyomva. A' mi téntánk a' 'Sidóktól való.

A' pamut vagy rongy papiros (*charta sericea, gossypina, xylina cattunea*) kelet-indiai, 's különösen Bukhariai találmány. Az Arabsok 704-ben tanúlták ezt készíteni, és a' XI-dik Százban hozták Spanyolországba. 1300-ban az Olaszok, Frantziák, Németek megtanúlták, 's legelőször a' fapamut helyett rongyból tsináltak papirost. A' legrégibb rongypapiros Kaufbeuernben egygy 1318-diki írással tartatik, a' midőn

másutt csak 1367-től fogva találtatik. Norimbergában már 1390-ben papirosmalom volt. Superintendens Schäffer Regensburgban 1765-ben jó próbákat tett legelőszőr: Nyárlevél-pih, darázs-fészek, fűrészpor, fa, moh, szalma, nád, diófalevélből 's a' t. papírost készíteni. Senger a' Confervából, víz, vagy békanyálból; Loschge, a' varga-faradékból, gyapjú rongyokkal keverve javasolja.

Lásd: Hugo, de prima artis scribendi origine Ultraj. 1738. a' ki 24-féle írásmódokat állít. (lásd Magyar Diplom. Pest, 1821. 134. level.)

Amelang, von dem Alterthume der Schreibekunst. Leipz. 1800. Webers Versuch einer Geschichte der Schreibekunst, Götting, 1807.

§. 27.

A' betűk történetei.

Az észfogások (conceptusok) rajzolataival való írás, minden módon elsőbb és legrégibb. Későbbre jöttek elő a' szótagokkal, syllabákkal való írások. A' mint a' beszéd részei, a' szavak elosztódtak a' magok kimondási részeire (a' betűkre); legelőszőr a' mássalhangzó vagy consonansokat lehetett megkülömböztetni. A' mássalhangzók a' nyelv, íny, ajak, torok és fogak (linguales, palatinæ, labiales, gutturales és

dentales) által való hangzat mérséklésekre figyelmeztvén, könnyebben tűntek elő, 's a szavakban jobban megkülömböztethettek. Valóban a' régi betűk tsak mássalhangzók jegyei is. Hajdan a' hangzódóknak (a' vocalisoknak) jelei nem voltak. Épen úgy tanúlták megeleveníteni régenten a' holt mássalhangzó betűket, hangzódó vocalisok által az olvasás közben, mint a' megfogások Hieroglyphjait az alattok gondolt képek által. De természet szerint sokkal könnyebb volt ez az olvasás még is, bizonyosabb, okosabb a' Hieroglyphoknál.

A' régi betűk közt hangzódó betűk nem voltak, legalább tsak az A (alef) v (vau) j (jód) néha a' H (he) a' y (ain) jelei használtattak a' nyelv elevenségéhez képest, most betűknek, mássalhangzóknak, majd tsak hangoknak, hangzódóknak. A' hangzódóknak is betű-jeleket adni későbbben kezdettek, mint a' Görögben, Deákban, Góthusiban. Ezt látván a' régi, már szinte kiholt nyelveken volt íratértők, a' régi, és consonánsok által való írásoknak hangzódó jeleket gondoltak, pontokat és vonásokat. Ezután kezdett a' régi olvasás hangzása, tónja elenyészni, és tsak pusztahanggúvá, recitativvá válni.

III.) A' MAGYAR ÍRÁS ÉS OLVASÁS.

§. 28.

A' mi anyanyelvünk is egygy' a' legrégebbek között. — Rendes és egyszerű természete, és a' régi keletiekkel való külső és belső szerkeztetésének rokonsága megmutatja ezt, mellyet a' Tüdös Beregszászi Nagy Pál Úr az ő *Ähnlichkeit der hung. Sprache mit den Morgenländischen*. Leipzig 1796. című munkájában az egész philologus világ előtt megmutatott. De voltak é a' mi nyelvünknek valaha betűji, 's eleinknek írásai? ennek végére menni nem lehet. Hogy tulajdon, maga a' Nemzet által feltalált írása lett volna, ezt nem mutathatjuk meg. A' mit Bél Mátyás, *Dissertatio de vetere literatura Hunno-Scythica* (Lipsia. 1718). könyvében vittat; a' mit Gyarmati Sámuel Úr 1794-ben kiadott *Magyar Nyelvemesterében* leír, nem Scythia, hanem valami régi Orosz írás jelek. Ha a' bűjdosó Kanaáni Ábrahámítákról azt hihetik, hogy nem éltek magok által talált betűkkel (mert a' költözködő, járó kelő Nomád nép, a' betűk és nyelv elrendeléseinek nem bajlódhatik); hanem a' szomszéd Fő-

nitziaiaktól vehették betűjüket 's írásokat, úgy, mint a' 'Sidó nyelvek is ezzel összeolvadt: így a' mi járó kelő Eleink is, a' kiknek egész életek mozgás volt, nem igen törhették fejeket a' beszéd képein, hanem a' szomszéd nemzetek írásaival élhettek. Úgy találta a' tudós Beregszászi, hogy a' Persa vagy Arabs betűk a' Magyar írásra legalkalmasabbak (Æhnl. 5. lev).

I.) A' Deák betűkkel segítvén mássalhangzóink különbözéseit kijegyezni: ezen 26 mássalhangzóink lehetnek: b, cz, cs, d, dz, dzs, f, g, gy, h, k, l, ly, m, n, ny, p, r, s, sz, t, ty, z, zs, j, v. Beregszászi, még a' ts, tz, és a' dj-t is ide véven, 29-re teszi, de a' tz, ts csak az a' mi cz, cs, és ha dj is ide vétetne, miért nem a' lj is? ha a' szaladjból, miért nem a' lóduljból is.

II.) A' Deák hangzódókhoz a, e, i, o, u, még az ö, és ü is jön a' Magyar nyelvben, mellyek a' felikbe tett vonásokkal lesznek hosszakká. De még a' hosszú é, és rövid e közé egy közép rendűt tett ë jeggyel Verseghy Úr, tudós Grammatikájában.

III.) Igen nevezetes, és a' körülünk való nyelvekkel nem köz tulajdonsága a' Magyar hangzódóknak, hogy azok két rendre osztatnak el. Ez az elosztás nyelvünknek

keleti tulajdonságát mutatja egy részről, más részről azt, hogy a' hangzódóink törvények szerint következvén, minden vocalis jegy nélkül is olvasható a' Magyar írás. E' szerint:

Az első rendű hangzódók a, o, u. Ezek a' származásra szolgáló (szolgáló, servilis) betűkkel többnyire a-val, ritkábban o, u-val elevenednek meg (vagy mondatnak ki).

A' második rendűek e, ő, ű, melyek e-vel elevenednek meg a' szolgabetűk mellett.

Az i pedig hol a-val, hol e-vel elevenedik meg az olvasás közben.

E' szerint, hogy hajdanában a' Magyar nyelv is hangzódó jelek nélkül, mássalhangzók által olvastathatott a' származásra szolgáló (servilis) betűinek a' hozzátartozó hangzódók által lehető megelevenítése mutatja, p. o. jó, szép, törzsök szókából s-g szolgabetűk által lessz jóság, szépség, vagy írva, tsak jósg, szépsg. — Így olvashatjuk: ezrds, százds, ezeredes, százados; lábm, fejm, tördlk, húlldk, tördelék, hulladék 's a' t.

Nem lévén tehát a' Magyar nyelvnek tulajdon betűji: a' felvett Deák betűknek szárnyaira botsátjuk azt el, azzal a' megjegyzéssel, hogy: a' mi változást szenvedtek a' Deák betű írásai nyoltz száza-

dok alatt, azok a' Magyar írást is illették: sőt ennek különös cz, cs, dz, dzs, gy, ly, ny, sz, ty, zs, és ő, ú, betűjire, és a' hosszú hangzódókra nézve, a' változásoknak még szembetűnőbbeknek kellett itt lenni, mint a' Deákban.

IV.) OKLEVEL-ÉRTÉS.

§. 29.

Úgyan azon nyelvírás formáinak idők szerént menő változásairól való tudomány, Íratesmérésnek neveztetik. Ennek különös részei:

1.) A' régi felülírások tudománya, és
 2.) A' jelesebb szókkal's jegyekkel megerősített, törvényes igaz (jus), vagy köteleztetésről szolló Íratoknak értése, vagy Oklevel-értés, Diplomatica. (Ide tartoznak már minden ó, tanú vagy gyök, tét, per vagy ügy, vagy véd íratok (documenta, acta) tudománya.

Az Oklevel-értésnek három része van: íratesmérés (graphica), jegyesmérés (semiotica), és formaesmérés (formula-ria), melly az okleveles beszéd esméretében foglalatoskodik.

I.) Az Írateszméret tanít: 1.) A' régi íróeszközökről. 2.) A' régi írásmódról. Ez ismét a.) A' betűk év szerént változott formájiról. b.) Betűfogások és szavak írásairól: a.) rendesen, b.) rövidítve; öszvevonva (Brachygraphia). Ez ismét lehet: aa.) Betűszorítás; bb.) Betűkihagyás, cc.) Előbetűzés által (per siglas), midőn a' szót tsak első egy vagy több betűjivel írják; dd.) Betűszorítás 's kihagyás által, mellyből a' Ciceró szabadosától neveztetett Tirói jegyek lettek. Ide tartozik c.) A' pontozás, az íratszűnjelezés, stigmeologia.

II.) Az Íratjegyesméret, vagytsak Jegyesméret, Semiotica. Ide tartoznak:

1.) Keresztyén jegyek (Crismus), mint I. C. N. in Christi nomine. IC, XC, az-az, *Iηςϋς χριστος*, I N D in nom. Dei.

2.) Keresztjegyek, idővel ugyan kimaradtak az Oklevelekből, de a' XVII-dik százban kivált az Egyháziszemélyek Okleveleiben ismét megjelennek. Az aláírások eleibe vagy utánna, vagy mind a' két helyen az idegen kézírásokban, külső Országon még a' petsét nem léttét is kipótolta, 's hitelességét bizonyította a' keze keresztvonása.

3.) Szórejtvőjegyek, Monogrammata:

a.) Fővonásaira nézve: a.) Húzásíak, ezek többnyire keresztések: egyes, kettős és többes keresztések. A' keresztések közé tartoznak még a' nyúlt négyszög formák is (rhombus), a' mellyekben a' középső négyszög a' névben lévő hangzódók helyett van. b.) Betűsök. Többnyire négyszögű formájú betűk, ezeknek fő-betűjök, mint H, M, N, T kettőzve L, C, 's a' t. de gyakoriak az X-sek is, néha pusztán, majd elosztva állnak elő.

b.) Foglalatjokra nézve: névjelek, név és tízjelek, szóbeliek, elegyítettek. Illyeknek p. o. még most is mk, mp, az-az, magakeze, manupria figuráji.

A' Szórejtvők eredete az írás-tudatlanságban volt. Maga Nagy-Károly is járatlan volt az írásban, és így vagy magok, vagy más kéz által is írt szórejtvőkkel erősítették meg Okleveleiket. (Swartner §. 95. Perger §. 110.)

4.) A' Petsétesméret. (Sphragistica). A' Petsétek

1.) Matériájok: a.) viasz, veres, fekete 's a' t. spanyolviasz már 1554-ben volt Németországban. Ostya petsét 1602-től fogva. b.) Értz-petsétnyomás, Bulla, kivált ön és arany.

2.) Figúrájuk: kerekdedek, a' Sigmond Királyé nyóltz szögű.

3.) Írásai 's jegyképei: a.) Képirásai; a' birtokosok képeivel, vagy a' szentek, keresztetek, korona, királyiszék, alma, (földkereksége?) zászlók, fegyverek, ruhák, állatok, virágok, kastélyok, tzímerek képeikkel. b.) Betűírásai, körül, 's gyakran kettős körökben is.

III.) A' formaesméret. Mivel ez az Okleveleknek előbeszédjéről, tulajdon tárgyról, és bérekesztő formájiról tanít: a' régiek írás előadásainak durvaságát árúlják ugyan el; de ezeknek megítélése nem a' betűk értésére tartozik.

§. 30.

A' különös Magyar betűk okleveles írásai.

I.) A' hosszú hangzódók:

A.) Közönségesen mindenikre nézve: 1.) megkettőztetve; 2.) felibe tett vonással: ā, ē, ī. 3.) i-vel öszvetéve: ia, ie, ii, 4.) magában: a, e, i, o, u, tétettek. Zenth Paal 's a' t.

B.) Különösen: 1.) hosszú é vólt i, ey, 2.) hosszú í: y, ý, j, 3.) hosszú ó: ou, ov, oy, ow, p. o. zamtov, szamtó; latou, lató.

C.) Az ö és ő hangzódókat: e, ew, eu,

ev, eo, u, v, w, ^eo, ^eó, ^e9, ^eô, ^eô, ^ew, ^ew, ew,
 eyv, æ, æ, w, eo, o. ^eó, ^eeó, ^eö, ^ei, ^ew, p. o.
 Gewmer, fewld, gyimiltstwl, gyümóltstól.

Az ü és ű hangzódókat: I, j, i, u, v, y, ù,
 'v, 'w, 'w, eu, ew, iv, wy, ^eeu, ^eu ^eű, ^eű, ^eű, ^eű,
 p. o. Simegh, temetinc.

A' gy betút: g, gi, ge, gi, ^eg, ^eg, gi, ^eg, gy,
 gh, dj, dy, p. o. ghenge, magyar.

Az ly betút: l, l', lj, yl, ly, p. o. kevel, komol.

Az ny: n, ^en, ni, ^en, ny, nj, p. o. kinia.
 Az sz: z, s, sc, sch, sz, ^ez. Genges, Kuesd,
 zylffa, Zarazwelgh, zengurg. β-vel is
 mint βegen, szegény.

A' ts: c, s, ch, cz, ci, ce, chi, chy, th, C,
 2, cs, ts, sc, h, chepan, cillag, chwda.

A' tz: c, z, ch, cy, clz, ^ec, chi, chy, tz,
 cz, p. o. chudar, orchaja, ortzája.

A' ty: t, ⁱt, ⁱt, ti, tj, ty: atia, szokosztia.

A' zs: s, ^ez, ^ez, 's s' z, zs, zeb, 'seb, zseb.

A' j: i, i, y, ^ey, ^ey, j, latiatuc. (Perger
 103. lev. I. Rész).

§. 31.

A' Magyar íratokban, a' mostani kimondás ellen észrevett betűszaporítás, kihagyás

és feltserelés megítélésében, nyelvünknek 's kimondásunknak keleti, és nem a' körülünk való népekéhez alkalmaztatható természetéről el ne felejtkezzünk. Sok, hibásnak tett régi írásmód a' még akkori inkább keleti kimondás után tudva 's akarva völt. Illyeneknek gondolnám a' h felesleg betút, mert a' keleti kimondásban sok betűk lágyak, és h-val mérsékeltek. Hogy Apáczai a' 6-dik részében az Éghi dolgozról ír (§. 15.) az által, az íge ég, ardet, es a' cœlum, égh is szépen megkülömböztetik. — Így írták: vót, ót; tiv, ti, talán felesleg.

A' betű kihagyásokat is vagy a' hangzódók nélkül íratható nyelvünk természetéből, vagy tartományos szokásból igyekeznénk először kimagyarázni, míg egyes hibákra fognánk azokat. Monyorok, wlak, bódog.

Feltseréltettek gyakran: b, p, k: b, g, gy; b, v, w, m; c, k; c, t; d, t; d, gy; j; g, gy; k, qu (quesereu); t, g; tj, c (vicca); v helyett uu, h, n; v, w, u; y, i, ü.

§. 32.

Az Írásmód korairól meg kell jegyezni közönségesen:

1.) A' régi Római nagy betűjű írás az

V-dik Százig uralkodott; ekkor a' népek költözködése elzavarta azt.

2.) A' bárdolatlan római írás az V-dik VI-diktól a' XV-dik Százig sok változásokon ment által; erre tartoznak:

a.) A' Merovingiai, Nagy-Károlyig.

b.) A' Karolingiai írásmód Nagy-Károly alatt megjobbítva a' XIII-dik Százig.

c.) Új Góthusi, Monostori, oskolai rút tizifraságú írásfaj a' XVI. Század kezdetéig.

d.) A' még ma is a' Németeknél szokásban lévő törött írásmód (fractur) a' XIV, — XVI-dikban uralkodott.

3.) A' megújított Római írás a' tudományos XVI. Századtól ólta visszaállítatott.

Az Oklevel-tudomány a' 17-dik Százban kezdődött. Papebroch Jészuita után helyesebben tette fel Mabillon Benedictinus: de re Diplom. 1681. supplem. 1704. Paris. Németországon Mabillont követte Bessel, különösen Echárd Jénai, Joachim Hálai Tanítók. 1750 — 65, VI darabban jött ki Benedictin. Tostam és Tassin által: Nouveau Traité de Diplom. Ezt Adeling Németre fordította. Ekkor írta Gatterer Elem. artis Diplom. Majd: Abriss der Diplom. 1798. és Practische Diplom. 1799.

A' mi hazánkban oklevelértők mindig vóltak. De tudományos mozdúlatot vett először Schwartz Gottfr. által, a' ki az Inchoffer Jészuita által közrebotsátott, 2-dik Silvester Pápa Sz. Ist-

vánnak adott oklevelét megtámadta. Schwartz ellen kikeltek Kollár, és a' Belga Stiltingus; de majd Kanonok Zerchelich a' Schwartz igazságát megmutatta. Így Kornides Dániel, Küvesdi László, Gróf Battyányi Ignátz, több oklevelek valóságát kétségbe hozván, a' gyakorló Diplomatikára utat nyitottak.

A' mi könyveink: Schwartzner Introd. in Artem Diplom. Pest. 1790. 1802. De különösen Perger János: Bèvezetés a' Diplomatikába. 1821.

V. A' 'SIDÓ ÍRÁS és OLVASÁS.

§. 33.

Az idegen nyelvek közzül, a' mi Magyar nyelvünkhöz legközelebbiek a' Keletiek. A' keletiek közzül pedig, a' régi 'Sidó nyelv és írás közöttünk, az ó testamentomi Írásokra nézve legesméretesebb, azonban eggy is a' legrégibbek közzül.

Cháldeából a' Fönitziaiak szomszédságokba költözködött Ábrahám és az ő maradékai, nyelveket azokéival elegyítették, és az írást is megtanulták azoktól, a' kik világszerte a' betűk feltalálójinak is mondatnak. A' régi 'Sidó írás tehát Fönitziai lehetett. Ezt az írást megtartották ők Égyiptomban, a' hol nevedekett fel a' min-

den odavaló bñltsségbe béavatott Móses, a' ki legelső Írója vñlt a' 'Sidóságnak, 's a' 'Sidó nyelv első korának kezdője. Második nyelvkor vñlt Dávid és Salamon alatt. De legnagyobb változás lett a' 'Sidó írásban a' Babilóniai fogság alatt: mert a' győzőknek, a' Cháldeaiaknak nyelvek elnyomta a' meggyőzöttek 'Sidó nyelvét (Dán. 1. 4.) Esdrás a' fogság után öszveszedte a' 'Sidó Nemzeti írásokat; 's minthogy már a' nép fél Cháldeai vñlt, és a' tiszta 'Sidót nem értette: törvény-magyarázókat rendelt, 's kénteleníttetett a' régi elfejtett 'Sidó betűket Cháldeaiakkal tserélni fel.

§. 34.

A' 'Sidó és Cháldeai betűformák.

A' 'Sidó és Cháldeai betűk négyszögűek, quadrat-írások. Ezeknek formáji a' legkissebb ' jód vonáskától, a' szögeleteknek több-több öszverakásai szerint, így következnek:

- ⲓ Jod, j, de az előtt i hangzódó is.
- ⲓ Zain, z, vagy dz lágyan.
- ⲓ Vau, v, az előtt tompa o vagy u is vñlt.
- ⲓ Res, r.
- ⲓ Dalet, d, lágyan, ha pont van benne ⲓ kemény d.
- ⲓ Nun, n, a' szó végén ilyen: ⲓ

- א Gimel, g, ha pont van benne, keményen mondatik ki.
 ב Beth, b, ez is keményebb ha pont van benne.
 ג Cap, c, melly k-hoz közelít, a' szó végén ך
 ה He, h, régenten a hangzódóval vólt öszveköttve,
 ח Chet, ch, a' torokból, régenten ezzel is a vólt öszvetéve.
 ק Kuf, k.
 פ Pe, p lágyan, majd mint ף; a' szó végén ף
 ת Thau, th.
 ל Lamed, l.
 מ Samech, sz.
 נ Mem, m, a' szó végén elnyújtva ן.
 ש Sin, vastag s: vékonyabb ם
 ט Teth, t.
 י Ain, a' torok mélyéből adott, torok reszelő hang, mellyet most nem követhetvén, elhagynak.
 צ Tzade, tz, a' szó végén ץ mint א' Német ן.
 א Aleph,

Mitsoda haszna lehet ezen betűforma rend következésének, melly szerént a' leg-egyszerűbbtől kezdve több-több öszvetéte-

lekkel valók következnek, azon kívül, hogy különbözőségeket e' szerént legkönnyebben vehetjük fel: azt majd a' más napkeleti írásokhoz leendő hasonlításokban fogjuk látni.

Mert egyébaránt a' 'Sidó betűk rendjei nem így következnek. Mitsoda rend vólt ezek közt hajdan? okleveles bizonyossággal megtetszik a' 25-dik, 34-dik, 119-dik 'Sóltárokból. Ezt a' rendet tartják meg a' Grammatikusok is, úgymint, (melléjek írván azon számot is, a' mennyit jelentenek a' számlálásban):

א 1, ב 2, ג 3, ד 4, ה 5, ו 6, ז 7, ח 8,
ט 9, י 10, כ 20, ל 30, מ 40, נ 50,
ס 60, ע 70, פ 80, צ 90, ק 100, ר 200,
ש 300, ת 400.

§. 35.

Ezek a' betűk, formájok változásaira, kimondás eszközeire, és az olvasásokra, vagy a' beszéd formálásában való befolyásokra nézve különböznek:

I.) Formájokat némellyek változtatják

1.) A' szó végén a' mint láttuk: ב lesz ד;
ד lessz כ; ג lessz י; פ lessz ח; és צ lessz
a' szó végén ע; ezek a' változások igen régiek, és szükségesek azért, hogy a' szók végződéseiket mutathassák, mint valami

íratszűn-jelezés (§. 29. 1. c.) Ezeket ezen szónak KaMNePHaTZ, mássalhangzóji állítják elő.

2.) Kiszélesedhetnek ezek: אהלתם AHaLTeM, az írássorok bétöltése miatt ékesség okáért.

3.) Nagyobb 's kisebb betűik nintsenek ugyan, van még is az ó Testamentom kézírataiban erre is valami példa.

II.) A' kimondás eszközeire vagy organumjaira nézve, minden nyelveknek is ugyan, de különösen a' 'Sidók betűji:

1.) Torokbetűk, torokból jövők: אהחע AHaChANG.

2.) Inybetűk: גיכק GICaK, melyeknek kimondásában főként az iny foglalatatos.

3.) Ajakbetűk: כומף BVMaPh.

4.) Fogbetűk: זםצרש ZaSzCzeRaS.

5.) Nyelvbetűk: דטלנת DaTLaNaTh.

Azért neveztetnek így, mivel a' kimondásokban különösen a' kijegyzett betű formáló organum foglalatatoskodik.

6.) Ezeken kívül még a' lágyhangú vagy lehellyessel hangzó betűket is meg kell a' keletiekben különböztetni. A' mi keleti Magyar nyelvünkben ezek már elkeményedtek, de a' többiben meg kell esmér-

nünk. Ezek: כַּנְרַכְפַּת az-az, BheGhaDh-ChePhaTh.

III.) Az olvasásban, vagy a' szóformálásban való befolyásokra nézve a' betűk

1.) Nyugvók és mozgók. Illyenek a' 'Sidóban: אָרְי EHeVJ. Ezek az olvasás közben néha elhalgattatnak, a' mikor nyugodni mondatnak: de néha ki is mondatnak, a' mikor mozdulni mondattatnak. Így van ez a' Magyarban is; p. o. ló lessz 'Sidóul leírva: לִי lv, mint néhol mondják is, lú. Itt tehát a' v nyugszik, és helyette o, vagy u mondatik, mint az l betű lelke, az-az, hangzódója. De már a' többes számban a' ló-hoz járulván a' Magyar többes szám betűje a' k, és a' ך vagy a' v is ki-mondatván, az-az, mozdulván, lessz: lovak, vagy 'Sidóul írva לִיִּךְ lvk.

2.) Ugyan ezen betűk: אָרְי a' régi előolvasásban (a' mint a' nyugvások változásai-
saiból is gyaníthatjuk), igen nevezetese-
k voltak: mert ezek egyszersmind a' vocáli-
sok helyét is kipótolták. Vólt tudniillik א a
vagy ä; ך o vagy u, és י i vagy e. Ezen há-
romféle hangzódásokra van csak az egysze-
rű eredetű nyelveknek, fél, közép, és al-
hangúakra (mint a' Magyarban §. 28.) szük-
ségek.

Ezenkívül א' szó végén a vagy e, néha o szerint is hangzik (mert a' 'Sidó írásban a' א az א י ' helyett áll a' szó végén. A' szó közepén pedig az ו, א'-tel a hangzódót kötötték össze.

§. 36.

A' 'Sidó elő olvasásra tehát ezen törvényeket szabta, ama keleti és nyugoti élő és holt nyelvek Literátora Hasse (Hebraische Sprachl. Jena 1786. 34-dik levelén):

1.) A' consonánst mond ki először, de úgy, hogy ha utanna nints valami vocálist jelentő betű (א י ') igen rövid a vagy e, néha o-t ejts utanna.

2.) Az י , ו , א' pedig hangzódók (§. 35. III. 2. szerint) valamint a' szó végén א' és a' közepén א ו' rövid a-val mondatnak ki.

3.) Siess a' szó végére, és az utolsó szótagban tedd a' hangzást, a' tónt: mert azal különböznek a' 'Sidók és minden régi népek, hogy ők minden szónak tónt adnak, mivel inkább énekelnek az olvasásban mint beszélnek; és különösen a' 'Sidók a' hangzást az utolsó betűfogásban tesszik, mint a' Cháldeusok, és nem mint a' Syriaiak és Arabsok.

4.) A' hol sem hangzódó betű, sem tón nints, a' mással hangzó betűket lehetőleg

hirtelen kell kimondani, alkalmaztatván rövid hangzódójit az előttök lévő vocalishoz. (§. 35. III. 2. és §. 28. III).

5.) Ha három mássalhangzók jönnek öszve, a' két elsőt egy szótagban mond, rövid e vagy i-tskével vagy ha ע ה ה az azokhoz tartozó a-val.

6.) Meg kell jegyezni, hogy a' א ו י ת ה hangzódó betűket, a' későbbi vocális jegyek miatt gyakran ki is hagyták; de helyre lehet azokat pótolni.

Ezen helyes szabások szerint, ha kivált a' nyelv Grammatikáját is értjük, és az eredeti gyökérszókat is esmérjük, 's a' szók származási törvényeit tudjuk: a' régi 'Sidó írást (de a' Syriait, Arabsot is némelly változásokkal) olvashatjuk minden hangzódó pontozások nélkül is, melyek külföldben is csak a' VII-dik Százban jöttek a' tiszta 'Sidó íratokhoz. p. o. 1. Mós. 1: 1. így van:

olvasd visszájára, az-az, jobbról balra:

בראשית ברא אלהים את השמים
hassamím ath alohím bará barasíth

ואת הארץ

'haártz vaáth

והארץ היתה תוהו ובהו 2-dik vers.
vbohú tohú haitá vhaártz

וְהוֹשֵׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם וּרוּחַ אֱלֹהִים
 elohim vruách tohúm p'né al vchós'k
 מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמִּים
 hammim p'né al merahchépet

Így a' 'Sóltár 1: 1.

אֲשֶׁר־יֵהְיֶה אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בְּעֶצְתָּרְשָׁעִים
 וּבִדְרֹךְ חַטָּאִים לֹא עָמַד וּבְמִישַׁב לָצִים
 44 יֵשֶׁב

olvasd: asré haís asér ló halák baazát ra-
 saím vbdérek chattaim lo amád vbomosáb
 lezim lo iesáb.

§. 37.

A' későbbi hangzódó jelek.

A' legrégibb írásoknak is voltak tehát hangzódó betűji. Mivel pedig a' nyelvben csak három hangzódó szükséges, fel, közép, alhangzódásúak (§. 35. III. 2.): ezen háromféle hangzódókat eleinte a' 'Sidó nyelvben Cháldeai nyelven nevezték. Jegyeik valának a' betű alá írt: 1.) vonáska az á-nak: 2.) egy pont az i-nek, a' betű felibe tett pont pedig az ó hangzódót jelentette. Így: בָּ, בִּי, בּוּ, ba, bi, bo.

A' negyedik Százban a' Masorethák, az az, a' régi írások őrizőji, leírták, felszám-lálták az ó Testamentom betűjit. De csak

a' VII-dik Százban állottak elő a' három hangzódók helyett heten. A' X-dik Százban Babilóniai és Palesztinai 'Sidók eggyesültek a' 'Sidó textus egyformaságára. Azóltától fogva a' sok hangzódók 's kimondás jel játékaival tele van a' 'Sidó írás.

Így lettek a' hangzódó jelek a' betűknél:

Hosszúk nevei:

Rövidek nevei:

𐤁 bá, Kametz.	𐤁 ba, Patach.
𐤂 bé, Tzere.	𐤂 be, Segol.
𐤃 bí, Khírek.	𐤃 bi, kis Khirek.
𐤄 bó, Cholem.	𐤄 bo, Kometz katuph.
𐤅 bú, Surek.	𐤅 bu, v. bü, Kübbutz.

§. 38.

Ezen hangzódók felrakások után is maradtak még a' 'Sidó textusokban consonánssok egygyütt. Annak jeléül, hogy a' betűnek nints hangzódója, a' betű alá két egymás alá tett pontokat raktak, melly swá-nak mondatik. p. o. 𐤅𐤅 b'r. A' többi betűk után igen hirtelen ejtett e, a, o forma hangzódótskákat adtak. Ezeket a' magok rövid hangzódói jelekkel jegyezték, melléjek tévén a' Swa pontjait. E' szerént 𐤅 futó e, segol és swa, katephsegol 𐤅 futó o, kateph

szótagban) vagy rövid o legyen, egyebütt meg lehet ítélni.

Kimeríthetetlenek voltak a' pontozó Masorethák a' jelek feltalálásában. — A' szüntetők: Silluk egy vonás (.) mint a' mi pontunk a' vers végén, suphpasuch két pont : az a' mi nálunk ugyan az. Atnach, Merka Mahpachatham, Rebia, Sacephcaton, Sacephgadol, Segolta, Tiphcha, mind szüntető központozások.

A' hangjelek: Kadma, Paser, Sarka 's a' t,

JEGYZÉS A' CHÁLDEAI ÍRÁS ÉS OLVASÁS- RÓL.

A' 'Sidó írás Cháldeai betűkkel lévén : épen a' 'Sidó írás és olvasás módjai szerint megyen. A' Cháldeai betűk képei, valamint a' hangzódók (pont vagy vonás) jelei is a' 'Sidókéval egyenlő. A' hangzódók nevei is (kametz, patach, tzere, segol 's a' t.) mind Cháldeai nevek, mellyek a' Cháldeai olvasásban is a' 6-dig száztól a' 10-dikig jöttek be. De ezen hangzódó jeleket Buxtorf az Ó-Testamontom Cháldeai fordításában igen hibásaknak találta.

A' Cháldeai és 'Sidó szók is igen sokban egyyeznek, némelly betű változtatásokkal. A' 'Sidó sziszegő betűk (zain, tza-de, sin 's a' t.) helyett, D, T, tesznek a' Cháldeaiak; mint: זָהָב zaháb, 'Sidóul arany, a' Cháldeaiaknál דְּהָב d'háb ugyan az. A' 'Sidó tzáde Cáldeaisan tet, és néha Ainna is változik, valamint a' sin, tauvá (lásd Joh. Bav. Michaelis Grammatica Chaldaica 4 — 19. leveleken).

VI. A' SYRIAI ÍRÁS ÉS OLVASÁS.

§. 40.

A' Syriai betűk a' 'Sidóhoz nem csak egyszerűségekre, számjaikra, nevezetekre nézve hasonlítanak, hanem formájokra nézve is. Ha csak pusztán megtekintjük a' két abc-t; ezt az egyformaságot nem fogjuk észrevenni. De ha a' kétféle betűket az ő legegyszerűbb vonásaiktól fogva az inkább-inkább öszvetetteken sorba követjük (34. §.) a' hasonlatosság is világosan kitetszik egy részről; más részről a' Syriaiakat is könnyebben megesmérhetjük.

Ugyanis ha a' Tábla 1-ső formájára vetjük szemünket: a' 'Sidó és Syriai betűk több-több részű öszvetételeinek parallelismusát, a' mi vaktában erányzat nélkül nem lehetett, egyszerre általláthatjuk közönségesen. Különösen pedig:

1.) Világosan látszik a' mi felvett rendünkben, hogy a' Syriai betűk a' 'Sidó betűk szegeleteit gömbölyíteni igyekeztek,

mint a' כ, כ, ק, פ 's a' t. változtatásaiból kitetszik.

2.) A' Syriai betűk az egyenes al-vonásról felgömbölyödni szeretnek mint a' Beth, Caph Quoph, Phe, Thau, Lomad, Szemhath, Mim, Sin, Teth, Aing; úgyhogy ezen al-vonásoknak egyenlő tisztasága 's folyása a' Syriai írást és nyomtatást széppé teszi.

Jegyzés. Syriai és Arabs Betűmetszőt Házánk körül semmiképen nem találván: ezen keleti-írások betűji e' könyvnek végére egy Táblára vonattattak öszve. Ezért kellett a' Munka kiadattatásának egy kevésbé elkésni. De igyekeztem, hogy így is, a' folyvást lehető olvasás híjja kipotoltatna, mert:

1.) A' táblán egy nézéssel mind ezen keleti betűket öszve lehet hasonlítani.

2.) A' tábla a' kézírathoz közelébb vetvén mint a' nyomtatott betűk, ebből egy kevés gyakorlás által írni könnyebben megtanúlhatunk.

3.) A' mi a' nyomtatásban itt magyaros betűkkel van előadva, ugyan az, az itt kijegyzett számok alatt, a' táblán keleti betűjelekkel van kitéve.

Külömben ezen betűknek grammatikai rendjek ugyan az, a' mi a' 'Sidó betűké' sőt számbeli jegyzések is épen az, mint a, 34. §-ban. Mimódon gömbölyödnek meg ebben a' szegeletet formáló 'Sidó betűk, ezen írás-rendből világosan kitetszik.

§. 41.

A' Hangzódók jelei.

A' Syriai hangzódók a' betűk felibe vagy alájok írt kis Görög hangzódó betűk által jegyeztetnek. Hajdan pontokkal is. De a' nyelv természetéhez egyyik sem tartozik szorosan; mert a' Syriaiak régi írások is hangzódó jelek nélkül épen olyan formán olvastatott, mint a' régi 'Sidó írás. Ha tehát kis α , vagy elvonva γ van a' betű felett, vagy alatta, jelenti a' betű után mondanó a hangzódót. A' lefordult ϵ e, az ι i, $\omicron$ o és ω u hangzódót jelentenek. (fig. 2.) p. o. α , ϵ , ι , $\omicron$, ω ba, be, bi, bo, bu. Ezen vocálisoknak nevei: γ a Pethocho, ϵ e Revotzo, ι i Chevotzo, $\omicron$ o Zekofó, és ω u Etsotzo. Ez mindég hosszú ú, az a rövid, a' többiek inkább hosszak.

A' régi Syriaiak tudták olvasni a' hangzódó jelek nélkül való írásokat. Ők is épen úgy tudták használni az ó Olaf, Wau, Jud vocálist is jegyző betűiket, valamint az Ain, He és Chet betűket is a' régi élő olvasásban.

De az Újtestamentomnak a' 6-dik Százban lett Philoxéniai fordítása' alkalmatosságával, vagy a' 791-ben megholt Edessen Theophil Homéros fordítása által, a' Görög hangzódókat igyekezvén kiadni, azokat a' Syriai nyelv közzé elegyítették.

§. 42.

Syriai írás változásai.

A' Syriai betűknek hajdani idő és hely szerént való változásai is vannak, melyeket Michaelis 1784-ben Hálában kiadott Grammatica Syriacá-jában egy táblán előadott. Itt, ezen rendszerént való betű formákon kívül az Estrangelo, Nestori, a' kettős húzású, az Adleré a' Palmyrai és négyféle Mendæumot adott elő.

Egyébaránt a' Syriai írás szépsége az egy folyó lineáról való fel vagy le kavaro-

dásban áll, (mint a' 'Sídó írás a' szegeletes-ségben). A' legszebb nyomtatás az, a' hol az a' vonás szinte egynek látszik egygyeggy szóban.

§. 43.

Keményítő 's egyéb jegyek.

A' hangzódók jelein kívül még a' lehellő BheGhaDhKhePhaTh betűknek felibe tett pont, (melly ekkor Kuschoinak nevezetik, és a' szép írásokban veres színnel jegyeztetett) azokat a' lehelléstől megfosztja, és így olyan, mint a' 'Sídó lágy Dages. Ha pedig ugyan azon betűk alatt vólnának pontok, Ruchoch, azokat világosan lehellőknek kell olvasni. A' betűk felett lévő két pontotskák a' többes-számot jegyzik, a' név és ígékben (Ribui). A' betű alá tett vonás pedig azon betűt az olvasásban elhagyatja.

VII. AZ ARABS ÍRÁS ÉS OLVASÁS.

§. 44.

Az Arabs írás atyafisága.

Hogy egy nemű írás a' másiktól vette eredetét, ezt könnyebb állítani mint megmutatni. Ha közönséges vonásai egyezni láttatnának is, még is a' különösei, a' betű elnevezéseiben igen messze lehetnek egymástól. Az Írástörténet tudományában ezen igen nehéz megmutatás lévén kötelességünk, a' betűk rendjeit ezért állítottuk egymás után úgy, hogy először a' legegyszerűbbek légyenek, és azután az inkább-inkább öszvetettek következnének: — mert ezen rendnek szemléléséből, ha tsak valami kis visszönosságok van is a' hasonlított Alphabeth-eknek, lehetetlen hogy ki ne tessenek.

Minden nevezetes keleti nyelvesmérők azt mondják, hogy az Arabs (Persa, Török) írás a' Syriaítól költsönöztetett. —

De ámbár a' Syriai comma „forma elementumokat, (a' Syriai i, d, r, n,) az Arabs betűk közt sok helyeken megtaláljuk, még is elnevezésekre, és a' Syriai öszvetettebb betűknek való megfelelésekre nézve, a' két nyelv betűji közt felette nagy különbség láttatik. Már tsak betű számaikra nézve is nagy a' különbség. A' Syriai 22, az Arabs 28, sőt a' Persa 32 betűkből áll. Kevés ugyan az Arabs írásban a' fő betűvonás, és tsak 10 ; ezekből a' többiek tsak pontozással jönnek ki: de ezen pontozásoknak mitsoda törvények van, hogy a' tiz fő vonásokból mind a' 28 betűket pontozások által előre megismerhettünk? egy nézéssel megtudni lehetetlen.

Mind ezen írástörténeti nehézségek meggyőzésére tehát állítsuk a' felvett egyszerű rend szerint a' Syriai és Arabs betűket. — De az Arabs írás igen folyós lévén, más formájúak a' betűk a' szó kezdetén, más a' középén, a' hol azok az előtti és utánniakkal öszveragasztatnak, más

ismét a' végén, a' hol azok szabadon el-
rántatnak vagy kanyaríttatnak. Mind ezek
közt úgy látszik, hogy a' betű-vonás leg-
tisztábban a' szó kezdő betűkben van.

§. 45.

Az Arabs és Syriai betűknek öszveha-
sonlítások a' 21-dik formából, a' Táblából ki-
tetszik. Tsak tíz a' Je, Re, Wau, Kef, Szad,
Sin, Hha, Gain, Ta és Alif betűknek van
külön formájok, a' többi tizennyóltz ezek-
ből pontozások által lessz. — Úgy látszik,
hogy közönséges törvénye az Arabs ponto-
zásoknak nintsen; még is alkalmasint ki
lehet a' pontozottak következéseit is ma-
gyarázni: 1.) A' Syriai betűk viszonyjai-
ból, mint a' Tábla mutatja, és 2.) onnan,
hogy a' pontozások gyakran keményítik az
alapvonásokat. Így különbözik már a' Dal,
és a' keményebb Dzal egy pontal, így a'
The és Tse, (ez, intra parenthesis, a' Ma-
gyar ts-ét és nem a' cs-ét pártfogolná):
valamint a' Ta, a' keményebb Da-tól tsak
pontjával különbözik.

Mitsoda viszonya lehet tehát az Arabs betűknek a' Syriaiakhoz, ezen táblából lehet látni. A' Wauig a' vonatok alkalmasint hasonlítanak; a' fekvő b forma Ph, K és B Syriaiak, az Arabsoknál az előbbeniekből csak pontozással különböznek; valamint a' The és a' különös Arabs Thse betű is. Az Arabs Kef a' Syriai Kof akarván lenni, az alsó egyenes vonása mellett el-kavarodik 's a' t.

Az Arabs betűknek Szótáras következői így mennek: Alif, Be, The, Tse, Dsim, Ha, Cha, Dal, Dzal, Re, Ze, Sin, Ssin, Szad, Dad, Ta, Da, Ain, Gain, Fe, Kaf, Kef, Lam, Mim, Nun, Wau, He, Je.

Ezek is, mint a' többi keletiek, betűjik által számokat is jegyeznek. A' számbeli következők a' 'Sidó és Syriai rend után figyelmeznak. Így jelent Alif 1, Be 2, Dsim 3, Dal 4, He 5, Wau 6, Ze 7, Ha 8, Ta 9, Je 10, Kef 20, Lam 30, Mim 40, Nun 50, Sin 60, Aing 70, Fe 80, Szad 90, Kaf 100, Re 200, Ssin 300, The 400, Tse 500, Cha 600,

Dzal 700, Dad 800, Da 900, Gain 1000, számokat.

§. 46.

1.) Az Alif, Dal, Re és Wau forma-betűk öszve nem köttetvén a' következővel: utánnok a' kezdő betűt kívánják.

2.) A' cha formák, a' linea felett kezdődnek, a' mint öszvekötések mutatja.

3.) Keves lévén az Arabsban a' főbetű, írása ékesen ejtethetik.

4.) Az Arabs írásban csak három hangzódó van: fatha: a, melly a' betű felett lévő vonással jegyeztetik, Kesre i, mellyet a' betű alatt lévő vonás jelent, és Damma u, mellyet a' betű felett lévő komma állít elő. — Kétes ugyan a' Fatha az a és e; a' Damma az o és u közt; mert az Arabsok épen olly kétesen is ejtik azokat sokszor: ed világos a' fatha az Alif-nál, a' Kesre pedig mindég i. p. o. (fig. 22.) nár, nur, nir.

5.) A' torok, ajak, ínynetűk az Arab-

soknál hóld betűjinek, a' fog és nyelv-betűk (§. 35. II.) nap betűjinek neveztetnek.

§. 47.

Ezekén kívül még ötféle helyesírási jeleik van az Arabsoknak.

1.) Hamza jel, melly az Alif felibe tétetik akkor, mikor az mozdúl, az-az, a' mikor az kimondatik (fig. 23.) Ha a' Wau vagy Je felett van, jelenti, hogy ezen hangzódót is jelenthető betűk (Wau és Jod) eredetképen a-ból lettek.

2.) Ellenben ha (fig. 24.) vesla (kötés-jel) van az alif felett, a' szó elején, azt jelenti, hogy az alif ki nem mondatik, hanem az ötet követő consonáns, az előtti szónak végső hangzódójával köttetik öszve.

3.) A' Hamza előtt lévő nyugvó Alif felibe ha (fig. 25.) Medda tétetik, azt jelenti, hogy azért hogy az a nem mondatik, meg kell még is vonni a' szótagot.

4.) A' kis c vagy o forma (fig. 26.) minden betű felett lehet (Gjezma D'sezma); a' mi

a' 'Sidó Swa forma, 's jelenti hogy azon betűnek nints hangzódója, hanem az előtte lévő hangzódóval tsinál eggy szótagot.

5.) Tesdid (fig. 27.) a' betűt, mellynek felette van, megkettőzteti (mint a' kemény Dages).

6.) Ezeken kívül még ha az utolsó betű körül kettős vocalis jel tétetik, jelenti hogy az a' szó un, in, vagy on-ba megyen ki, és így az illyen jelek ennezés, nunátió-nak neveztetnek, a' mellyek az ejtegetésnek jelei.

7.) A' hangzódók megvonása jele nem szükség az Arabsoknál; mert minden két szótagúakban az elsőbbet; minden több szótagúakban a' végétől harmadik szótag hangzódóját meghúzzák.

8.) A' Magyar és a' Keleti nyelvekben nevezetes három hangzódó betűk alif, wau, je; a' körültek lévő hangzódó fatha, damma, kesre, a, u, i, jelek szerént az olvasásban el szoktak változni, és különösen;

1.) Az Alif változik jévé, ha alatta kesre van, és wauvá, úvá vagy ó-vá, ha felette damma. Sőt ha a' szó végén lévő Alif előtt az i, vagy u jele van: ezen Alif azon hangzódóvá válik.

2.) A' wau, valamint a' je is költsönösen egymásra változnak a' szók közepén, ha előttök kesre, felettek fatha van.

3.) Nyugszik a' je a' szó végén, ha előttök fatha van. Az ennezés is ezen fathához tétetik, mint usajun helyett írják és olvasák: usan.

§. 48.

Arabs példabeszédek az olvasás gyakorlására (lásd a' Táblát).

I.) alafimu (2) biarzi (3) miladihi (4) kadzdzahabi (5) fi (6) mahdinihi.

II.) thadribu fi (7) hadidin (8) baridin.

III.) rubbama (9) kabathi (10) assukuthu (11) dsavaban.

IV. zur (12) gibban (13) thazid (14) hubban.

Az V-dik ezt teszi: a' tudós munka nélkül, mint egy felhő eső nélkül.

Ezen példabeszédeknek nyelvtudományos fejtegetéseit lásd az Arabs nyelvtudomány végén.

§. 49.

Az Arabs, Persa és Török írás különbségei.

Többféle képen változtatik az Arabs írás. 1.) Az Alkorán betűjegyei az előadott mód szerint íratnak. Ezekből a' többi írásmódot is könnyen meg lehet tanulni. 2.) Persa írás (Taalik). 3.) A' Diván, vagy törvényszéki írásmód. 4.) Kirma, vagy a' Szultán számadásai írásmódja. 5.) Nagy formájú betűk a' könyvek tzímjein. 6.) Többféle szép-írási, calligraphiai módok.

A' Persáknak és Törököknek ezeken kívül még négy betűik vannak, mellyek mind három pontosok. Három pontot tévén a' Kef felibe, lessz a' Persáknál Ghaf, Gh. — A' P, melly az Arabsoknál nints,

a' Be alá tett három pont által jegyeztetik a' Persa és Török betű rendibe. A' Hha alá tett három pontokkal, Che betűt téznek. — A' Re felibe tett három pontok a' Persa betűk között Zhe, Thz betűt jelentenek.

A' Persáknál ugyan azon Arabs hangzódók vannak. De a' Törökök a' Dammát ő és ű-nek olvasni szeretik.

NYUGÓTI ÍRÁSOK.

VIII. A' GÖRÖG ÍRÁS.

§. 50.

A' nyugoti írások a' Keletiektől 1.) Balról jobbra való menetelekkel; 2.) Hangzódo teljes betűjivel, 3.) Kezdő nagy és kis betű jeleivel különböznek.

Ezek közzül a' legrégibb a' tudományok hathatós hordozója, a' Görög nyelv.

A' Görögök 24 betűik ezek:

Nagy,	kis betűk	nevei:
A	α	Αλφα alpha.
B	β	Βητα beta.
Γ	γ	Γαμμα gamma.
Δ	δ	Δελτα delta.
E	ε	Εψιλον epsilon.
Z	ζ	Ζητα zeta.
H	η	Ητα eta.
Θ	θ	Θητα theta.
I	ι	Ιωτα iota.
K	κ	Καππα kappa.
Λ	λ	Λαμβδα lambda.
M	μ	Μυ my.
N	ν	Νυ ny.

Nagy,	kis betűk	nevei:	
Ξ	ξ	Ξι	xi.
Ο	ο	Ομικρον	omikron.
Π	π	Πι	pi.
Ρ	ρ	Ρω	ro.
Σ	σ ς	Σιγμα	sigma.
Τ	τ γ	Ταν	tau.
Υ	υ	Υψιλον	ypsilon.
Φ	φ	Φι	phi.
Χ	χ	Χι	chi.
Ψ	ψ	Ψι	psi.
Ω	ω	Ωμεγα	omega.

§. 51.

1.) Ezen betűk közt vannak a' 7 hangzódók is: a' rövidek: ε, ο, a' hosszúk: η, ω. és a' változhatók α, ι, υ.

2.) A' Görög nyelvben sok két hangúak, diphthongusok is vannak: αι, αυ, ει, ευ, οι, ου, (υι, ηυ, ωυ). Az ου helyett u-t mondanak, a' mikor aknak egyes ε forma jele is szokott lenni, a' melly ε tehát mint a' többi két hangúak is, hosszak természetek szerint.

3.) Az ι, vagy ιοτα, az α, η, ω alá is szokott íratni mint aljóta, a' mikor azt ugyan olvasni nem kell, de hosszítja a' hangzódóját.

4.) Ha két hangzódó egynek íratik,

egy felibe tett σ forma hajtott hangjel által jegyezik ki: mint $\sigma\omega\mu\alpha$.

5.) Ezenkívül vannak a' Görögben 1.) éles, és 2.) kemény hangjelek. Az éles (') az utolsó szótag előtt lévő két szótagok között eggyikben van. A' kemény (´) hangjel csak az utolsó szótagnál van. Ez eleresszi, amaz hathatóssá teszi hangzódóját.

6.) A' hehentő h, a' Görögöknél nem betű, hanem annak hangját a' betű felibe tett c-vel jegyzik. Az olvasás közt vigyázni kell ezen jelre, mert minden hangzódón kezdődő szó elsőjének felibe, vagy ez a' c, (a' mikor azt h-án kell kezdeni); vagy ennek megfordítottja σ tétetik, a' mikor a' h nem mondatik ki.

7.) A' hangzódók és kéthangúak kimondására nézve a' Görög írásoknak kétféle módja van: 1.) Az Erásmusi olvasás az η , $\alpha\iota$, $\omicron\iota$, $\epsilon\iota$, $\epsilon\nu$, hangzódókat a' mint a' betűk fekszenek, úgy mondja ki. Ez rendszerént az olvasásban könnyebb.

2.) A' Reuchlin szerint való olvasás, mint a' mai Görögök is olvasnak, az η í-nek, az $\alpha\iota$ æ-nek, az $\omicron\iota$, $\epsilon\iota$ í-nek, és az $\alpha\nu$, $\epsilon\nu$ af, ef-nek mondja.

§. 52.

A' Görög vékony fülek a' mássalhang-

zókát is nem csak kimondásoknak eszközeire nézve (torok, nyelv, íny 's a' t.) osztották el; hanem: 1.) Kettős hangzatúakra: ζ, ξ, ψ. 2.) Egyes hangzatúakra. Ezek ismét

a.) Lágyak (liquidæ) λ, μ, ν, ς. b.) Némák, 's különösen

aa.) Vékonynémák: π, κ, τ. bb.) Középnémák: β, γ, δ. cc.) Hehentő-némák: φ, χ, θ, (tenues, mediæ, aspiratæ). Ezek változóknak is mondatnak: mert a' vékonyak hehentősökre, a' középsők mind a' kétféleképpen átváltoznak a' szavak öszvetételeiben. — A' σ, σ (sigma) egyikre sem tartozik.

A' Görög írásban sok öszvevont betűjelek is vannak, a' mellyeket némelly régibb nyomtatások olvashatására nézve meg kell előre esmerni.

IX. RÓMAI ÍRÁS és OLVASÁS.

§. 53.

1.) A' Római vagy Deák betűk száma
25. Mind megvannak ezen versben:

Gazi frequens Lybicos duxit Karthago triumphos.

A' Deák betűk a' Göröggel világos hasonlóságban vagynak. Mind a' két nyelv betűji között egyenlők: A B E Z I K M N O T Y. Még különös Görög hangzatú betűji is vannak a' Rómaiaknak; z, th, k, y, ph, ch, ps, mellyek tsak Görög eredetű szókban vannak; noha Ciceró a' ch-t meghagyja a' pulcher's inchoo-ban. K betűt a' Görög szókban is igen ritkán írnak a' Rómaiak, helyette c (melly a, o, u, előtt k-val hangzik, és c-nek az i, e, y előtt) és néha q-val élnek.

2.) Azok a' betűk, mellyekkel a' régi Rómaiak írtak, nagy négyszögűek (capitalis, versalis, uncialis betűk). Később a' népek költözködésekor kezdődtek a' kisebb betűk. Ezek után ismét a' futó kis betűk. A' nagy és kis betűk különbözéseit az értelemnek világosabb kiadására igen jól használták. A' különböző értelmű mondások (az egyik értelem befejezése után), és a' nevezetesebb névszók első betűjét, nagy betűvel írják.

3.) Az u és j, U, J, később jöttek a' Római írásokba. Az előtt V és I, íratott mindenütt, mint: IVLIVS, és nem JULIUS. A' 16-dik százban a' nagy betűk között mindég V, és a' kis betűk között mindenütt

u-val írtak. Így írt még Salmasius is mint Vua, az-az, uva.

4.) Az AE, OE két hangúak egy hosszú E-nek mondatnak, úgy tehát, mintha egy betűjelek volnának. Hiba azért őket nagy és kis betűkre szaggatni, mint: Aegyptus, hanem így kell: AEgyptus, OEdipus. Hajdanában az AE, AI-vel íratott, Görög mód szerént. Az Æ összevont jel is később, és sehol régi Emlékeken elő nem jön, csak némelly pénzekben, a' hol a' hely szűkebb volt (a' Sextus Pompejus dénárjain).

5.) A' lehellő H betű is gyakran elmaradhat görögösen, mint Adrianus, Annibal, Vngaria. Az R után pedig csak a' Görög eredetű szókban lehet a' H-t meghagyni.

§. 54.

A' régi Római felülírások összevont írásmódjait tudni egy legnevezetesebb dolog az írás esmeretségben. A' családi tulajdon neveket, valamint a' régi közhívatloknak nevezeteiket is, elsőbb kiírt betűjükből, a' Római Írók olvasásaiból meg lehet tanulni. De még ezeken kívül is igen sok felülírási rövidítések jönek elő a' régi emlékeken, mellyek minden nevezetesebb Szótárakban előadatnak. Eredeti útmutatás erre: M. Val. Probi Grammatici Libel-

lus de notis Romanor. Úgy a' Gruterus, Sponius, Nieuport 's a' t. Inscriptiókról való munkáji. Illyen felúlírásjelek p. o.

A. A. A. F. QV. TY. Auri argenti æris flator Qvirinalis Tyberinus.

A. A. S. L. M. Apud agrum sibi locum monumenti.

A. A. V. C. Anno ab urbe condita.

A. L. V. S. Animo libente votum solvit.

A. O. F. C. Amico optimo faciendum curavit.

AR. V. V. D. D. Aram votivam vovet, dono dedit.

B. D. S. M. Bene de se merenti.

B. B. bene bene, optime.

C. A. Colonia Augusta, I. Iulia, COR. Corinthus. CA. Carthago 's a' t.

C. C. D. Curatum Consulto Decurionum.

C. S. H. Communi sumtu hæredum.

C. S. H. S. S. V. T. L. Communi sepulcro habitati sunt, sit vobis terra levis.

D. D. D. Dono dedit dicavit.

D. I. M. S. Dis inferis manibus sacrum.

D. S. I. F. De sua impensa fecit.

D. O. M. Deo optimo maximo.

E. A. N. Eques Augusti nostri.

EX. S. C. TERM. ex Senatus consulto terminaverunt.

F. I. fieri jussit.

F. LL. P. S. fecit libentissime pecunia sua,
FOR. forum, I. Iulium, L. Livium, SEM.
Sempronium.

G. P. R. Genio Populi Romani,

H. S. E. Hic situs est,

HS. Sestertius,

I. L. In loco.

I. O. Iovi optimo,

L. AG. Lex Agraria,

LVD. SAEC. F. Ludos sæculares fecit,

L. P. Libens posuit.

M. P. II. Millia passuum duo.

N. C. Nobiliss. Cæsar.

OB. C. S. ob cives servatos.

Q. E. B. Q. C. ossa ejus bene quiescant con-
dita.

P. D. S. IM. C. Ponendum de sua impensa
curavit.

P. II. S. L. Pondo duarum semissis librarum.

PP. C. Patres conscripti.

QQ. L. H. S. Quoquoversum latitudo hujus
sepulcri.

Q. V. M. A. XXIX. S. OF. Qui vixit mecum
annos 29 sine offensa.

R. P. Res publ.

S. P. D. salutem plurimam dicit.

S. P. Q. R. Senat. Populusque Romanus.

S. E. T. L. sit ei terra levis.

S. L. M. solvit libens merito.

T. F. Testamenta fecit.

T. S. F. I. Testamento suo fieri jussit.

V. D. I. M. VI. vixit diem 1. menses 6.

V. F. C. viam faciundam curavit.

V. F. S. ET. S. vivus fecit sibi et suis 's a' t.

JELEKKEL VALÓ ÍRÁSTUDOMÁNYOK.

X. RÉGI JELÍRÁS, HIEROGLYPHICA.

§. 53.

A' betűk feltalálása előtt, sőt azután is gyakran egész megfogásoknak képeivel, és nem szavak által írtak. Vagy legrégibbek, vagy hozzánk leginkább lejöttek az egyiptomi Hieroglyphok (*ἱερο* és *γλυφο*-tól, szent képek). Egyiptomban, a' mesés eredetű nagy Nilus, délről észak felé 1 — 3 mérföldnyi távolságra menő hegyek között tsinálván magának ágyat, esztendőnként tsalhatatlanúl nyárkezdetén, az-az, Június hátulsó felében kezdvén áradni, 's Septemberben legnagyobbra 22 singig nevekeden, bétölti 's megkövéríti az essőt nem esmérő környékeit, és Decemberig régi árkába ismét visszatér,

Ezen folyónak jóltévő kiöntése meghatározott időhöz tartván magát szüntelen, gondolhatjuk, hogy lakójinak a' Vallás, 's az istenigondviselésről való gondolkozásai-ba nagy befolyással vólt. A' Hieroglyphok írásai is a' Nilus Kalendáriumából lettek, mellyel ez, az időket, a' tsillag-képek fel-tetszéseitevel együtt osztja.

De ámbár szinte elenyészhetetlen emlékek mutogatják nekünk a' Hieroglyphokat, az' égyptomi jelírásokat; még is fájdalom! azoknak kifejtése kultsai elvesztek, és hozzánk a' régiek közzül az egy Horos Apollo Hieroglyphikájánál több útmutatások nem jutottak. Ezt sem tudhatjuk pedig mikor íratott? — Az világos, hogy jelírási gyűjteménye, minden rend és kritika nélkül való.

§. 56.

A' Nilusi Hor-Apolló Jelírása.

A' Hor-Apolló Hieroglyphikája ilyen formán megyen pontjai száma szerint:

- 1.) Az időt, az éveket a' nap és hold képeivel jegyezték.
- 2.) A' világot a' farkát harapó kígyó által.
- 3.) Az esztendőt Izis istenné képével, vagy pálmafával; mivel pedig, úgymond

Hor-Apolló, a' pálmafa hónaponként egy levelet botsát ki: a' pálmalevél hónapot jelentett (a' 4-dik pontjában).

6.) A' sas felséget, és alázatosságot is tett.

7.) Bai, tévén az Egyiptomiaknál lelket, eth pedig szívet: az egész öszvetevés Baieth pedig ölyvöt, innen az ölyv képével a' lelket jelentették.

8.) Két hollók Márst és Vénust, lakadalmat tettek.

10.) A' szarvasbogárral az egyszülöttet jelentették.

Így továbbá a' kutyafejjel a' támadó hóldat, és éjjnapegyenlőséget; az oroszlán fővel vígyázatot és erőt; a' nyúllal nyíltságot, térséget; papirostsomóval régi eredetet; Fenixel a' lelket: az Íbissel a' szívet; a' kutyával a' tanátsnokságot, a' szent írókat; a' pellikánnal a' bolondot 's a' t.

§. 57.

Zoéga magyarázatja.

A.) Az újabb szoros ítéles ezen avúlt tárgyak körül is nem haszontalan fáradozik. A' Dánus Zoega, az ő egyiptomi pénzek és obeliskekről való könyvében a' Hieroglyphoknak 6 időkorokat tulajdonít.

1.) A' betűk feltalálása előtti időkor. Ekkor minden emlékek ezzel íratlak.

2.) A' betűk feltalálása után csak a' szent emlékek és a' Múmiák írtak meg ez által.

3.) Psammetichtől, Égyiptomnak a' Görögöktől lett elfoglaltatásáig (666-tól Kriszt. előtt, 374-ben Agesilaus Égyiptomba ment, 362-ben letette Tachost, végtére 332-ben Nagy-Sándor meggyőzte Égyiptomot is.) — Ezen időszak alatt a' Papok hatalma elvéstetvén, még inkább titkolództak, és a' jelírásokat mesésebb képekkel szaporították.

4.) A' Ptoleméusok alatt. Ekkor már csak az Isteneknek, 's Istenné tett Királyoknak kedvéért, némelly Múmiákra (bebalzsamozott holtakra, Hóltbáb) írtak Hieroglyphokkal, és ezeket is a' Görög ideákra alkalmaztatták, és a' régieknek új magyarázatot adtak.

5.) A' Görög és Égyiptomi Vallás későbbre összeolvadván, a' régi Papság elenyészett. Még ekkor is éltek azért a' Hieroglyphokkal, kőre, hóltbábokra, és a' titkokra tartozó könyvekbe írtak e' szerént; de már sok új jeleket is tsináltak.

6.) A' 3-dik és 4-dik Százban a' Hieroglyphokat bűvösbájos khémiai, astrologiai álmokra fordították, a' mikor régi jelentések elveszett, Hor-Apollót, Vossius, (De Arte Gram. L. I. Cap. 41.) Theodosius alá

(† 395.) erre az időre teszi, melly ha úgy volna, igen keveset várhatunk Hórtól.

B.) A' mély kritikájú Zoega 958 jegyeket szedett össze az égyptomi emlékekből, és hét rendre osztja azokat:

1.) Pusztá vonások: le, vízszint, görbén, habzón, sokképen összevetve menők, I, O, <, △, □, * 's a' t.

2.) Mesterség művei: eszközök, fegyverek, épületek, hajók 's a' t.

3.) Plánták, növények képei.

4.) Állatok, ember tagjai.

5.) Négy lábú, tsúszó állatok, különösen madarak.

6.) Emberi formák sok állásokban, még múmiák is.

7.) Szörnyetek; emberek állatok tsuda összevetételei.

§. 58.

Grotefend Úr magyarázatja.

Reményleni lehet tehát, hogy ezen régiség mély titkai csak valamennyire is kifejtetnek. Talán D. Grotefend Frankfurti Prof. a' Rosettei felülírásból, melly egy basalt kövön találtatott, ki fogja ezeknek kultsát találni. — Ez a' Túdós 5 nemekre osztja azokat:

1.) Kyriologica, a' természeti és mesterségi tárgyak tökéletes képei.

2.) Kyriologumena, tsak külső vonásokkal. A' mint látszik ezek az érzésieknek kiadott képeik, p. o. kerek, a' napkép.

3.) Elfordított, (trópusi) képek; a' láthatókról a' láthatatlanokra, p. o. a' kutya a' vígyázást, az oroszán az erőt 's a' t.

4.) Mesés-képek, mellyeknek jelentései nem könnyen köttetnek képeikkel össze, p. o. tserebogár az egyszülött, és a' nap symboluma is.

5.) Szó, hang Hieroglyphok, p. o. így teszi Baieth, az ölyv, a' lelket. (mint feljebb Hor-Apoll. 7-dik szám.)

Mimódon nyitja majd fel ezen ó írás titkait T. T. Horváth István Úr a' mi Magyar nyelvünk rejtekeiből? nemzeti örömmel várhatjuk. Egyébaránt a' Frantziáknak Égyiptomban lételek, új fényt botsátott ezen régiségekre. Lásd: Essai sur les Hieroglyphes. Weimar Ind. Comt. 1804. (1 talér) a' melly könyvet Palin Úr írt. Ugyan ő írta: Analyse de l' inscription en Hieroglyphes du monum. trouvé a Rosette. Dresde 1804. 4 rét, 1 kép táblával, (1 talér, 16 garas).

ÚJ JELÍRÁSMÓDOK.

XI. KÖZÖNSÉGES ÍRÁS, PASIGRAPHIA.

§. 59.

Minden közönséges jelekkel való írás, melly egész megfogásokkal, és nem tsak szótagok által megyen végbe; az újab idők Hieroglyphjaihoz tartozik. Ha észfogásainknak tökéletes rendjét állíthatnánk elő, a' mellybe minden megfogásaink beillenének: ekkor, és így állíthatnánk elő olyan közönséges írást, vagy Pasigraphiát, a' mellyet minden nyelveken lehetne olvasni. Leibnitz ezen igyekezett. Ő utánna Wilkens Anglus, Chr. Berger, Berlin 1779. Wolke, Leipz. 1797. Sicard a' Párisi nevezetes Siketnémák Tanítója 1798. Nather 1805. A' nevezetes Mathematicus Búrja Ábel Pasilaliájában, melly 1808-ban Berlinben jött ki. A' Koppenhágai Akadémia kiadta ezt egy kérdésben 1811-ben.

De épen nem megvetendő munkát írt erről a' mi Kalmár Györgyünk is: *Præcepta Grammatica, atque specimina Lingvæ Philosophicæ, sive universalis etc.* Auctore Georgio Kalmár, V. D. M. sumtibus fau-

tor. Berolini degentium. Berol. et Lipsiæ 1772.

Kalmárnál teszen U, utrumque, mind a' kettő, talán mivel két ágú ennek első U betűje is. Ha az U-nak egyik szára hijjános, úgy azon dolgok közzül is az egyik épen olyan, a' mellyeket jelentünk az U-val. Így az életet V-vel, a' halált is így, de ekkor a' V-nek egyik ága hijjános. Ha ezen jegyek előtt vonáska van (negativum minus), hijjánosságot jelent; ha pedig utánna van a' vonás, kiegészítést. Így lessz V non vivit. — A' δ nála virtust, erőt (δυναμις) teszen; ha ezt is tsonkán írja, erőtlenség, és minus jellel nem lehetséget teszen. Az Eget lefordúlt, Ω-vel jegyzi 's a' t. Így valami 400 közönséges jelekkel tanít minden nyelveken lehető olvasásra, mellyeket nála meg lehet tanulni.

XII. TITKOS-ÍRÁS, ÉS AZ EZT MEGFEJTŐ TUDOMÁNY.

§. 60.

A' Titkos-írás mestersége régi. A' hajdani papi Hieroglyphok is illyes titkolódzások kezdetei voltak. A' régi Görögök sci-

talájok is mesterséges titkos-írás boríték volt. Ezen titkos-írások vagy titkos de állandó betűjűkre, vagy változó betűjűkre osztatnak. A' változó betűjűket, mivel ebben ugyan azon betű más-más jelekkel íratik, megfejteni nehéz. Az állandó betűjű titkos írásokat e' következő szabások által ki lehet fejteni:

1.) Minthogy hangzódók által olvassunk: a' vocálisokat lehet először 's könnyebben kitalálni. E' végre a' 2 — 3 betűjű szokat kell először kiválasztani, melyekben egy betű bizonyosan hangzódó. Ha meg lehetne a' szótagokat különböztetni, ezekben is egy vocálisnak kell lenni: és így ha a' sor végén szó megszakítás jele van, és tsak két betű elszakítva: bizonyos, hogy ezek között az egyik hangzódó.

2.) E'képen a' szókban való gyakoribb előfordulásokból gyanítván az 5 a, e, i, o, u, vagy 7 ö, ü hangzódókat: ha valamelyik szóban ezek között egyiket sem találunk, jele, hogy nem jól tapogattunk.

3.) A' vocálisok gyakoribbságokra nézve így vannak sorban; e, a, o, i, u. És így a' melyik legtöbbször kerül elő, e lesz, a' másik a' s a' t.

A' Magyar titkos írásban, nyelvünk-

ben a' hangzódóknak rendszerént való elosztása, a' megfejtést igen könnyűnek teszi (§. 28. III.) — Ezen kívül egy betűjű szavaink a', e', ó, mellyeket tehát mindjárt eltalálhatunk, mivel ezek gyakran előjőnek.

A' Németeknél csak az o! az egybetűjű. Két betűjűek: ab, am, an, da, du, er, es, ey, ja, je, im, in, ob, so, wo 's a' t. Három betűjűek is sokan vannak. Más-salhangzóji közzül a' C, a' H-val; az s, a' eh-val gyakran előjön. A' Német nyelvet tehát gyaníthatjuk: 1.) Az egy betűjű szók ritkaságából. 2.) A' kettős betűk gyakoriságából. 3.) Az e gyakori előfordulásából.

A' Deák nyelven feltett titkos írást nehezebb kitalálni. — Ezen nyelvben az ugyan azon betű (vocalis vagy consonans) gyakori előfordulása κακοφονια, rúthangzás. Az e és i egyformán kerülnek elő, kivévén az infinitivus végződésében, a' hol e fordul elő. Az i és o párosával is előfordul, pii, dominii. Az egy betűjűsök: a, e, o, két betűsei pedig többen. Ezenkívül: 1.) ezen kettősöket: cc, ff, gg, pp, uu, L betű követi, 2.) az M gyakori végző az accusativusra nézve; 3.) az u gyakran t-vel kötődik össze.

A' Görög vocálisok között is leggyakoribb az e. Az η után a' szó végén N és Σ szokott lenni. Főbb tulajdonságai: 1.) 3 — 4 vocálisok is követik egymást, mint: *noieite*; 2.) sok egy, két, három betűből álló szavai vannak.

Lásd Christ. Breithauptii Ars Dechiffatoria. Helmst. 1737. Klüber Kryptographik. Tübing. 1809.

De ha egész szavak lesznek egy-egy jellel: vagy ha a' betű jelei változnak, vagy közbe-közbe semmit nem jelentő jegyek szúratnak, a' legnagyobb elfejtő gondosságot is kijátszathatják.

Jegyzés: A' rostélyos-írást (Gitterschrift) úgy a' hájos-írást a' mathesisi tudományok folytában adjuk elő.

XIII. A' GYORS-ÍRÁS.

§. 61.

A' Gyorsírás (Stenographia) olly sebesen tanít írni, a' mint beszéllünk. Mivel tehát a' beszéd rendszerént 6 — 8 annyi időben íratik le, mint kimondatik: látni való, hogy a' gyorsírás nagy idő kímélés magában egy részről; más részről a' kön-

nyen elrepülő beszédeknek állandó feltartásokra nézve megbetsúlhetetlen tudományos eszköz.

A' titkos és rövid Hieroglyphok jeleivel, mellyekkel gyorsan lehetett írni, ezen gyorsírás tökéletesítésére törekedtek. Azt mondja Diog. Laërt. de vitis Philos. libr. II: Xenophon primus notis excipiens dicta Socratis in lucem hominesque protulit. — Hát ha még a' 45-dik 'Sóltár 2-dik versét is ide értjük: az én nyelvem gyorsírónak pennája? bizonyosan régi eredetűnek tart-hatjuk ezen igen hasznos mesterséget.

De legbizonyosabban tudjuk ennek régi alkalmaztatásait a' Cicero udvarában lévő Tirótól (§. 29. I.) Ennek példája után látván a' gyorsírás hasznát: a' Római nagy házaknál, a' Tsászári udvarokban is tanulták a' gyorsírást. De ezek a' gyorsírás jegyek a' durva népköltözködéskor elvesztek. Az újabb időkben Taylor Sam. Oxfordi Prof. tanított erről legnyomosabban. Az ő tanítványa volt Bertin Theodor Párisi könyváros († 1819.) Német Stenographiát adott ki Mosengeil 1796-ban, ismét 1819-ben 4 rétből 8 táblával Jénában. Monachiumban stenographiai kőre írt táblák jönnek ki.

A' mi Magyar nyelvünkre alkalmaztatott gyorsírás mesterségét T. Kováts Imre Úr, Bihar Vármegyei Táblabíró igen velősen előadta a' Tudom. Gyűjtem. 1821-diki 12-dik Kötetjében a' 44 — 63. leveleken. Mind ezen felette hasznos mesterség kedvellőjit tehát (minden már ha tsak írni is tudó Tanulókat, még az Asszonyságokat is, kik a' K. Úr megjegyzése szerint gyakran gyönyörködnek, ha valami nevezettest tsak egygy gyűrűbe vagy tűdzőre is feljegyezhetnek, minden közhivatali Jegyzőket 's a' t.) azon igen tudós rendel írt hazai munkára igazíthatunk: felhozván itt tsak e' következő közönséges szabásokat:

1.) A' gyorsírásban a' vocálisokat el kell hagyni. E' szerint kellene nekünk külföldben is írni nyelvünk keleti természeténél és a' hangzódóknak nyelvünkben lévő rendességeknél fogva. Ha legalább tsak így íránk is, a' rendes betűkkel, már féltényi időben lehetne a' beszédet írni mint most, a' mikor minden szótagokban egygy egygy vocális van.

2.) A' gyorsírás betűjinek igen egyszerű vonásokból kell állani. Egy 8 ágú tsillag formából ✱ láthatjuk, hogy egyenes vonást négyféleképen írhatunk: 1.) víz-

színt, 2.) függőleg, 3.) balra, 4.) jobbra dűlve. Ha pedig a' tsillag közepét egy tsombókkal jegyezzük: úgy mind a' 8 ágát kiadhatjuk. A' tsombók helyett horgotskát is alkalmaztat K. Úr, és még a' C fél kari-
kát 4 állásban.

Úgy látszik, hogy a' Syriai betűk is igen alkalmasok volnának a' gyorsírásra, és mi-
vel egy lineáról kelnek fel: előre lehet-
ne nekik erányzó lineát vonni.

3.) Itt minden a' gyakorlástól függ. „Ír-
jon le ma az ember, úgymond K. Úr, egy
könyvlapot, holnap már hamarabb írja azt
le; és így mindég kevesebb-kevesebb idő-
ben. Ezen igyekezet a' tanulót a' tökéletes-
ség tzéljához észrevehetetlenül fogja ve-
zetni.“

XIV. A' TOVAÍRÁS, TELEGRAPHIA.

§. 62.

Az ember tsak közelre tudja a' maga
akarátját mással hirtelen közleni, tsak ad-
dig tudniillik, míg a' hangja hathat. A' med-
dig látása terjedhet, addig akarátját egészen
kiadni nehéz, minden e' végre kigondol-

ható eszközök nélkül. Az ilyen akaratnukat távolabbra kiterjeszthető eszközökről és módokról tanít már a' Telegráphia, vagy a' Tovairás.

Minden jelek által messzirevaló tudósítások a' Tovairásra tartoznak. Egy sereg embereket közelebbről még szóval, majd távolabbról kar 's kard jelekkel, hangos eszközökkel, trombita, dob 's lövés hangal lehet egy akarat szerint egyszerre mozgatni. A' haditudománynak nagy tökéletességét mutatja azon jeleknek tudása, melyekkel egy seregnek mozgulásait messzire és hamar lehet igazgatni. Az ilyen jelek a' tengeri útban, 's különösen a' tengeri tsata igazgatásában még szükségesebbek. Itt, nappal, külömb-külobb formájú (szögeletes, hosszan lobogó, színes) zászlók, a' vitorlák öszvehúzásai, a' vitorlafájinak állásai, és ágyú hang által; éjj el a' lövések, rakéták, és különösen 4 — 5 lámpásoknak az árbotzok külömb-külobb helyeire való kifüggesztések által szoktak a' hajókról távolra jelt adni. Ha ezek a' jelek a' vezérhajókon történnek, azokat az ismétlő fregátok (Repetitionsfregat) adják tovább a' messzebb lévőeknek. A' hajójelek néha mély és éles hangú síppal is tétetnek.

Jegyzés. Így van a' mi határnokunk is a' Török-szél felé elrendelve. Minden tiszti állásoknál a' határmentében lármajegy pózna áll fel, melly mellett megtöltött mozsárágyú van, melly a' Török beütése helyén az őrházaknál elsütött puskák jeleire (Csardaken-Feuer), azonnal elsüttetik; ez a' hang a' többtől visszasonoztatván, 3 — 4 óra alatt az egész határ hosszára elhat. (Csaplovits Slavonien und zum Theil Croatien. Pest 1819. II. Rész. 321. level.)

§. 63.

Telegraphiai történet tőrdelekek.

A' mesés Régiségben a' Danaus 50 leányai férjeket az egy Hypermnestrán kívül a' ki Lynkeost nem bántotta, egy éjjel megölvén, és ezen tettekért széljel futván, távolról tűzrakások által tudósították egymást. Innen lett mondják Argószban a' fákiyak innepe.

Midőn Agamemnon Trója alá ment, megígérte Clytemnestrának, hogy ha megveszik a' várost, azon nap tűz által való jelekkel tudtára adja neki. Æschilus szomorú-játékában azt mondja, hogy sok álmatlan éjjelt kellett kiállani egy őrnek ennek várásában.

Mikor Xerxes a' Görögök ellen ment, mindenütt bizonyos távolságra jó torkú

embereket állított ki, kik a' hírt egymásnak megkiáltották. Ollyan sebesen ment így a' hír, hogy Áthénétől Susáig 150 mértfőlnyre 48 óra alatt elhatott. Hogy az ilyen jó torkú hangászok Persiában helyről helyre el vóltak rendeltetve, azt mondja Diodoros.

A' Madarak által (fetske, galamb 's a' t.) küldött levelek is ide tartoznak.

De mind ezeket felülmúlja a' Polybius tudósítása. Ez a' nagy hadi és hazai ember azt mondja, hogy: Öt-öt betűket vévén az A, B, C-ből egy-egy oszlopba, öt oszlopok lesznek egymás mellett öt-öt betűvel, mellyek között 3 jobbra, 2 oszlop balra íratasson. A' telegráphiai állásokon tehát ezen betűk között akármellyiket, a' meggyújtott fáklyák számaival kijegyezhetik. p. o. ezen hírt: ellenség! így adhatnák ki. Az e, van a' bal felől lévő első oszlop 5-dik helyén, és így először balra tart egy fáklyát; azután ugyan ott öt fáklyát. Ekkor már által van az e betű küldve. Az l a' bal oldal 3-dikán 1-ső betű, és így balra először 3 fáklya, azután egy emeltetik fel, és így tovább. A' jobb és bal részt, hosszú egy helyben tartott arányozó mutatja meg 's a' t.

§. 64.

Új Telegráfhok.

De ezen telegráphiai elrendelést soha senki sem fogta fel olly hathatósan mint Chappe (1763-ban szület. † 1805-ben) Frantziaországban. Ő már fiatal korában is messze lévő barátival külömb-külobmbféle képen beszélt (mint szoktak nálunk is a' gyermekek, kezek 's a' t. mutogatásával egymással messziről némán beszélni). — Chappe 1792-ben az akkori Frantzia Nemzeti-Gyűlésnek bemutatta az ő telegráphiai intézetét. 1794-ben 3-éik Aug. tették le az első telegráphiai lineát Páristól Lilléig, és az első hirtelen-tudósítása vólt Condé várának megvétele. A' gyűlés épen állott, és azonnal elvégezték, hogy ezután Conde Nordlibre-nek neveztesse. A' végezés is elment, és még tartott a' gyűlés, mikor 18 mértföldnyiről vissza is jött a' hír, hogy a' tábor vette a' Gyűlés végezését.

A' Chappe Telegráphja áll egy magas gerenda-oszlop tetején keresztül (T formán) menő, és a' b közepébe forogható a b c gerendából, mellynek a és c végein, ismét kissebb a e és c f gerendák foroghatnak körül. Mivel tehát az a körül az a e tetszhetőleg legalább 8 állásokba tétethe-

tik (mint a' ✕ nyóltz ágú tsillag forma a' §. 61. 2.): épen úgy a' nagy abc gerenda is a' b körül; valamint 3-szor a' cf is ugyan tsak 8 helyhetéseket mutathat ki: — következik, hogy az egész alkotmány, az a, b, c-ben lévő három tsiklójin, vagy forgó pontjain nyóltzszor-nyóltzszor változtathatván, 8-szor 8-szor 8, az-az 8^3 vagy 512-féleképen változó jeleket állíthat elő. Kerék-táblákra alkalmaztatott nagy mutatónak (mellyet messzelátón el lehet látni) körülforgása által az eszköz mestersége-sebb, de semmivel sem jobb.

Sir Home Popham 1815-ben mind ezek-nél egyszerűbb és tökéletesebb tova-író-t szerkeztetett össze. Az Admiralitás palotájánál Londonban, 1818-ban felállított Telegráph is új, és Semaphor-nak, jelvivő-nek neveztetik. Ez 48 kitetsző változású jelek által hírel. Hästings Gubernator Indiában is felállította ezt. A' nevezetesebb Frantziaországi Telegráphok, Páristól: 1.) Calaisig 27 Telegráph 3 minúta alatt viszen hírt. 2.) Lilléig 22 Telegr. 2 minúta alatt hord. 3.) Straszburgig 45 Telegráph. $6\frac{1}{2}$ minúta alatt gyorsalkodik. 4.) Lionig 50 Telegráph 8 minútában jár el. 5.) Brestig 50 Telegr. 13 minúta alatt hírel. — A' had-

ban az elő-őr és a sereg közt hasznos szolgálatokat tehet a Telegráph.

Szóba jött nem régiben a Telekalia is, vagy a hanghírelő, a régi Persák és Césár példájára, a ki az Orleánnál történt megverettetését, a melly reggel történt, estvére kiáltozások által Auvergnébe 40 mértföldnyire hírül adatta. De most úgy akarnák, hogy ezen kiáltozások arra készített hangcsók által történnének. — Ha a hangtsőnek oldalai hajintó (parabola), vagy messze-katlanú ellipsisen mennének, és a hang épen a katlanból (a focusából) jönne, messzebb hathatna. Éjjel mikor a Telegráph nem hírelhet, ez még könnyebben terjeszthetne. A hangadás eszközök által is történhetne, mellyben a hangok tempóji s számjai tehetnének igen sokféle jegyeket. E' szerint egy parabolát formáló fal-fülkében (parabolisches Ohrgewölbe) halgatván a távolról jövő hangokat, ezeket azon módon tovább lehetne adni.

XV. A SIKETNÉMÁK BETÚJI.

§. 65.

A Siketnémákkal való beszéd közlésnek a mutatók által való betű formáji,

a' jelekkel való beszédekhez tartoznak. A' Siketnémákat tanítani kezdette egy Spanyol Benedictinus Barát, Pontius Péter, a' 16-dik század végén. De csak a' 18-dik században rendeltetett el Bordeaux, Páris és Lipsiában ez a' tanítás. A' Siketnémák betűjök a' kezeknek 's ujjaiknak sokféle hirtelen rakásaikból állanak. Oskolájokban könyveket érteni, írni, rajzolni, festeni, és sok mesterségeket igen jól megtanúlhatnak: sőt hangosan is beszélni, noha, mivel ezt hallásból tökéletesíteni nem tudják, nehezen a' szokott beszédhang mérséklésein. Lintz, Hamburg, Gmünd, Béts és Vátzon vannak nevezetes Oskoláik: 1817-től fogva az Észak-ámérikai Státusokban Hartfordban.

A' Siketnémák tanítása módjának feltalálója Németországon Heinekke, 1773-ban Eppendorfi Kántor, a' ki annyira vitte már akkor a' Siketnémákat, hogy a' Pap szinte ellene predikálna. De ő 1778-ban Lipsiába hívattatott, ott egy ilyen oskolát állítani. Ebben az oskolában 8 esztendőstől fogva vétetnek fel taníttatni. Lásd. I. F. G. Sense, Versuch einer Anleitung zum Sprachunterricht d. Taubstummen. Leipz. 1793. L' Epee kezdte Frantziaországban. Az ő betűjit May Jósef Bétsben egyszerűbbekké

tette. Debián, az ő: *Essai sur les sours muets, et sur la langue naturelle*. Paris 1817. könyvében innét egy különös új Pasigraphiát tsinált.

§. 66.

A' Siketnémák mutatható ABC-jek.

A' Siketnémák fő érzési hibájok a' siketség. Ezen hibából a' hang következése, a' beszéd hijja is következik (§. 22. 2.). A' mit tehát hangjaiknak ízekre való osztásában elvesztenek, mutatással pótolják ki. A' May Úr által jobbjított Siketnémák betűji az ujjak mutogatásai által így mennek: (nagy, mutató, közép, gyűrűs, és kis ujjak szerént sorban): 1.) Minden ujjak befogása, A. 2.) Kinyitva mind egymás mellett, B. és így a b a, egyszeriben kimutathatják. 3.) Ha a' nagy és mutató C formát mutat, 's a' többi befogódik, C. 4.) Ugyan ezen állás, de a' nagy ujj a' kihajlott középső végét érve, D. 5.) Ugyan ez az állás, de a' többi ujjak is kinyitva, G. 6.) E hangzódo lessz ha a' nagy ujj a' tenyérre behajlik, és a' többi reá gorbúl; és így ez az A-tól a' nagy ujjnak a' tenyér felé lévő behajtásával különbözik. 7.) Az ujjak nyitva, de a' nagy ujj a' mutató 2-dik ízét érve, F. Ugyan ez az állás, de a' nagy ujj

a' középsőhöz érve mint feljebb, G. 8.) Ugyan ez, de a' nagy ujj a' gyűrűshöz érve H. 9.) Tsak a' kisujj kinyúlva, I. 10.) Tsak a' kisujj befogva, K. 11.) Ha a' nagyujj fel, a' mutató kiáll, a' többi befogódik, épen egy L formát mutat. 12.) A' középső 3 ujjak kinyújtva lefelé, az M 3 lefelé nyúló lábait jelentik. 13.) A' kettő nyúlva maradván, befogván t. i. a' gyűrűst, az n két lemenő szárát mutatja. 14.) O formára kavarodva a' mutató a' nagyujjhoz, a' többi kinyújtva, O. 15.) P lessz, ha a' nagy a' középső 3-dik ízéhez tétetik, a' többi kinyúlván. 16.) Q betűt jelent ha a' középső és nagyujj fritskázó formába állíttatik. 17.) Ha a' mutatóra a' középső felül kinyújtva reá hajlik, R. 18.) Sz lessz, ha a' mutatóval mutatván, a' levegőbe alólról felfelé frunk. 19.) Z jel lessz ha ugyan azon módon lefelé húzzuk a' mutatót. 20.) A' mutatóval való fritska helyhetés teszen S. 21.) A' nagyujj tetején t formán át menő mutató, a' többiek nyújtva, T. 22.) U a' fenn álló N. 23.) V kétfelé nyíló U. 24.) W kettős V, az-az, három ujjak elnyúlva. 25.) X lessz, ha a' nagyujj a' befogott középső, és a' többi alá hajlik, 's a' mutató szabadon

marad. Y a' két szélsők felnyújtva, a' közepek mind befogva.

§. 67.

A' Siketnémákkal közölhető grammatikai megfogásokat, a' hangzódók és betűk írásáról, kézzel a' leírt módon való mutatósáról, az itt nehezen menő kimondásáról vagy hangal való kiadásáról, és a' mi legfontosabb, az írt, mutatott és kimondott szóknak, minden grammatikai viszonyaiban való megértéséről, mély gyakorló esmeretséget mutató Könyvet írt Hazánkban a' Vátzi Siketnémák Intézetének Directora:

Lehrmethode zum Unterrichte der Taubstummen in der Tonsprache für Lehrer. von Anton Schwarzer, Director des K. ungarischen Taubstummen-Instituts zu Wai- tzen. Ofen, 1827.

Mimódon lehet a' gondolkodás formá- jít a' Siketek előtt látással, mutatással ér- zésíteni, és ezek által azon szerentsétle- nekkal, az emberi kiábrázolódásnak első léptsőjét, a' Nyelvtudományt (mert a' de- rék könyv, a' Grammatikát ezen felséges alkalmaztatásában mutatja) megértetni? — ezen kérdéseknek világos megfejtése a' tú- dós munkát minden Philologus előtt is betessé teszi.

B.) A' NYELVEK MINÉMŰSÉGEKRE NÉZŐ TUDOMÁNYOK.

§. 68.

Az eddig elnézett nyelveszméretek, a' nyelvek mennyiségéről, kiterjedéséről, és hízakban előállítható figúrák által való előállíthatásokról tanítottak. Következnek a' második rendű mondhatódásokról a' Minéműségekről való Nyelvtudományok. Ide tartoznak a' nyelvek tulajdonságait fejtegető grammatikai tudományok.

XVI. KÖZÖNSÉGES GRAMMATIKA.

§. 69.

Háromféle képen lehet az elmét gondolkozásra, és ennek rendesen való felfogására (az-az gondolkodásra §. 1.) szoktatni: 1.) A' nyelvmesterségnek, 2.) a' számvetésnek szabásai által, és 3.) a' gondolkodás törvényeinek egyenesen közvetlenül való tanítása által. A' mi rendszerént való iskolai nevelésünk, a' nyelvmesterség, a' nyelvszerkeztetés (a' Grammatika) tanulása által önti bé elménkbe a' gondolkodás formáit. Mert a' logikai kü-

lőmböztetések és értések, a' nyelvmíves törvények által útát lelnek gondolkodásunkhoz. A' számvetés módjai is könnyen rést tsinálnak a' természeti tökéletes Logikára.

A' nyelvszerkeztetés dítséretére 's hasznaira hosszasan lehetne kiterjeszkedni: de az illyesek az Encyklopædiába nem illenek: mert itt egyforma résztvevő minden tudomány; és különben is itten minden tudomány köreit látván, elnézhetjük annak hasznait és befolyásait is.

§. 70.

A' melly nyelv, mesterség szerént ninta kidolgozva, az nem reális nyelv: mert annak tulajdonságai esméretlenek. — De lehet a' nyelv körül munkálkodni, lehet annak tulajdonságait jobban-jobban kifejteni, még sem lehet azért elmondani, hogy a' nyelvmívelés, a' nyelvértés tökéletesítve van. Mimódon lehet a' nyelvértéshez legbizonyosabban jutni? ezen nehéz kérdést is gondolkodásunk formájinak a' nyelvekre való alkalmaztatásai fejthetik meg. Hogy bízhatjuk valamelly nyelvre gondolkodásainkat hordozni, általadni, ha a' nyelvet tsak technice, tsak mesterkézve, és nem a' gondolkodás formájira vitettette esmérjük?

A' mint ezt a' viszonyt a' nyelvekben ki-
keresni igyekezünk; a' szerént lessz a'
nyelv általunk tökéletesebb, az-az, gondo-
latainkat jobban előadó. Ezt az utat vá-
lasztjuk hát mi a' nyelvtudományok elő-
adására, megjegyezvén közönségesen: -

1.) Valamint a' szók betűkre: úgy a' be-
széd szókra osztattatik.

2.) Minthogy a' szók mindég az azok
által jelentetett dolgokra vitettetnek, ter-
mészet szerént mindég viszsonosságban le-
hetnek.

3.) Ha egy szó több viszsonosságok
kitételére változtathatik: az a' szó válto-
zó-nak: ha pedig a' szó maga is változás
jele lévén, nem változhatna: az akkor szó
részettskének, (particulának) neveztet-
hetik.

§. 71.

A' szókra alkalmaztatván tehát a' gon-
dolkozás formáját: a' közönséges Nyelv-
tudománynak, Grammatikának főbb vo-
násai állnak elő. Igen betses tudomány le-
het ez; de minthogy minden tapasztalás
előtt való (a priori): az ezekhez szokatlan-
nok előtt talán nehéz lehet. Ha magunkat
szorosan a' gondolkozás négy formájának

rendjeihez tartjuk: minden könnyen és világosan megyen. És így:

1.) Mennyiségekben vévén fel a' szokat, ezek: 1.) vagy egyszerűek, vagy öszvetettek. Úgy 2.) az eggyes vagy kettős, vagy a' többes számok (singularis, dualis, pluralis) a' szók mennyiségének előadására tartoznak.

II.) Minéműségekre nézve a' szók: 1.) valóságot jelentők, és különösebben: a.) dolgottevők, névszók, Nomenek. b.) Sze-mélyesedő névszók, Névmássai, Pronomenek.

De a' nyelvszerkeztetés tudománya a' Grammatika, maga is minéműségi tudomány lévén, minéműségi forma szerint bának némelly szavakkal, az-az, azokat állító és tagadás (+ és —) vagy épen közömbös formákba teszi, vagy azokat nemi-külömbözésekkel mozdítja meg. Minden minéműséget jelentő szókkal meg lehet ezt a' nemekre való mozdítást (motiót) tenni, ha a' nyelv egyébaránt a' nemeket kiadhatja. Mert ha valamelly nyelv a' nemi-külömbőségre nézve szűz volna (mint a' Magyar): ott természet szerint mozdítás sem lehet.

De minden nyelvben lehet a' minémű-

ségi szókat (az adjectivumokat) léptsők szerént való hasonlításokra változtatni: a' mint a' minéműség természete kívánja.

Jegyzés: Hogy a' nemi-külömbűzés a' + és — az-az, a' positivum és negativum különbűzéseivel egyformák legyenek, az eggy kevés messzebb, és a' grammatikai okoskodásokon túl menő dolog.

III.) Visszonosságokra nézve a' szók:

1.) vagy eredeti törzsök szók, vagy 2.) származottak. Ez a' származás minden mondhatódásokon sorba mehet, mert:

1.) Mennyiségi származásra nézve:

a.) a' származottak: vagy egészen, vagy tsak részszerént vannak a' törzsökből véve (universaliter, particulariter), vagy tsak igen kitsiny részt mutatók, kitsinyítettek, diminutivumok (§. 3. I.)

2.) A' Minéműségi származásokra nézve: A' valós, és a' hijjos, sőt a' határozott tulajdonságokat is ki kell adni bizonyos formákban (§. 3. §. 6.) a' szószármazások által.

3.) A' szószármazást viszsonos tekintetben vévén fel (§. 3. III.) azok szükségesképen:

a.) Mivóltot kifejező származások.

b.) Következést előadó származások. Ezeknek minden nyelvekben meg kell találatni, és szorossan megkülönböztetni. De minthogy az egész nyelvtudomány, minden beszéd, a' dolgok' visszönösságán áll: a' visszönösság formáji, a' dolgot tevő szókra (a' Nomenekre) különösen is alkalmaztattanak:

c.) Az E j t e g e t é s e k a' Declinálások viszonyaiban. Egy megneveztetett dolog (a' Nominativusban) változtathatik: 1.) O k o z a t ejtésben, az-az, Genitivus cásusban. 2.) M i v ó l t o s, (substantialis, tulajdonító) ejtésben vagy Dativus cásusban. Mert ezen kívül az Accusativus és Ablativus más, a' nyelv k ö l t s ö n ö s függéséből meghatározottatható igazgató szóknak ejtése, (a' Præpos. és Verbumoknak).

Illyen visszönösságban kell a' szóknak magokat változtatni engedni, ha gondolkozásainkat helyesen kiadni akarják. És hogy valóban így is van ez, azt minden külön nyelvtudomány fogja bizonyítani.

IV.) Ha a' szók a' belső egyre való vitel, vagy a' visszönözódás (modalitas) formájára vitettetnek: Ígéknek, Verbumoknak neveztetnek.

Az ígéknek ezen modalitási helyhezte-

tések szerint szükségesképen való tulajdonai:

1.) Módjaiknak kell lenni; és ezen módok: jelentő (actualis, indicativus), parancsoló (necessitatis modus, imperativus), öszvefoglaló, (possibilitatis, conjunctivus), határtalan (infinitivus) (§. 3. IV.)

2.) Mivel a' személyesség a' viszonzásban legnagyobb egységevaló vitelt mutat: következik, hogy az ígék természet szerint a' személyességet is kimutatják. (1-ső, 2-dik, 3-dik, én, te, ő.)

§. 72.

Az Ígék mennyiség forma szerint felvéve.

1.) Az Ígék mennyiségi meghatározásokra tartozik az, hogy belső érzéseink formájit az időt, ki lehessen az ígékkel tenni.

Az idő három fő részekre oszlik: következő, múlt és jelenvaló idő. Ezek között a' jelenvaló igen igen kevéske, 's nem változtathatik; de a' következő és múlt idők a' jelenvalóhoz hol közelebb, hol távolabb viszonzosságban változhatnak. Ezért is az idő három fő osztályainak kettősítéseiből (kettesével való öszvetételeiből, vagy combinációjából) hatféle öszvetett idők viszonzjai lehetségesek, melyeket az idők

jelentésének tökéletes megértésére tudni szükséges.

Ha tehát a' következő időt K-nak, a' múltat, M-nek, és a' jelenvalót J-nek nevezzük: ezen 3 Elem dolgoknak, K, M, J, e' következő kettősítései lehetnek: KK, KM, KJ, MM, MJ, JJ, a' melly betűk az ígék időjinek lehető viszonyait előállítják. Ugyan is:

1.) KK, következő, mint olyan időt jelent: ezt az időjelentést 1-ső futurumnak, simplex futurumnak, egyszerű következő időnek nevezik.

2.) KM, következő idő, mint múlt. Olyan következő időt jelent ez, a' melly más ezzel viszonyban lévő következőhöz képest már elmúlt. Ez a' jelentése van a' futurum exactumnak, a' múltal összetett következőnek, (p. o. magyarul: szereténdék, szereténdettem 's a' t.)

3.) KJ. A' következő idő mint jelenvaló: ez az idő a' jelenvalóhoz igen közel van jelentése szerint, és így féljövendő időt jelent, a' mi a' 2-dik futurum jelentése szokott lenni.

4.) MM, múlt, mint múlt idő, az-az, olyan múlt, a' melly a' másik múlt idő-

höz képest is múlt, az-az, már több mint múlt, *præteritum plusquamperfectum*.

5.) MJ, múlt mint jelen, az-az, még nem egészen múlt, félig múlt, alig múlt, *præteritum imperfectum*.

6.) JJ, jelen mint jelen a' változatlan jelenvaló idő.

Még hármassítva is (*ternionatim*) lehetne az időket öszvetenni, a' honnan többféle idők lehetnének. De valamint nem szükséges hogy mindenik nyelvény igéji ezen idők öszvetételeit mind kifejezzék: úgy ezekben előre határt vonni felesleg való dolog lenne.

§. 73.

Az Ígék minéműségekre nézve, vagy az Ígék formáji.

2.) Minéműségek formájiban vévén gondolóra az ígéket: ezek főképen ugyan vagy valósok (*positiv.*), vagy hijjosok (*negativok*). Ha a' *positivum* egyre vitettetik, mint a' viszonzódás formája kívánja, az ígékben, (§. 2, 4. és §. 4. nro. 4.): előáll az egytől kifelé ható munkásság: valamint a' negativumból a' hijjosból a' magára visszaható munka fog ellenkezőleg lenni.

Így lesznek a' kiható jelentésű Ígék: *tselekvők, activa*, valamint a' visszahatást tevők *szenyvedő, passiva* formájúak, a'

melly fő különbözéseket ki kell az ígék formáji által adni.

De noha természetesen ezen + és — különbözések, még is meglehet, hogy ezek a + — ígeformák jelentései a' nyelvtudományi változtatásaiknak (hajtogattatásaiknak) meg nem felelnek; az-az, lehetnek a' nyelvben olyan ígék, mellyek tselekvést + jelentenek; még is, letévén tselekvő jelentéseket, formájok a' szenyvedősök után hajtogattatik, a' mikor ezeket letevőknek, deponenseknek nevezik

Úgy olyanok is lehetnek, mellyeknek jelentése a' tselekvőre visszahat, (intransitivum verbum), és így negativumok; még is tselekvő forma után változtattnak, a' mellyek neutrumoknak szoktak hívattatni.

A' külön Grammatikákban több ilyen eseteket láthatni: mert a' + és — munkásságokat nem lehet mindég, 's minden ígékre nézve egy hajszálig meghatározni. Ha némelly környülállások közt a' munka + az-az, kiható; ugyan az a' munka — visszaható lehet másszor 's másnak. Lehet tudniillik az elmúlta' passive emlékezni, mikor a' jelenválók és jövőndők nem azok. Lehet az első személy tselekvő; de a' 2-dik és 3-dik szenyvedő (mint

nalunk: mondódom, mondódol, mondódik,
és a' Deákoknál audeo, ausus sum).

§. 74.

Az Ígék viszsonosságokra nézve.

Az ígék viszsonosságokra nézve: eredetiek és származottak. A' legrégibb nyelvekben az ígék szoktak gyökérszók lenni.

Az ígék származásai sokfélék lehetnek. De könnyen általláthatjuk az ígék viszsonzó-dási tekinteteikből, hogy az ígék származtatása tsak a' módra, lehetségre, tehetségre (§. 3. IV. 3.) az időre, (kezdesre, folytatásra, tartósságra, gyakorlásra) (§. 72.) vitettethetik természetesen. És így az ígék főbb viszonzjai; 1.) tselekvő, 2.) átmenő, ez az általmenetel is többszerű lehet, 3.) bennmaradó (intransitivum), 4.) visszaható, 5.) szenyvedő, 6.) lehető, 7.) kívánó, 8.) kezdő, 9.) folytató, 10.) tartóssági, 11.) gyakorló. Felhagyván ezenkívül mindenik nyelvnek ezek között lehető többféle különböztetés szabadságát.

A' ige származtatására nézve világos, hogy ezektől névszók is jönnek. Közvetlenül minden ígéktől egyforma származtató formával jövő minéműséget tevő névszók, részesszók, azért, mert ejtegetésben is, de idő szerént való változásban is részt

vesznek; ott mint nomenek, itt mint az ígék.

§. 74.

A' Részetskékről.

A' Szórészetskék (particulæ):

1.) Ha az ígék vagy a' szavak viszsonosságait a' gondolkozás formáji után feljebb emelik vagy meghatározzák, ígetársnak (adverbium) vagy határozóknak neveztetnek.

2.) Ha az ítélettételekben az észfogásokat összevegytik, összevoglalók (conjunctio). Ezek tehát; a.) A' kerekdeden, egyenesen, mivóltjában kitett ítéleteket (categoricum judicium), b.) a' következési ítéleteket, c.) az eloszlott (disjunct.) ítéleteket külömb-külobmféle képen összevoglaló szó-részetskékből állanak.

3.) A' szavakat igazgató elől vagy utóljáró szórészetskék, præpositiók.

4.) Az állati indulat szavai, az interjectiók, közbevetett-szók.

§. 75.

A' Szófüzés (Syntaxis).

A' szófüzés vagy összevagyakásban, melly szerént a' szavak beszédre rakattatnak össze, közönséges, és minden nyelvekre tartozó törvény az: hogy a' viszsonosságra

kell figyelmezn: és így a' szók 1.) egyezésekre, 2.) különbözésekre.

A' különbözés szófüzési közönséges törvénye az, hogy

1.) Az okozatot az ő ejtésében a' genitivusban kell mindég kitenni.

2.) A' mivóltosságot 's a' hozzátartozókat a' tulajdonítóban, dativusban kell előadni.

3.) Így tovább a' viszonzódásformáját, az ígéket és a' szórészetskéjét a' nyelv természete szerint kell alkalmaztatni.

A' mint a' nyelv az ő szófüzéseiben ezen közönséges törvényekre vitettethetik: a' szerint alkalmasabb a' gondolkozást az ő tiszta formáji szerint híven kifejezni, 's azokat elevenebben előadni.

És így minden nyelvfüzésben tsak 3 tiszta törvény van. — De mivel gyakran ugyan azon szók (a' szó szükség miatt) most okozat-észfogásait, majd másszor mivóltot és együttlételt jelenthetnek, vagy általunk jelentethetnek: következik, hogy a' külön nyelvtudományokban ezen egyszerű törvények sok szófüzési szabásokra oszolhatnak el.

Ha a' Grammatikának a' (régí Aristotelesi) Logika szerint való elfejtéseit akarjuk látni,

ide valók: Silvestre de Sacy *Principes de grammaire generale*, Vater által 1804-ben németre fordítva. Ugyan Vater: *Versuch einer allgem. Sprachlehre* Halle 1801. — Úgy Adelung *Lehrgebäude der deutschen Sprache*. Hogy az egész Grammatikát a' gondolkodás formájából kell öszverakni, megmutattam: *Disquisitio Philos. de causis sermonis latini, Philosophis Grammaticam, Grammaticis Philosophiam exhibens*. S. Patak 1827.

XVII. MAGYAR NYELVTUDOMÁNY.

§. 76.

A' Hangzódók rendje a' Magyar nyelvben.

A' Magyar nyelv formálásának tudományában a' hangzódók rendes következése igen nevezetes. A' hangzódók egymás után való előjövéseit szoros törvényekre lehet vinni a' mi anyanyelvünkben: a' honnan következik, hogy a' körülöttünk lévő nyugoti nyelveknél rendesebb, hangjaira nézve szebb, törvényesebb, természetesebb és könnyebb.

A' hangzódók Magyar beszédi elrendelésében azokat kell követnünk, a' kik azokat legegyszerűbben osztják el, két rendekre: 1.) Felhangúakra, a, o, u. 2.) Alhangúakra, e, ö, ü: mert az i közhangú lehet,

néha fel, néha alhangú, a' mint a' szép hangzás hozza magával (mint hír-nek; zsír-nak). A' felhangúaknak az az elsőbbségek van, hogy ha azokkal más alhangú köttetik össze, a' felhangú fogja a' maga hatalmát a' szók származtatásaiban feltartani.

A' vocálisoknak ezen rendes volta szerint, a' Magyar nyelv közönséges tulajdona:

1.) A' Magyar nyelvben annyira kedvelt külömbözés ez, hogy már a' gyökérszók is ritkán mennek ki az egyrendű hangzódók közzül más rendre, és ha ki-mennek is, az első vocálisok a, e, jönnek össze. A' felhangúak két végsőji o, u, az alhangúak elsőjével az e-vel igen ritkán, és inkább némelly idegen szavakban jönnek össze, mint róstély, templom; ritkán így, mint hernyó, vékony 's a' t.

2.) Annyival inkább tehát minden felhangú vocálisú szóktól való származásokban az erre szolgáló betűk (serviles literæ) ugyan csak felhangú hangzódókkal, a, o, u; valamint az alhangúak e, ö, ü, ugyan olyanokkal; az i közhangú, hol fel, hol alhangúakkal elevenítették meg.

§. 77.

A' Magyar szószármaztatás.

Illyen közönséges tulajdonsága léven a'

Magyar szó hangzódásának, mind a' gyökér, mind a' származottakra nézve: látnivaló, hogy a' szószarmazás törvényei, melyek a' különös Grammatikának alapjait teszik, a' Magyarban bizonyosan, könnyen és természetesen mennek. (§. 28. III.)

A' Szószarmazás tudománya: 1.) A' beszéd részeihez képest, névszók, névmássai, ígék és szórészeteké szarmazásokra osztatnak el. 2.) A' szavak gondolkodásunk hordozóji lévén, természet szerint arra kell törekedni, hogy a' szavak változtatásai által a' gondolatunk helyesen fejeztessen ki; és így a' szószarmaztatást a' gondolkodás formái után kell előadni, hogy a' szarmazottat igazán értsük.

Minthogy pedig a' származott szók a' gyökérszóra nézve más-más viszonyosságban vannak: főképen a' viszonyosság formája után kell a' szószarmaztatást elrendelni.

§. 78.

A' viszonyossági közönséges szóváltozások.

A' viszonyosság formái (substantia, accidens; causa, effectus, etc.) a' gondolkodás szókából való jeleinek kiadásáiban viszáshozzák a' mennyiség és minéműség formáit is. Ezen formáknak újra elő meg

előhozásaival szerfelett szaporodhatnak a' szavak változtatásai.

Mivel tehát a' viszsonosság mivóltos, akkor, ha a' gondolatunkra felvett dologban azt fogjuk fel tsak, a' mi állandó, valóságos, változatlan, egyszerrevaló: és ezen viszsonosságnak ellenkezője az, a' mi változó, hozzáadatható (accidens): következik, hogy a' névszókban közönségesen véve a' substantiale nomen a' substantivum, a' magábanérthető vagy érthető dő: az accidentale, a' máshoz ragasztható, hozzáadatható, az adjectivum, a' mássalérthető.

Azonban a' viszsonosság sokra és egyrevitetett lévén (§. 2, 3, 4.); minthogy ez az egyre való vitetés vagy viszonzódás a' gondolkodás előadásában (mivel épen arra való vitel) legfőbb: látnivaló, hogy a' régi nyelveknek gyökerei leginkább viszonzódást jelentő szók, az-az, ígék (verbumok). Épen a' Magyar nyelvben is az ígék adnak legtöbb gyökérszókat: mert a' jelenvaló idő 3-dik személye nálunk leggazdagabb gyöker, a' honnan majd minden szavainkban modalitás, gondolkodásra való vitel van, a' melly a' tudósságra legalkalmasabb.

A' MAGÁNÉRTHETŐK SZÁRMAZÁSAI.

§. 79.

Mennyiségek és Minéműségekre nézve.

A' Magyar érthetődők, valamelly adattott gyökérszókából a' származásra szolgáló betűk (a' képzők) a' gyökérszók után tétetődven, az illető vocálisok által megelevedve, e'képen származhatnak:

I.) Mennyiségekre nézve: 1.) k, tsk, ts, mind kitsinyítő szolgabetűk, p. o. emberke, darabka, vagy emberetske, darabotska, vagy néha így is: embertse, darabtsa; 2.) d mint: tized, 's a' többi illyes részreosztók, magán érthetődve (substantivumnak) vétetvén.

Jegyzés: 1.) Látnivaló, hogy itt a' közönségest mutató származás a' Magyarban nints. (a' mi p. o. a' Német schaft és thum képzőnek felelne meg. Mert Bruderschaft nem atyafiság, és Gemeinschaft nem Gemeinheit).

2.) A' kijegyzett mennyiségi származások névszóktól jönnek.

II.) Minéműségekre nézve: 1.) né, aszszonyi-nem jelentés, mint Szabóné, Né, vagy nő, néje vagy nője. — Ezek természet szerint névszótól való származó betűk. 2.) Ígétől és névszótól való származtató betűk:

s-g; mint gyűlölség, vétség. Névszóktól mint: vakság emberség.

Hibázna itt is a' tagadós magán érthető képző, ha az t, l, n, s, g-vel nem lenne öszvetéve, mint: méltatlanság, érdemtelenség. De ezen kívül ha szabad a' másalérthetőt gyakran magánérthetőnek venni: az így substantive vett t, l, n képzők is ide tartoznak, mint képtelen, értetlen 's a' t.

III.) A' Magán érthetőknek viszonsági származásai.

§. 80.

A' mivóltot jelentő Magánérthetők származásai:

Legszélesebb ágazatai vannak a' viszonság származásainak; az-az, azon származásoknak, mellyek által 1.) Mivóltot, állandó egyszerrevalóságot, és 2.) Okozatot akarunk a' szók által kijelenteni.

I.) A' mivóltos szolgabetűk k, r, sz, ly, a' mellyek magokban is, de más elejekbe jövő szolgabetűkkel is mivóltosságot jelentenek a' származottaknál.

a.) k magában: fenék, kerék; ígétől jövők, mint: tudák, fonák, törek, étek, vétek, rejtek; elveszett gyökértől: remek, átok, ének.

k más betűvel: ék, mint: árnyék, vi-

dék, meljék, környék; ígétől: játék, festék, termék, boríték, mellyek mind mivóltokat kifejező szolgabetűk.

dék, mint: szándék, menedék, romladék, mind ígegyőkértől.

lék, hogy ez a' szóképző épen az, a' mi a' Törököknél lik, megmutatta a' tudós Beregszászi (Aehnlichkeit d. ung. Sprache mit d. Morgenl. (§. 28.) Így lessz: ázalík, kötőlik, főzelik (vagy lék) moslék 's a' t.

t-k, mint: birtok, mérték.

n-k, névszó-gyökerű képző, mint: bajnok, álnok; és a' hivatalok nevei: asztal-pohár- tár- nok. Ugyan ez a' mivóltos ejtés (dativus) képzője is, nak, nek.

b.) Az r magában: fűzér, töltsér.

tár, vagy Persiai módra, dár: kintstár, persául kentsdár. Sőt ide viszi a' tudós Beregszászi a' vár öszvetételt is, mint: Sóvár, Ungvár. És még ezekkel egyneműnek mutatja a' bár végzeteket is, mint: Malabár, Zengibár, Nikóbár 's a' t. (Aehn. 35. level). Ugyan az a' derék Philologus a' Persa és Török nyelvből hozza le a' dia, mint tsizmadia; a' jártó, mint kerekjártó, szíjjártó, és a' Bán öszvetételeket (41. lapj.)

c.) s z, az ígéktől: mintszakasz, támasz,

válasz. — A' névszoktól hosszú hangzódóval, mint juhász, méhész, vadász.

d.) ly, ígéktől: mint akadály, veszély, fogoly, osztály, aszály. De ilyenek névszóktól is jönnek, mint: személy, homály. Úgy elárvult gyökerektől is, mint: terepély, csekély (a' régi csek, vagy cseg, csög, (ged), csök- (ken) től, melly szerént a' cseken ök csekőnek (M. Minerva 1828. 1585. level.) azt tenné: a' cseken (a' csegen, csek helyen, mint csegén) ök csekőnek (csögőnek, csökkenőnek vagy csekenőnek) és így elfáradának).

§. 81.

Az okot és okozatot jelentő Magánérthetők származása.

Gazdag származó képző betűink vannak az okozást és következetet, a' megelőzést és követést jelentő névszók származásaiban, a' mellyeknek megkülömböztetése anyai nyelvünk tudományos értésére mulhatatlanul szükséges.

Ezekben is tsuda rendje van a' Magyar nyelvnek: az okozást jelentő képzőnk s, és a' következetet, t; de ezen t képző behozza néha magával ide az l, és az m betűket is. E'képen:

a.) S, mindennemű ígék gyöker ide-

jétől egy substantivum nomen képző betű, mint: szeret-és, vág-ás, ír-ás. Minthogy pedig ezek által tselekedés jelentetik: ezen s képző az okozás viszonyjára tartozik, éppen úgy, mint a' Persa és Török nyelvekben ugyan azon s,

b.) t, ugyan azon s képzőt t-vé változtatván: azon tselekedésnek következte áll elő, mint: szeret-et, vág-at, ír-at.

Illyen viszonyban van minden s-be végződő magánérthetőnek értelme. Ezeknek mindég megfelel a' következetet jelentő t végzésű névszó, mellyek tehát úgy vannak egymásra, mint az o k és k ö v e t k e z é s, vagy már világosabban, mint az okozás és okozat.

c.) Néha behozódik ezekhez más betű is, mint:

m-s, mint: hagyomás, futomás, okozást jelentenek.

m-t, mint: hagyomat, futamat, okozatot téznek. Természetes dolog azonban, hogy némelly okozást jelentő szóknak következteit nem különböztetik meg hajszál módra a' közbeszéd között; ezért a' megfelelő t-jek nints köz szokásban, mint: áldomás, e' jó, de már áldomat nints szokásban, mert a' köznép a' következetet is

erti itt az okozás alatt. — De ott, hol tökéletes értelemre kell ügyelni, a' még nem használt szót is elő lehet és kell hozni. Az öszvetételekben sok megvan: háládatlan, halhatatlan 's a' t. Ezen ms, mt-nél fogva: az ígéknek m-be kimenő 1-ső személye mint névszó és magánérthető vétetve, azon tselekvés következetét jelenti, mint: hiszem, járom, húzom, vóltom, szeretem 's a' t. Illyen értelmű és viszonyú a' v-ny, a' melly okozás, és az m-ny, melly okozat, mint: aszalvány, aszalni való (ezután), aszalmány, aszaltatott; tanítvány, tanítani való, tanítmány, vólna a' mi már tanítatott; tudovány (nints szokásban), tudomány.

A' t értelmű okozatos behozza magához az l-et, mint:

t-l, hívatal, létel, ital 's a' t. melly l tsak pótolékja a' t-nek, de ugyan azon értelmű.

Így jön bé az okozatok közzé maga az is, mint: fonal, fedel, eledel 's a' t.

Így jön bé ide az l-m is, mint únalom, siralom.

Így tartozik az okozatokhoz a' d-l-m képző is, mint: jövedelem, bizodalom, Fejedelem 's a' t.

d.) Az e ragaszték is okozatot jelentő változást tészén. Ez mindenik névszóhoz ragasztathatván, a' genitivus vagy okozó ejtés képző-betűjének gondolták.

De mivel maga ez is tovább-tovább ejtegettetetik: nem ejtés, hanem az ejtegetés thémája lehet. Az övé birtokos névszó öszvetételéből ered mindég.

§. 82.

A' Mássalérthetők származásai.

I.) Mennyiségekre nézve:

i, jönnek substantivumoktól, és jelentik hogy a' származott adjectivum egészen tartozik (közönségesen) a' gyökérhez, vagy abból van véve egészen, mint: földi, hazai.

nyi, teszen részszerént valót, hozzá vétót, mint: parányi, ölnyi 's a' t.

beli, évi, féle, öszvetevő részetskék, mellyek épen úgy, mint: s, földes, boros, hamvas, a' gyökérből részszerént vett származottakat jelentik; nemkülömben d, mint ötöd, tized. De mind az s, mind a' d, magánérthető gyanánt is vétettethetik, mint: asztalos, tized. — S, mint: belső, külső, utolsó, helyhetést tevő mennyiségi mássalérthetők képzője.

II.) Minémúségekre nézve:

ó, ő. Ezek a' részes-szók (a' participi-
um) képzőji: olvasó, szerető 's a' t.

ú, ű, mint orrú, fülű, határozást jelen-
tők.

ek-ny, mint feledékeny, hajlékony, en-
gedékeny.

t, tl, n, tagadó, mint értetlen, kedvetlen.

III.) Viszszonosságokra nézve :

A' val ó, fo r m a, ös z y e t e v é s e k, mint
írnivaló, írásforma, mivóltra mutató ösz-
vetevő szók. Erre mutatnak :

v, ny, mint halvány, járvány, sovány.

nd, a' részesszók futuruma, és így mint
következendő.

tt, az ígék elmúlt időjőktől vett adjec-
tívumok: szeretett barátom 's a' t. Ugyan
az ilyen múltak substantívumok is gyak-
ran, mint: tett, mivólt (a' Persa nyelv sze-
rént, Ähnlichk. §. 26.) Ide való a' hason-
lítások második léptsője is, melly bb, vagy
kimutatva bbik-be megyen ki: jó, jobb,
vagy jobbik. Ezek eleibe tsak leg tétetik
a' 3-dik léptsőnek, a' superlativusnak ki-
tételére, sőt megnél többször tétetik elei-
be, annál feljebb grádusra léphetünk.

§. 83.

Az Ejtegetés.

A.) A' névszók származási viszszonos-

ságokon kívül, még az ejtegetés viszonyjaiba is tétetnek. Abban áll ez, hogy minden névszó rendszerént való képzőkkel mind az okozat, mind a' mivóltos, mind az ígékre való vitelek által a' viszonzódó formákon változtathatik, és ez Ejtegetésnek hívattatik.

B.) De az az élet, melly a' visszonzóság ejtéseiben (a' cásusokban) megelevedik, nem jön mindenik különös nyelvben világosságra. Az az éles külömböztetés, mellyel az okozást vagy elébbvalóságot, és következést (a' genitivus által); a' mivóltot vagy egyszerrevaló tulajdont, és hozzátartozást (a' dativus által) kijelenthetjük, a' régi nyelvekben nehezen tűnik szembe,

C.) Ennél fogva jöhet kérdésbe a' nyelvekben az, hogy vannak é ejtései? és különösen minden ejtései megvannak é? 's kíváltképen a' mi Magyar nyelvünkben van é genitivus? a' melly sok derék Grammaticusaink által eltagadtatott.

D.) A' mint a' megfogások okozat és mivóltosság nélkül nem lehetnek: úgy nem lehet, hogy az ejtegetések között ezeknek kijelentőji kimaradnának. De megeshetik a' nyelvekben, hogy ezeknek különös ki-

tevései csak a' beszéd viszonyai között (mint mondják, in statu constructo, öszvetett állapotjokban) tetszenek ki. Így van a' Magyarban (és mindenik keleti nyelvekben is) a' genitivus. Minthogy: 1.) a' Magyar genitivusnak adott e ragaszték ugyan az, a' mi a' Magyar szónak az ö v é (suus) névmássával való öszvetétele; és 2.) minthogy ezen genitivusnak gondolt, é-s öszvetétel, ismét declináltathatik, mint: asztalé, asztalénak, asztalét, ennek genitivusa asztaléjé, ismét tovább asztaléjének 's a' t, a' melly újlag lehető declináltatások, az ejtések természete ellen van: ezért lehet igazok azoknak, kik a' genitivust az ejtések között kihagyják.

Ha kihagyjuk is, megmarad még is e' szerént, (még az ismét meg ismét előke-rülő ejtegethetések által szaporodva is) az okozás ejtése. Azonban a' Magyar declinatio ennek kihagyása által egyszerűbb lesz.

A' Magyar ejtés tehát szorosan tsak kettő, dativus és accusativus.

1.) A' mivóltot jegyző vagy tulajdonító (dativus) pótolja ki a' Magyarban gyakran az okozás ejtését. A' mivóltos ejtés ragasztékja n-k, az-az, a' felhangúakban

nak, az alhangúakban nek, az í-vel elevenítteknek: hol nak, hol nek, mint zsírnak, hírnek.

2.) A' másik ejtés az accusativus, melly az átmenő igéktől igazgattatván, minden nyelvekbe átmenő ejtésnek neveztetetik. Ennek ragasztékja t, (épen az a' ragaszték, melly a' 'Sidóban és másutt ugyan ezen ejtésben elől tétetik).

1.) Ez a' t ragaszték, tsak maga, minden hangzódó nélkül tétetik a' névszó után: a.) ha a' szó hangzódóval végződik, mint: korsó, korsót; ha tsak a' szó végén lévő hangzódóban nyugvó vau v̄, nints; mert ekkor a' vau megmozdul, p. o. ló, lovat, szó, szavat. b.) ha a' szó azon betűkkel végződik, mellyekkel a' t könnyen öszvetetethetik, mint: l, ly, n, ny, r, s, sz, p. o. ételt, kanált, szappant. Ha néhol a' t eleibe az illyek között az illető hangzódó oda tétetne: a' külömben hosszú hangzódójok megrövidülne, mint: sárt, vagy sarat, kanált, kanalat.

2.) Egyéb szavak után hangzódóval jön a' t; felhangúakkal a, o-val, alhangúakkal e, ó-vel. Soha u, ü-vel az accusativus meg nem elevenedik.

3.) Az ollyan végső szótagból, mellynek

consonánsai könnyen öszvetétethetnek; az átmenő ejtésben elmaradhat a' hangzódó, p. o. gödör, gödröt; üröm, ürmöt 's a' t. de öröm, örömet.

A' nevező és a' szóllító ejtés a' szó maga. Az az ejtés, a' mit ablativusnak hívnak, a' Magyarban semmi nem egyéb, hanem a' praepositíóknak, mellyek nálunk mindég utóljárók, a' névszó után való ragasztások, mint: ember-től, ember-hez, ember után, mellett 's a' t. Mivel tehát ez épen annyi féle, mint az utóljáró szótskák, és tsak ezeknek számjától függ: az ablativus nem lehet különös ejtés, mert az ejtés természete az, hogy ugyan azon szolgáló betűkre vitetessen.

A' többes-szám ejtései is azok, és azon ragasztékúak. Ha ugyan is az eggyes-szám accusativusában lévő t helyett k betűt teszünk: előáll a' többes-szám nevezője, p. o. szavat, szavak; gödröt, gödrök. Világos azonban itt is, hogy az 1.) b.) szerént lévő betűkkel a' k már öszve nem férvén, azoknak többesekben a' k előtt az illető hángzódó megmarad: mint, ételt, ételek; italt, italok; legényt, legények; sárt, sarak.

Ezen többes nevező után mennek tehát ragasztékjokkal az ejtések, mint: embe-

rek-nek, embere-ket. A' genitívusban (hatszik) embereké, és az ablatívus: emberek-től, -hez, -után, -ben 's a' t.

§. 84.

1.) Még ezekkel a' Magyar ejtegetésnek vége nints. Minden ejtegethető szó hármasszemélyességet vehet fel: enyim, tiéd, övé-vel való öszvetételek helyett, p. o. beszédem, beszéded, beszédje, és így itt a' ragaszték m, d, je, vagy (a' j sokszor nyúgodva, ki nem mondva) csak e, mint személyes ragasztékok, suffixumok által.

2.) Ezen öszvetett állapotú szók külön-külön épen úgy ejtegettetnek, mint a' magános állapotúak, azon külömbséggel, hogy ezen személyes viszony többes-számjának jegybetűje nem k, hanem j (jöd) i, mint: beszédem, beszéded, beszédje. Többes-szám: beszédeim, beszédeid, beszédjei, az-az, beszédek (enyim, tiéd, övé). Ezekben a' birtokos névmássai mindég az egy-egy-szám-ban vannak. Ha a' névmássai a' többesben lesznek, előállnak ezen megfogások: beszéd (miénk, tiétek, övék), az-az, beszédünk, beszédetek, beszédjek. És ha mind a' névmássa, mind a' névszó a' többesben van, mint: beszédek miénk, vagy magyarul, beszédeink, az amott lévő (jöd)

i-hez, még a' többes-szám k betűje is hozzá jövőn, beszédek tiétek, beszédeitek, beszédek övék, beszédjeik vagy beszédeik, mindenütt a' többesnek kettős i és k betűjével.

3.) Ezeken a' törvényeken ejtegettetnek a' Magyar nyelvben nem tsak a' névszók, hanem a' mellyek más sok nyelvekben ejtegethetetlenek, mint: a' számoknak minden nevei, hetven, hetvennek, hetvent. Az ígetársak is sokszor. Az utóljárók is: bennem, benned, benne 's a' t.

4.) Jegyzés. Nemi-külömbőség a' Magyar nyelvben nem lévén, a' mássalérthetők itt nem mozdúlnak nemről nemre (azaz, nem moveálatnak). De a' hasonlítás (comparatio) megtörténik, (mint a' §. 71. II. láttuk). Ezek úgy ejtegettetnek külön-külön, mint a' névszók.

§. 85.

Névmátsai.

A' névmátsai ejtegetésének a' nyelvekben lévő rendetlensége azt mutatja, hogy ezeknek okozati és mivóltos ejtések nem a' névszók után, hanem még azok előtt, (mihelyt személyességét esmérte), érezte a' beszélhetésre kónszeríttetett ember.

A' Magyarban a' nevmássai:**I.) Személyesek.**

Nevező: Én, te, ő.

Genit. Enyim, tiéd, övé.

Dat. Nekem, neked, neki.

Acc. Engem, téged, őtet.

II.) Birtokosok.

Nev. Enyim, tiéd, övé, a' személyesek genitivusai.

Gen. Enyimé, tiéde, övéje, képzelt genitivusa.

Dat. Enyimnek, tiédnek, övének.

Acc. Enyimet, tiédet, övét.

Minthogy a' præpositiók is öszvetétnék a' személyesekkel, ezekből a' személyes névmássainak ablativusát tsinálták, mint: tőlem, tőled, tőle; bennem, utánnam, -nad, -na 's a' t.

A' többi névmássai rendszerént ejtegettetnek, mint:

III.) A' mutatók: ez, az, amaz. IV.) Kérdők: 1.) Dologra vitetők: mi? mitsoda? miféle? 2.) Személyre: ki? kitsoda? kiféle? 3.) Mind a' kettőre: mennyi? minémű? milyen? hány? mennyiféle 's a' t. V.) Visszahozók: a' ki, a' melly, a' mi. VI.) Határtalanok: illyes, olly, ollyas, ki-más. VII.) Öszvetettek: a' féle, akárki, kiki 's a' t.

A Z Í G É K R Ó L.

§. 86.

Az Ígeformákról.

Az ígék természetét, elosztásait, nyelvtudományi tulajdonságait esmérjük a' közönséges nyelvtudományból.

Az ígék tökéletes felosztásait semmi nyelvből nem tanulhatjuk úgy meg, mint a' Magyarból. Az ígék felosztásaiban két-féle származást kell megkülönböztetni. 1.) Ollyant, a' melly minden ígéssel köz. Ezen változásokat mindenik íge megszenyvedvén, ígeformáknak hívják. 2.) Ollyan származtatás, melly tsak némelly ígékre tartozik: Ezek tsak a' származott ígék természetére tartoznak. 3.) Ollyan, a' melly egy ígének tsak bizonyos módja lehet; ez, a' hajtogatás változására, a' conjugátiora tartozik.

A' Magyarban a' gyökérszó a' jelentő-mód jelenvaló idejének harmadik személye. Ehez járúlnak a' sokféle képző vagy szolgáló betűk, hogy az íge származásokat előadják.

Ha tehát az ígék viszonyait (§. 74.) elnevezzük betűkkel, úgymint az átmenőket, A; Bennmaradó, B; Lehető L; Gyakorló, G; és Szenyvedőt, S betűkkel: a' Magyar ígék

visszonos öszvetételeit ezen **AB L G S** elemeknek külömb-külobmb öszvetételeiből meg lehet előre (a priori) esmérni, a' mi ilyen tökéletesen semmi más nyelvben nem lehet.

§. 87.

Az Ígeformák származásai.

Ha akármí gyökéríge (a' præsens 3-dik személyében) adatódik, és:

1.) A' gyökéríge után -t tétetik: át me-n ő forma lessz, mint: ejt-ből ejt e t; hajt, hajt a t; mozog, mozg a t 's a' t.

2.) (Ó vagy Ó) dik-ből lessz benn maradó, vagy ki nem ható, mint: ejt-ódik, hajt-ódik, mozg-ódik.

3.) A' h-t képzővel előáll mindig a' lehető-forma (forma potentialis), a' mi nyelvünknek sok másokon felül lévő betses tulajdona, mint: ejt h e t, hajth a t, láthat.

4.) Gyakorló lessz g-t végzéssel, mint: ejt-eget, lát-ogat.

5.) Szenyvedő forma lessz: t-tik képző hozzáadásával, mint; ejt-tetik, lát-tatik.

Ezen ötféle magyar íge végződőjiből jövő ígeformáknak közönséges tulajdonságai ezek:

1.) Ezek által minden magyar ígék

más-más értelmet vesznek fel: és így ezek az ígeformáltatásnak közönséges képzőji.

2.) Közönséges (minden ígékre tartozható) és egyszerű formái a' magyar ígéknek ötféle, A, B, L, G, S.

3.) De ezen A, B, L, G, S egyszerű formák egymás közt többesítésekkel is összevethetnek, és különösen: kettésítésével; mint A L, vagy mind a' kettőnek képzőjével; t-h-t, p. o. ejtethet, láttathat. Úgy A G formában lessz; t-g-t, mint: ejteget 's a' t.

Ezek is mind eredeti, noha többszerű magyar ígeformák, a' mellyeknek számjok tudnivaló, hogy 5-ször 4, az-az, 20. (numerus permutationis elementorum 5, binominatim sumtus).

4.) Hármásítva is lehet az ígeformákat venni. Ezen móddal lessz az első sorozat: A B L, vagy képzőjivel t-d-h-t; mint: ejtődhet; úgy: L G S, vagy képzőjivel: h-t-g-t-tik, mint: ejthetgettetik. A' combinációk törvényeiből tudjuk, hogy ez a' hármásítás 5-ször, 4-szer, 3, vagy 60-féleképen lehetséges, és hogy az ide tartozó magyar ígeformálások is, hármásított képzőikkel ennyifélék lehetnek.

5.) Négyesített változtatásainak számja 5-ször, 4-szer, 3-szor 2, 120-féle formálá-

sok. Ezek között első ABLG, ejtetődhetget, úgy: BLGS, ejtődhetgettetik, és legutolsó ez, megfordítva: SGLB, mint: ejtettet-het-get-ódik.

6.) Ötös változatjai (variációji) ezen ABLGS helyeinek tserélgetéseiből állanak. És így mind öszve 5, 4, 3, 2, 1 = 120 változatokból jönnek ki.

7.) Ezek szerint a' Magyar íge formák: $5 + 20 + 60 + 120 + 120 = 325$ felek lennének, melly ígék formájinak külön-különvaló megfogásai kijegyeztethetnek; és noha a' mi már nyugoti romlott fülünk és nyelvünk azok között most igen sokat hirtelen észre nem veszen: de nyelvünk keleti tsendes és egy-egy szótagokon ejthető méltóságos (Chinai forma) kimondása természet szerint megengedne, 's a' megfogások hajszál különböztetéseire gyakran meg is kívánhatna.

8.) Még többre szaporodnak azon Magyar ígeformák az által, hogy szenyvedő formája lehet ezek között mindeniknek. És így az S négyszer fordulhat elő a' származtatásokban, a' melly által az ígeformák még inkább megszorodnak és szövevényesebbednek; de mindég mathesisi formák után igazgattatnak 's számláltattatnak.

9.) A' Magyar igéknek ezek szerint szerfelettváló bővsége, és szoros meghatározhatása miatt: a' magyar nyelv bővsége ellen panaszolkodni nem lehet. Mert minden formákon, hatalmakon, öszverakhatván az ígéket, és így az ezektől származható névszókat is, a' viszsonosság, és kivált a' viszonzódás mindenféle eseteire alkalmaztathatván, gondolkodásainkat rajta világosan kifejezhetjük.

§. 88.

Az Ígék származása.

Az ígeformálás széles mezejét még nem tsak ezen közönségesen minden ígékre tartozó öszvetételek határozzák. Ezeken kívül még tulajdon képzőik is vagynak az ígéknek, mellyek a' gyökérhez, az-az, a' jelenvaló 3-dik személyéhez tétetnek.

1.) Átmenő jelentések van ezen képzőknek: z, l-l, sz, t, t-l. p. o. imádkozik, godolkozik, öntöz, visszonoz, fagylal, számlál, vadász, látszik, vágat, engesztel.

Ugyan ilyen átmenő jelentése van az l betűnek az a, o, e, ö, hangzódók előtt, mint: aszal, tsúfol, nevel, hörpöl.

2.) Bennmaradó vagy visszaható jelentést tsinálnak: d, h-d, k-d, l-l, m-d, p-d, mint: gyulad, rothad, gondolkodik, sárgál-

lik, álmodik, futamodik, reped. És így tsakugyan mindenütt d jegybetűvel, kivé-
vén az l-l, melly mint fogjuk látni, az A-
rabs formához (119. §. 9. és 11.) hasonlít.

Bennmaradó képző az úl vagy ül is,
ha mássalérthetőtől jön, mint: lágy-úl, puh-
úl, jav-úl, vénül.

3.) Gyakorló-igéket állítanak elő ezen
végzetek: b-l, d-l, d-k-l, d-s, d-z, g, g-l, ts-
l, és a' mint láttuk (g-t), mint: kiabál,
szürböl; vagdal, öldököl, fogdos, lövöldöz,
förog, száldogál, rágtsál.

A' dúl, dit képzők kezdést: g, és gat, get,
folytatás jelentők, sok illyes gyökerek u-
tán, mint: for, in, moz, gör, csen, csor,
esör, dör, dur, kon, ló, mor, pen, per, zen,
zör, 's a' t. tétetvén, miképen változtathat-
nak az ABGLS formákon? hazai nyelvünk
fáradhatatlan Túdósa, Philologusa, Lexi-
cographusa, egyik Magyar-Kurirjához mel-
lékelt táblában 1828-ban világosan előadta.

4.) A' lehets h-t, és 5.) A' szenyvedő
forma mindég t-tik a' mint láttuk.

§. 89.

Magyar íge módok, idők, személyek.

I.) A' Magyar íge módjai: jelentő, fog-
laló (conjunctivus) parantsoló és határta-
lan. De azért minden lehető módokat ki

lehet itt tenni. így p. o. a' kívánó mód a' lehető forma foglalo-módjának aligmúltja, mint: ejthetném, láthatnám.

II.) Az idők: 1.) jelen, aligmúlt, múlt, és jövőendő. 2.) Ezeken kívül még a' körülírtak: körülírt-aligmúlt; több mint múlt; és sokféle jövőendők lehetnek, kivált a' foglalo-mód jövőendőjében, a' melly idő ismét új hajtogatást is szenvedhet a' Magyarban, mint: szereténdek, szereténdék, szereténdettem 's a' t.

III.) A' személyek hármak. De van még egy személytelen forma ígehajtás is, mellynek csak második személye van minden időben. Ez lak, lek-be megyen ki, mint: én, téged és titeket szeretlek, szeretélek, szerettelek, szeretni foglak, szeresselek, szeretnélek 's a' t.

§. 90.

A' Magyar ígehajtogatás.

Minden ige szó kétféleképen hajtogatattik; magános, és visszonos állapotjában. A' magános állapotban (status absolutus) lévő ígehajtogatás képzőjit (végző betűjit) a' Magyar mivóltos-íge végzőji: vagyok, vagy, a' többi ideje és személyeiben előadja. A' visszonos állapot (status relativus, constructus) hajtogatásaiban még a' birto-

kos név-mássainak öszvetételei is hozzá-
 jőnek a' magános állapotokhoz, mint: haj-
 tok, hajtasz, hajt. (absol. stat.) ebből ösz-
 vetéve lessz: hajtom, hajtod, hajtja, az-az,
 a' kitett birtokossal: hajtok enyém, hajtol
 tiéd, hajt őjé vagy övé; és a' többesben:
 hajtunk, hajtotok, hajtnak; ez is öszveté-
 ve: hajtjuk, hajtjátok, hajtják, ebből t. i.
 hajtánk miénk 's a' t. Mint a' névszókban:
 madár, madárom, madárod, madárja vagy
 madara.

§. 91.

Az Idők formáztatása.

A' múlt időnek jegybetűje t. Ez eleibe
 hangzódó tsak akkor jön, ha a' szebb hang
 kívánja, mint: él, élt; hajt-ból nem hajtt,
 hanem hajtott; szeret, szeretett; hall, hal-
 lott.

A' jelenvaló és jövőendő idő személyeinek
 egyforma jegybetűji vannak. A' parantso-
 ló-mód jegybetűje j, melly a' gyökér után
 jő. De ha a' gyökér végsője t, ez először
 ts-vé vagy s betűvé, majd ezután az ide-
 való j is ugyan azokká válik, mint: szeret-
 ből szeress, nem szeretj vagy szerets; hűt-
 ből hűtsts. Hasonlóképen a' s, sz, és z
 végződők is a' parantsoló j-ét ugyan azon
 s, sz, z-ve változtatják, mint: mos-ból moss;

vadász-ból vadászsz, mettz-ből a' t után (és így ezt nem mecz-nek kell írni) lessz mess; tetszik-ből tess. (Dissert. de nat. et ind. Lingv. Magy. Pauli Nagy de Beregszász, Pest. 1828. pag. 42.).

Ezek a' parantsoló-mód 2-dik személyére tartoznak. Itt tehát a' gyöker-személy a' második, 's nem a' harmadik, mint a' nyelv keleti természete kívánná. Úgy látszik azért, hogy nints jussunk, hogy a' parantsoló-módnak 3-dik személyt is formáljunk. A' 'Sidó és Arabs ígék sem parantsolnak a' harmadik személynek.

§. 92.

A' Személyek formáltatása.

A' jelen és következendőknek egyforma ragasztékjok lévén, ez a' ragaszték a' 2-dik személyben sz, mint: szeretsz, szereténdesz. — Kivétetnek innét, mert l-be mennek ki:

1.) Minden szenyvedő formák, mint: szerettétel.

2.) Minden bennmaradók, mint: hajtódol, ejtődöl.

3.) Minden ígék, mellyeknek a' gyöker ideje végén már sz, z, s betű van, mint: ás, ásol; húz, húzol; vadász, vadászol; fekszik, fekszel.

4.) Vannak szokásban kétféle 2-dik személyek is, t. i. mind sz, mind l-be, az-az, mind tselekvő, mind szenyvedő formára:

a.) Azon ígékben, melyeknek gyökerei ik-be mennek ugyan ki, de azért átmenő forma jelentések van, mint: tetszik-ből, tetszesz is, tetszel is, méltóztatik-ből méltóztatatsz, és méltóztatol; lakik, lakol és laksz.

Ha az ilyen ígék füzései szenyvedő vagy tselekvő viszonyt mutatnak, a' szerént lehet őket l, vagy sz képzővel hajtogatni.

b.) De vannak az ik végű ígék közt olyak is, melyek 2-dik személyekben épen meg nem szenyvedik az l képzőt. Illyenek azok, melyek lik-be mennek ki, mint: hajnallik, hajnallasz; múlik, mulsz.

Egyébaránt minden más időnek 2-dik személyében l a' képzőbetű.

A' gyökérigén kívül lévő 3-dik személyek végződője:

1.) A' szenyvedő és visszaható vagy bennmaradóknak képzője minden időkben (a' múlton kívül) k.

2.) Azoké pedig, a' melyeknek 2-dik személyek sz is, l is lehet: a' 3-dik személyben szintén úgy k is lehet a' végzőjök, mint más rendszerént idetartozó, mint:

tessék vagy tessén, a' foglaló módban: méltóztaték vagy méltóztata.

Kérdésben van az aligmúlt 1-ső személye is, az öszvetett állapotnak többes számjában, a' hol van: ejtők mi, ejtétek, ejték; és a' magános állapotban: ejténk, ejtétek, ejtének. Ha úgymond az Erdélyi beszéd-mód kedvellőji, és a' tudós Beregszászi is mind a' két állapotban ejténk lenne: öszvezavartatnának azok. De mivel az öszvezavarodás tsakugyan megesik a' 2-dik személyben, ejtétek: ha az ok, ök végzést nem szenvedhetnők, írhatnánk azt a' közmódon is.

§. 93.

A' rendetlen ígék.

Rendetlenül hajtogattatnak azon Magyar ígék, mellyeknek gyökere

1.) Nyugvó V (vau), melly o, u, ö, ü hangzódókban szokott nyugodni. Az ilyen ígékben a' V meg szokott mozdulni a' hajtogatás alatt, mint: ró, rovék, rovj, vagy rójj, rónék, rójjak, rovánd.

2.) A' j (júd) utolsó gyökérbetűjűek is, mivel a' j is gyakran nyugszik, gyakran v-be megyen által, mint: fú, fúj, fúva, fújt 's a' t.

3.) Mellyeknek utolsó gyökérbetűjök sz.

Ílylen eredeti egy szótaguakat 7-tet hoz elő a' tudos Beregszászi: lesz, hisz, visz, tesz, vesz, eszik, iszik. Ezek úgy hajtogattnak, mint: lesz. Az eszik, isziknek múltjai evett, ivott, alszik, nyugszik 's a' t.

A' SZÓRÉSZETSKÉKRŐL.

§. 94.

A' Határozókról.

A' Határozók, mellyek ígetársaknak adverbiumoknak mondatnak, a' szóknak viszonyjait inkább kitenni igyekeznek. És így mind az eredetieket, mint: most, majd, ma, még, de, tsak, nem 's a' t. mind a' származottakat a' gondolkozás formáji után kell elosztani. Így lesznek a' származottak:

1.) Mennyiségekre nézve: sz-r képzővel, mint: ezerszer, százszor, sokszor.

ként, mint: egyenként, hármanként.
kor, mint: mikor, akkor, éjféلكor.

t, tt, mint: újont, viszont, képest, tést, ifjant, szerént, imitt, amott, mindenütt, együtt.

Ezekből ismét névszók lehetnek. A' másalérthetők mennyiségi képzőjivel (§. 82). öszve engedik magokat néha tenni, mint: ezerszeri, nyi, sokszoros, mikori, délکori; újontos, viszontos, mindenüttös, imitt-a-

motti. Úgy a' határozást jelentő ú, ű-vel is: egyszerű, jókorú, viszontú.

Ígék is formáltatnak belőlök. De csak az átmenő jelentésű z képzővel ('s ezután jövő ABLGS formákkal), és az r és t végzetekkel, mint: sokszorozom, újontozom, viszontozom, alantozom; lehetnének szükségűtől: hármankétezem is (ternionatim combinare), de ezek szokásban nintsenek.

2.) Minéműségekre nézve: l, mint: szentül, jól, belől, felül, magyarul, közel, távol.

l-g, mint: oldalaslág, múlólág: így: t-g, mint: viszontag.

t-l-n-l, tagadó, mint: haszontalanúl, illetlenúl. A' tagadó adjectivumtól (§. 82. II.)

l-n, migen, addiglan, ismétlen.

n, mint: nagyon, szépen, jobban, mikoron, viszontan.

Ezek között némellyik a' s-g névszó minéműségi képzőt elfogadja, mint: közelség, távolság, oldalaslagság, viszontagság, ismétlenség. Felvehetik az s, i mássalérthetők képzőiket is. — Ugyan azok az ít átmenő ígé képzőt is felvehetik, mint: közelít, távolít, viszontagít, ismétlenít.

3.) Viszonjaira nézve: Az ide tartozó mássalérthetőktől jövőkön kívül: v a' viselő részesszóktól sietve, futva, írva, vissza

(viszva), tennap, (dün, tennap törökül) holnap (hala, most, törökül). A' hasonlításban a végzete nem csak a' mássalérthetők-től jövőknél lehet; hanem egyéb határozókban is, mint: odébb, szébb, kivülebb 's a' t.

§. 95.

A' Magyar Utóljárók.

A' Præpositiók, Utóljárók a' Magyarban, a' névszók után vetve (egészen vagy tsonkítva) az úgy nevezett ablativust teszik. Semmimódon nintsenek tehát itt accusativust kívánó részetskék a' Deák nyelv szerint (Beregsz. Dissert. Pest. 1828. 9. lev.) házhoz, háznál, tsak olyan mint háztól, házba.

Így formálnak ablativust: a' gyökér-utóljárók; ba, b-n, h-z, ig, ki, mellé mellett, n, tól, ra, val. Az érthető utóljárók többnyire n, tól, ra, val, egyszerűek után jönnek a' névszókhoz, mint: házon kívül, háztól el, házzal öszve, házra nézve.

§. 96.

A' foglaló és közbevető részetskékről.

I.) Esmérvén a' foglalókat, a' Magyar:

1.) Mivóltos ítéleteket öszveköttők: és, is, ismét, mind, sem, sempedig. Ugyan azokat tagadósan foglalók: de, holott, mind-azáltal, hanem, másként.

2.) Az okozási ítéleteket: mivel, mint-hogy, azért, tehát; minekutánna, azonban, ahózképest 's a' t.

3.) Az eloszlató ítéleteket, mint: vagy vagy, akár akár, sem sem 's a' t.

II.) A' közbevetett részeszkék között sokan közösök más nyelvekkel mint indulat szavai, sokan tulajdonaink, mint: ut-szu! bártsak! rajta! 's a' t.

§. 97.

A' Szófüzésről.

1.) Az eggyező szófüzésben különös tulajdona a' Magyar nyelvnek, hogy a' feltételekben csak az a' szó ejtegetődik, melyről a' szó van, az-az, a' mivóltos szó, a' subjectum, és ha erre mutató névmással volna a' tételben, mint: ez az eggy jó ember barátja; Dativ. ennek az eggy jó ember barátjának 's a' t. — Az eggy élő imádandó Isten; az eggy élő imádandó Istennek.

2.) Az okozás ejtése, mely a' Magyarban é ragasztékkal jelentetik, soha sem igazgattatik a' szó öszvetételeitől. Az é ragasztékos szót úgy alkalmaztatják mindig, mintha ő vé névmással helyett volna, mivel ugyan az ismét ejtegettetik. Ezen kérdésre kié? é ragasztékkal kell felelni, mint:

kié ez a' kard? a' katonáé. kiké? a' katonáé. kikéi e' kardok? (vagy ezek a' kardok) a' katonákéi. kiéi e' kardok? a' katonáéi. Ezekben a' feleletek fűzések nélkül valók. Mert ha öszvetett lessz a' felelet, az é ragasz mint képzelt genitivus ragasza, elmarad: p. o. katona kardja, katonák kardjok, katona kardjai, és katonák kardjaik. Ezen kérdésekre: mi kié? mi kiké? mik kié? és mik kiké? így lessz a' birtokos ragaszoknak négyféle módjaival a' felelet: fegyvere, fegyverjek (vagy jök), vagy poétice fegyverök, fegyverei, fegyvereik; tökéletes, és más keletiek szerént való meghatározása. (Nem tsak kétféle, mint a' M. Minerva 1470-dik lev. fegyvere és fegyverei: mert ha a' nevezőejtésből elmozdítjuk a' mondást: kitetszik a' rendetlenség, p. o. 1.) A' katoná jól bánik fegyverével. 2.) A' katonák jól bánnak fegyverével, így nem jó; de így: a' katonák jól bánnak fegyverjekkel, jó. 3.) A' katona jól bánik fegyvereivel (jó). 4.) A' katonák jól bánnak fegyvereivel, ismét nem jó lenne, hanem így: a' katonák jól bánnak fegyvereikkel).

3.) A' mivóltosságot a' Magyar tulajdonító ejtés világosan kiadja. Ez a' fa épü-

letnek jó, és épületre jó, két különböző megfogás; épületnek jó, azt teszi, hogy az épület mivóltához tartozó.

Innét van, hogy a' két magánérthetők között azt, mellyre a' mondás mint substantiára, mivóltra vitethetik, tulajdonítóban teszik magyarul, mint: az atyámnak pénze, katonáknak kardja, (jok, jai, jaik). Olly természetes ezen n-k ejtés ilyen helyeken, hogy azt rendszerént ha ki nem írják, vagy ki nem mondják is, már oda értik a' Magyarok. Mert rendesen így ejtik: atyám pénze, ország királyja, és többnyire tsak akkor írják ki, mikor két hangzódó jönne egyyüvé, mint: népe' atya helyébe mondják népének atya.

4.) Az Accusativus a' tselekvő, átmenő ígéktől igazgattatik. Ezen átmenő tulajdonságára nézve lehet a' Magyar nyelvben a' költsönösség ejtése (casus commercii mutui), a' mint a' gondolkodás formája, rendje kívánja. p. o. látom a' fát, ejtegetem a' névszot, mind világos költsönös ki- és behatások. — De már: állok a' földön, ülök a' széken, láttatok másoktól, ejtődöm a' nyomorúságtól, bentmaradó, tsak egy oldalú, és nem költsönös viszony. Ezek

mind utóljárók által igazgattatnak, és vizsonzódásra, 's az úgynevezett ablativusra tartoznak, a' mikor a' költsönösök accusativust kívánnak. A' t végzés kívül semmi utóljáró képzője nints a' Magyar accusativusnak. (mellyet a' tudós Beregszászi állított Dissert. 1828. 10-dik lev.)

§. 98.

Névmássa fűzései.

A' névmássai a' névszók unalmas sokszori előhozásoknak elkerülésére nézve, a' névszók helytartóji, és a' beszédnek szükségesképen való részei. Mimódon lenne így: úgy szerette Isten világot, hogy (az ő) Isten Isten Fiját adná, hogy senki, ha (ő benne) Isten Fijában hiszen 's a' t.

Ezen visszavezető névmási tulajdonságra nézve a' visszavivő névmássainak fűzései a' nyelvekben kiváltképen valók. — A' Magyar beszédben, a' ki, mindég személyre vitetik vissza; a' mi, a' melly pedig dologra, állatra. De ha nem viszen vissza valamelly névszóra: a' melly is személyre mutathat, p. o. a' melly ember vétkezett, vagy: az ember a' ki vétkezett.

A' mutató az névmássával mindég meg-

határozott állapotban élnek a' Magyarok, mint: kegyetlen oroszán; határozva pedig: kegyetlen az oroszán. Így az ígékben is az az, a', ez, mindég a' határozott, az öszvetett állapotban alkalmaztatik, mint: világot szeretett, és e' világot szerette.

§. 99.

Az idők következései.

Az íge időjinek a' beszéd közben való következései tartoznak még különösebben a' beszéd elrendeléséhez. Két törvényei lehetnek ezen idők viszonyjainak: 1.) A' következés természetére nézve (causalitatis respectu). 2.) A' mivóltos viszonyra nézve.

1.) A' következés viszonyja azt kívánja, hogy az idők az ő természeti erányosságokban következzenek; az-az, ha valamely ígét p. o, a' múlt időbe tettünk: az az előtt lévő tselekedeteket a' több mint múltba tegyük, az azt követőket az alig-múltba, az időbbeket a' jelenvalóba. Ezen rend által a' következés előttünk megelevenedik, mint: „Murányt nem erő, hanem szerelem által vette meg, titkon vezetvén fel katonáji a' várba annak Asszonyától, kit osztán, már özvegy, elveve.

Váradot, mellynek megtartására küldetett, a' hol nem teheté a' mit akart, hanem a' mit ez, (de Souches Gener.) parantsola, meg nem tarthatá ugyan, vagy mivel az őrizet száma kisdeddé olvada, de a' veszteség nem az ő vétke miatt történt (M. Minerva 1827. 4-dik negyed. 1388. lev.)

2.) A' mivóltosságra nézve a' történetek elbeszéléésében a' mellesleges tselekedeteket mutató ígék, alig-múltba: a' fő-dologot mutató pedig múltba tétetik. Mint a' felhozott előadásban a' fő-dolog a' történt, íge, a' többi imperfectumok között mint fő-vóltú, a' hólt betűk alatt lévő történetet egész viszonyban megeleveníti.

§. 100.

A' Magyar Nyelvírók.

A' Magyar nyelvméretéről írt munkák: *Nomenclatura per Gabr. Pesti. Viennæ* 1538, és 1561. — *Silvester Grammatica. Újsziget* 1539. *Joh. Telegdi: De literis Hunnorum, quæ vulgo Siculo-rum vocantur* 1592. ezt említi Bód Péter a' Magyar Athénás előljáró beszédében. — *Calepinus Lexiconja* magyarul is ki-

téve. Lyonban 1587. — Úgy Fabricius (Kováts) Debretzenben 1690-ben, Verantiusnak Venéziában 1595-ben kijött szótárai. Alberti Mólnár: *Novæ Grammaticæ Hungaricæ succincta methodo comprehensæ etc.* Marpurgi 1609. — Magyar Grammatikátska, a'vagy az igaz Magyar írásban kívántató néhány szükséges observatiók. Fejérváratt 1645. Gellei Katona István által. Csipkés Komáromi: *Hungaria illustrata.* Traj. ad Rh. 1655. Pereszlényi 1682-ben, Kövesdi Lótsén 1690-ben adtak ki Grammatikákat. Tóthfalusi Kis Miklós: *Ratiocinatio de orthographia eo modo, quo sparsim in nostris Bibliis exhibetur.* Claudiop. 1697. A' Párizzpápai Szótárja először 1708-ban jött ki Lótsén, a' Tsétsi János helyesírásról való hasznos jegyzéseivel.

Miolta pedig 1791-ben az Országgyűlésén meghatározottatott, hogy a' Magyar nyelv mint Tudomány minden nagyobb Oskolákban taníttasson: azolta új kora nyílt meg nyelvünknek. Esmértetőji: Bereszászi Nagy Pál, a' ki szinte tsak Tsétsiből fedezte fel ennek tudományos titkait Erlangában, hol arra sok Túdósokat

(Göttingai híres Physika Tanítóját Máyer t
is) és Asszonyságokat is tanított. Ugyan
ott írta Ähnlichkeit der ungar. Sprache
mit den Morgenländischen Leipz. 1796.
Magyar Grammatica, mellyet egy Magyar
Társaság készített Debretzenben. Bétsben
1795. Gyarmati Sám. Okoskodva tanító
Nyelvmester, Kolosvár 1794. ugyan ő: Af-
finitas Lingvæ Hungaricæ cum lingvis Fen-
nicæ originis grammaticæ demonstr. Göt-
tingæ 1799. Elaboratio Grammatica Hung.
studio Joh. Nic. Révai. Pest 1803. Sok
túdos Hazánkfiak dolgoztak e' körül: Föl-
di, Benkő, Kis-Szántói Pethe Fe-
rentz, Versegi (Magyar Grammat. Bu-
dán 1818.) Horváth, Márton József,
a' Ts. Kir. Bétsi Univ. a' Magyar nyelv Ta-
nítója.

XVIII.) 'SIDÓ NYELVTUDOMÁNY.

§. 101.

A' 'Sidó Névszók ejtegetései.

A' született nyelv tudományos értése után, természet szerént azon nyelvtudományok következnek, a' mellyek legjobban esmért anyai nyelvünkhöz közelébb vannak. Illyen közel atyafisok a' Magyar nyelvvel a' Keletiek; mellyek között körülötünk legeszméretebb a' 'Sidó nyelv.

A' 'Sidó nyelv Névszóji olyan forma viszonyban változnak mint a' Magyarban. Ezeknek is

1.) Van magános és öszvetett állapot-jok (absolutus és constructus status).

2.) Nevező ejtések változhatatlanul maradnak minden ejtésekben. De itt nem a' nevező után, hanem eleibe jönnek előljárók.

3.) Itt sintsen genitivus, és az tsak az előtti névszó igazgatásából gyaníttatik.

4.) A' mivóltos ejtésnek (Dativusnak) לֵי jön eleibe, mint: לִדְבָר ל'dabár, beszédnek.

5.) Az Accusativusnak előjárója épen az a' t, את et, melyly a' Magyarban utóljáró, mint: את הארץ eth haartz, földet.

6.) Az Ablativust itt is a' sok præpositiók teszik ב be, מ min, תól, בól, रól לַy al, felett, 's a' t. p. o.

Nevező és Genit. דָּבָר dabár beszéd.
Dativ. לְדָבָר l'dabár. Acc. אֶת דָּבָר eth dabár.
מִדָּבָר middabár, mindabár helyett Ablat.

7.) A' többszám végzőji: 1.) A' hímnemben ים im; 2.) A' nőnemben (femininumban) ות oth. p. o. דברים beszédek, לדברים lid'barim, beszédeknek.

8.) Kettős (dualis) szám is van a 'Sidóban. Ennek végzője Ծ' aim.

§. 102.

A' 'Sidó Mozdítás és Hasonlítás.

Hím, nő, és köz-nem lévén a' 'Sidóban (Genus masculinum, femininum et commune): itt mozdtítás is van (Motio). Ha hímnem után הָ vagy תֵּt tetetik, nőnem lesz a' szóból, p. o. טוב, jó, bonus: טובה tobah, bona.

A 'Sidó névszóknak a' neme, mint a' született 'Sidó nyelvtudósok állítják, azon törvényt tartja, hogy minden dolog, melyben nints élet, közös-nemű, (az-az, nints bizonyos neme). És így még is nem közönséges a' 'Sidóban is a' Nem szerént való változtatás. Az élő dolgokat hím és nő-nemre a' természetek után viszik.

A' Hasonlításban (comparatioban) a' más-
salérthető eleibe ם min inkább mint, vagy
ת tétetvén, 2-dik léptső (comparativus gra-
dus); ha pedig vagy többször ismételtetik
a' szó, mint: Szent! szent! szent! vagy
אך mod, igen, tétetik eleibe, superlativus,
3-dik léptső lessz.

§. 103.

A' névszók öszvetett, és magános állapothban is vannak a' 'Sidóban, mint a' Magyarban: beszédem, (ded, de), beszédeim, beszédünk, beszédeink (§. 82, 2.) E' szerint a' 'Sidónyelv névmássai is vagy külön válhatók, vagy ragasztékok (suffixumok). A' különválók:

ani, én, אתה atta, te, הוא hu, ő. És így közel a Magyarhoz, mert a mássalhang-

zó betűkben mindenütt megegyeznek.
 אני vagy אנכי anoki, mindegy: valamint
 את att vagy אתי atti, a' te femininum, és
 הי hi, ő, a' nőnemben.

A' Személyes Név mássai így ejtettetnek:

Nom. אני ani, én, אתה atta, te, הוא hu, ő.

Dativ. לי li, nekem, לך leka, neked, לו
 ló, neki

Accus. אותי oti, engemet, אותך otka, tégedet,
 אותו oto, őtet.

Ablat. בי bi, bennem, בך b'ka, benned, בו
 bó, benne.

Ezen személyes Név mássainak ejtegetésére meg kell jegyezni, hogy az utóljáró fő-betűk az öszvetett állapot ragasztékjait adják elő. Különösen: 1.) a' י jod az 1-ső személynek, melly a' Magyarban m, mint beszédem. 2.) a' כ k, a' másodiknak. Ez a' Magyarban d, de a' Magyar ígékben az a' tsudálatos személytelen l-k, melly minden átmenő ígékben közönségesen megvan, mint: tanítlak, szeretlek, tanítsalak 's a' t. minden bizonynyal ezen keleti második személyt mutató כ k-ból jön. 3.) A' harmadik személy képzője ך ,

A' személyes Név mássainak többes számai.

אֲנֵנו, vagy נִכְנֵנו vagy אָנוּ anaknu, naknu,
anu, mi.

אֲתֵם attem, ti, mascul. אַתָּה vagy אַתְּנָה at-
ten, v. attenah, ti, femin.

הֵם hém vagy הֵמָּה hémmah, ők, masc. הֵן
hén, vagy הֵנָּה hénnah.

Ezen többes számúakat a' ל' és ת' s az
előjárókkal rendszerént lehet ejtegetni.

§. 104.

A' birtokos Névragaszok.

1.) A' birtokos ragasztékok, mellyek a'
beszéd részeinek öszvetett állapotjait je-
gyezik a' 'Sidó nyelvben is a' szók után
ragasztatván, az ezeket megelőző betűk és
hangzódók gyakran ezek által változást
szenyvednek a' Névszavak, Ígék és Részets-
kében; mellyeket csak a' magyarosítás
által érthetünk meg. A' Névszavakban p.
o. így mennek:

Eggyes.

דְּבַרִּי debarI, דְּבַרְךָ debarKA, דְּבַרְוֹ debarO
fem. דְּבַרְךָ debarek, דְּבַרָּה debaraH
beszédeM, beszédeD, beszédeE.

Többses.

debarenu, דְּבָרֵנוּ debar'keM,

debarken,

beszédÜNK

beszédeTEK

debaram

debaran

beszédjEK.

Ha a' gyökérszót דְּבָר debár vagy d'bár-nak hagyjuk: így jönnek utánna a' többi esetekben való suffixumok, ragasztékok is:

Eggyesszám: י aj, debaraj, beszédeIM,
 יך eka, masc. és יך aik' femin. beszédeID.
 יר ay, debarajv és יה eha, beszédeI.

Többsesszám: ינו enu, debareNU, be-
 szédeINK, יבם ek.m, masc. és יבן eken,
 beszédeITEK, יחם ehem és יחן ehen, be-
 szédeEIK.

Ki nem láthatja itt, a' 'Sidóban lévő י
 jód és a' Magyar I egyneműségét?

II.) A' mutató Névmássa זֶה ze, a' mi
 épen a' Magyar ez: de itt még nő-nem is
 van זֶה zo, vagy זֹאת zoth, és a' többesben
 אֵל el. Innen van az articulus אֵל vagy הֵל

(al, v. hal), a'hol az ה a' következő betűvé válik, (melly betű e' szerint kettőztető (dages)jelt kap); és tsak a' ה íratik's mondatik ki, a' mikor ez mutató ה he-nek (ה demonstrativumnak) neveztetik. Így van a' Magyarban is: az pap így mondatik: ap-pap, noha nem így íratik nálunk. Így lessz: הַשָּׂמַיִם hassamaim, az ég.

III.) מי mi 2 személyt kérdező névmássa, ki, közel a' Magyar mi? A' dolgot kérdő: מה, mah, vagy מן, man. Innen van 2. Mó s. 16: 15. manhu? manna, mi ő? vagy mint közöttünk fel van: manó, mi a'? mi a' manó? (Hasse 200. lev.)

§. 105.

A' 'Sidó Ígék.

A' 'Sidó nyelv gyökérszavai is többnyire ígéből állanak, mint a' miénk: és különösen itt, a' múltidő 3-dik személyéből, a' hol a' 'Sidó ígéknek legegyszerűbb formájok van.

A' 'Sidó ígék formáji is mint a' Magyarban jelentéseire nézve többfélék:

1.) Az eredeti egyszerű könnyű gyökér 'Sidóul Kal הָקַל könnyűnek neveztetik.

Ez rendszerént 3 úgynevezett gyökérbetűből áll. p. o. שָׁבַר sabar, tört, קָטַל ktal, ölt. Ha néha kevesebb betűjű gyököknek állnak elő, az olyan ígék hijjánosok (defectivum). Ezen első gyökér jelentését kell először kikeresni (a' melly többnyire érzési), hogy az abból jövő származásokat mint e' kutfőből valókat megismerhessük.

2.) Ha a' kal formához ך ni tétetődik: ez által formálódik a' kálnak szenyvedő jelentése, p. o. קָטַל tól נִקְטַל nik'tal, öletett, (öletik-től). Ezert neveztetik ez a' forma Niphalnak. Ennek jövődjé, parantoló és határozatlan módja הִנֵּה hin-t veszen fel, de ez alatt a' ך (nun) kimaradván, helyette az első betű megkettőztetik, mint הִקְטַל hikkatel.

Nem mindég szenyvedő jelentése van azért a' Niphalnak: mert még ennek magának is lehet passivumja, mint nálunk is: öletett, curavit occidi, és ölettetett, occisus est, más megfogások, és mint activum a' passivumra úgy vannak egymásra.

3.) Ha a' második gyökérbetű megkettőztetik: előáll a' 'Sidóban a' gyakorló forma, mint: קָטַל kittel, ölögetett, öldösött.

Ezért neveztetik ez a 'Sidó ígeforma pikked-nek, vagy pielnek.

4.) A' pikkednek szenyvedője pukkađ, vagy pual, melly a' pieltől tsak abban különbözik, hogy futó gyenge hangzódó (..) kibbutz jön az első, és (-) patach a' második betű után, mint קטל kuttal, ölögettetett.

5.) Ha ה jön a' gyökér eleibe, és az utolsó szótagba י jód, egyébként könnyű pontok: előáll a' hiphil forma, mellynek általható jelentése van, annyira, hogy gyakran az érzésiekről a' lelkiekre való általmenetelt is jelentse, mint: הִקְטִיל hik'til, öletett (a' Magyar ölet-től).

6.) A' hiphil szenyvedője hophal. Azon szerént formálódik ez is, tsakhogy futó gyenge hangzódó jön az első és (-) a' második gyökérbetű alá, mint: הִקְטַל huk'tal, ölettetett (a' Magyarban ölettetik-től).

7.) Ha a' הִת hith képző a' piel eleibe jön: előáll az ezután neveztetett hithpael forma, mellynek jelentése visszaható, bennmaradó, mint הִתְקַטַּל hithkattal, ölödött.

8.) Ennek szenyvedője a' hothpaal, a' melly előáll ha futó könnyű hangzódójához a' második gyökérbetű alá patach tétetik, mint הִתְקַטַּל huth'kattel, ölődtetik.

Ezen 'Sidó ígeformákból úgy tetszik:
1.) Hogy nints ezeknek olyan élesen meghatározott jelentések, mint a' Magyar ígeformáknak (§. 87.) Annyival inkább, hogy nem csak a' kitett jelentései vannak ezen formáknak. A' niphálnak p. o. lehet átmenő tselekvő jelentése. A' kal passivumja, (ha az átmenő vólt) a' piel passivumja, (ha a' kal bennmaradó) tsak pusztá magában való tselekvést tészen, a' mit a' kal akart; gyakran erőt is ad a' tselekedetnek. Mellyért bizonyosabb, meghatározottabb 's tökéletesebb ebben a' Magyar ígeszármazás.

2.) A' 'Sidóban nintsen hathatós forma, mellyel a' Magyar ditsekedhetik.

3.) A' 'Sidóban ezen 8-féle formák nem combináltathatnak mint nálunk (kettősítve, hármásítva 's a' t. §. 87.).

§. 106.

A' 'Sidó ígehajtogatásban tsak kettő az idő: múlt és jövőendő. A' parantsoló és hártalan mód van még a' jelentő mellett,

és a' részes-szók. Két számok: eggyes és többes, három személyek és kétféle Nemek jönnek a' 'Sidó hajtogatásban elő.

A' múlt idő végző betűji:

	3. személy.		2. szem.		1-ső
	masc.		fem.	masc.	fem.
Eggyes: gyökér	ה, ah		ת, tta	ת, tt	ת, תי
Többes:	ו		ם, תם	ו, תו	ו, תו

A' többi idők és módok változásai a' határtalantól jönnek. — A' határtalan mód három gyökérbetűjinek másodikat (-), (..), vagy י eleveníti meg. — E' szerént לִקְטֹל. És ez magános állapotú infinitivus, mert az öszvetett állapotban az első betű alatt (:) van, mint: לִקְטֹל k'tol. Ezeket a' 'Sidó magános és öszvetett állapotú infinitivusokat magyarul kitenni nem lehet. Ha ígetárs gyanánt vétetik a' határozatlan, a' magános, más esetekben öszvetett állapotba teszik.

Ha az öszvetett határtalan eleibe כבלם (BaKLaM) előljárók tétetnek, a' viselőben (gerundiumban) kell kitenni. p. o. כִּקְטֹל bik'tol. Mind az infinitivus, mind a' viselő ragasztékokat is vehet fel.

A' parantsoló módnak tsak 2-dik személye van. A' hím-nemben tsak az öszvetett infinitivus, a' nőben י. veszen után-na: a' többesben pedig a' hími י és a' nő נ nah-ba végződik.

A' jövendő idő is az öszvetett határ-talanból lessz, eleibe tévén ennek, י ת א נ betűket: Az egyesben: 3-dik szem. hím י, nő ת 2-dik sz. hím ת, nő is az, de י vég-zővel. 1-ső sz. א. A' többesben mind elől, mind utól vesznek fel szolgabetűket, mint:

	3-dik szem.	2-dik szem.	1-ső sz.	jöv. többes
	hím, nő	hím, nő		
Elől:	י ת	ת ת	נ	
Utól:	י נה	י נה		

A' Részesszók a' kál és niphál formákban tsak a' hangzódókat változtatják. A' többiben מ jön elejekbe. Öszvetett állapot-jok is van mint nálunk: keresőm, keresőd, keresője 's a' t.

§. 107.

Rendetlen Ígék. Gyökér keresések.

A.) Ha 1.) vagy a' három gyökérbetű hibázik, 2.) vagy nyugszik, 3.) vagy torokbetű valamellyik, vagy 4.) ha több három-

nál: négyféle tökéletlen 'Sidó ígék jönnek elő: mellyeknek hajtogatásaiban ismét né-melley különös eltéréseket kell megjegyezni.

A' ragasztékok miatt (mellyek az ígékben is olyan formán mennek mint a' névszóokban) a' szótagok közelebbi hangzódóji változni szoktak,

B.) A' gyökér kikeresése legfőbb grammatikai dolog. Ezért:

1.) Közönségesen, a' szolgáló betűket: ל ש ו ה ב א י כ ח נ מ el kell vetni az adattott szóból: ha megmarad három betű, a' lessz a' gyökér, melly többnyire a-val elevenedik meg.

2.) Ha tsak két gyökér-betű marad, mellynek elsőbbje kettőztetve van: eleibe kell tenni ך, vagy ritkábban jódot. Ha pedig a' második van kettőztetve, ugyan az úgy maradjon.

3.) Ha a' két gyökérbetű előtt vau van: eleibe jön jód.

4.) Ha utánok jód lenne: he megyen ennek helyébe.

5.) Ha pedig tsak egy és kettőztetett gyökérbetű maradna: akkor eleibe nun,

ntánna he jön, hogy az igazi gyökérszó elő-
álljon.

§. 108.

A' 'Sidó Szófüzés.

Az egyezésre nézve: ha két külön
nemű, számú névszókról szól egy mon-
dódás (prædicatum), ez a' mondódás a' két
névszó között a' jelesebbhez alkalmaztatja
magát nemben, számban 's a' t.

Az ejtések viszonyaira: 1.) A' két ösz-
ve jövő magánérthetőknek a' mivóltosa a'
Dativusba tétetik, (mint a' Magyarban). —
מִסְמֹר לְדָוִד Dávidnak éneke. Mivel pedig
a' 'Sidóban az előljáró szók is (a' præpos.)
névszó szerént változtathatnak, a' præpo-
sitiók is így tétetnek öszve a' névszókkal.
E' szerént nehéz a' 'Sidó ejtésekét hajszał
módra megkülömböztetni: mert tsak præ-
positiók által lessz egyik dativus más ab-
lativussá (mint ez, a' Magyarban).

2.) Az accusativust a' tselekvő íge igaz-
gatja, mint mindenütt.

3.) A' részetskék is tehát, ha azok kü-
önválók, mint névszók úgy jönnek fűzés-
be a' 'Sidó nyelvben.

§. 109.

A' 'Sidó nyelv tudományos története.

Ez az a' régi 'Sidó nyelv, melly az Ó-testamentomi eredeti Írásokban van még fel, mellyért szent nyelvnek neveztetik. De ámbár igen régi legyen is ez a' nyelv, még is nem olyan régen szedettek rendbe ennek nyelvtudományos törvényei. Az Arabsok a' 7-dik Százban nyelvöket a' virágzó Görög Grammatika után igyekezték mesterkézni: a' 'Sidók is ezeket törekedtek követni először tsak a' 10-dik Százban. De ezen kabbalákkal tele fejeknek lehetetlen volt állandó nyelvtudományos alkotmányt előállítani. Azólta van tsak tökéletesebb 'Sidó Grammatika, miólta a' 10-dik Százban a' Túdósok közzé jött ennek elrendelése. Ugyan is:

Régen tsak a' Rabbik írtak a' 'Sidó nyelvről, mint: Rábbi Saadias Gaaon, 940-ben. Rabbi Juda Chiug; 1010-ben. A' 12-dik Százból R. Aben Esra, úgy Dávid és Móses Kimchi: Elias Levital 1490-ben. Ennek tanítványa volt Reuchlin János a' 'Sidóban, a' ki írta: Rudim. Lingvæ Hebrææ, a' mikor az a' Túdósok közzé jött. Münster, Alting tovább

terjesztették azt. — Főképen Buxtorf a pontozás szolgája lett. De a pontokat ezen póltról Cappell levetette. A Frantzia Tudósok Cappellhez állottak, de Danz Buxtorfot óltalmazá. Közelebbi epochája a múlt század közepén Schultensben tetszett fel, közölve Buxtorfot. Schröder öszvevonta a Schultens Grammatikáját. — Hezzel, ausführl. Sprachl. 's a' t. Halle 1777. ugyan az röviden Dvisburg 1793. és Dorpat 1804. Hasse (mint feljebb §. 36.) Jahn Gram. lingvæ Hebr. Viennæ 1810.

Hol légyen helye a 'Sidó nyelvnek, és mitsoda familiai öszveköttetése a többi Semi nyelvekkel, a 21-dik §. II. C alatt meg lehet látni.

De midőn 1038-dikban a 'Sidók Babylonból kihajtottak, az Arabsok között Spanyolországba barátságosan fogadtattak fel, és Barcellonában, Tolédóban, Granadában 's a' t. Oskolákat állítottak. Ekkor kezdődött a régi tiszta 'Sidó nyelv az akkori körülte lévő nyelvekkel öszvezavartatni, és a Rabbisi nyelv eredni, melly azóltától fogva a 'Sidó tanúlt embereknek nyelvek lett.

A' 'Sidó nyelv Szótárai:

Castelli Lexic. hebraicum, az ő hét nyelvű Lexiconából külön. Helmst. 1790 — 1792. 2 darab 4 rétkben.

Cocceji Lexicon. kiadta és javította Schulz. 5-dik kiadas. Lipsiában, 1793 — 1796.

Michaelis J. D. Supplementa ad Lexica hebraica. Gött. 1784 — 92.

Gesenius hebr. deutsches Handwörterbuch über die Schriften des alten Testaments. Leipzig 1810 — 11.

A' mi Hazánk új történetírója is nagy orientálista, és írt: Ign. Fessler, Institutiones Lingvarum orientalium, hebraicæ, chaldaicæ, syriacæ et arabicæ. Crestomathiam arabicam addidit Eichorn (de ez egy példány után sintsen). Bresl. 1787 — 1789.

Hasonlóképen: Ign. Fessler: Anthologia hebraica e sacris Hebræorum libris deprompta; addita est versio latina, et adnotationes. Lemberg 1787.

A' Rabbis nyelvet megtanúlhatjuk:

**O. G. Ty ch s e n. Dialecti rabbinici e-
lementa. Wismar. 1763.**

**F a b e r s Anmerkung zur Erlernung der
Talmud. und Rabbin. Gött. 1770.**

XIX. SYRIAI NYELVTUDOMÁNY.

§. 110.

Betűji számja, és formája után a' 'Sido'hoz vető régi keleti nyelv a' Syriai. — Nevezetes nyelv ez, mivel

1.) Régi, és eleinte formált birodalmi által egy a' legrégebb és legközönségesebb keleti nyelvek között.

2.) Az Újtestamentumnak legelső fordításával dítsekedhetik; mert már az első Században le volt az Görögből Syriai nyelvre fordítva. — De még azon kívül különös ennek Philoxeni fordítása is az ötödik Században. Következésképen ez a' nyelv, a' szent Írás magyarázóji előtt igen nevezetes.

3.) De a' Magyar Nyelvtudósok előtt is nagy figyelmet érdemelhet ez a' keleti nyelv! Mert ez keleti lévén, hajdanában a' Nagy Sándor foglaltságaitól fogva, épen úgy öszvesúrolódott a' nyugoti Görög nyelv-

vel: mint a' mi Magyar nyelvünk a' Deákkal 's más nyugotiakkal; úgy-hogy az ő szóváltozásaiból nekünk is lehetne tanulni.

§. 111.

A' Syriai Névszók.

1.) A' puszta gyöker-névszók itt is csak törzsök betűkből állanak: a' származottak pedig a' (HAMaNTHiW) betűkből szednek magokhoz szolgálókat.

2.) A' Syriaiaknak is van Nem-külmöbségek. Az asszonyi nőneműek csak (olafot, thaut) vagy a' Görög eredetűek (ik, vagy i) vesznek magok után. — Ezek által esnek meg a' mássalérthetők mozgulásai (a' mótiók), t. i. a' hímnemnek ó-t vetvén utánna, p. o. (fig. 3.) bis, rossz, malus, (fig. 4.) bisó, mala, (mint a' Német bos, és böse).

3.) A' többes-szám a' hímnemben in végződésekkel áll elő, p. o. (fig. 5.) sogdin, tisztelők (Apostolok Tsel. 19: 27. végén).

4.) A' nőben on, jön az egyes-számhoz (fig. 6.) amron, mondók, mondván (Máté 25 : 8, 9, 11.).

5.) A' Görög eredetűek, melyek γ -e vagy η -e be mennek ki, a' többeseket as-ba végézik, (fig. 7.) zoni-ból lessz (fig. 8.) zonas, zónák a' többesben. — De az V-dik Száz tájján az α -ba kimenő Görög szavak formájára u-ba tették némelly Görög szók többeseiket. Így: (fig. 11.) Heretiku. Nem úgy tehát, mint némellyikünk mondaná: Heretikusok, hanem a' mint az elváltoztott nevezője kívánja: Heretikok, vagy Eretnekek.

6.) A' Syriai névszók állapotja is magános és öszvetett (absolutus és constructus status), mint a' 'Sidóké, és a' miénk. De még ezen kívül a' Cháldeaiak után (és a' Magyarok szerint is) van kimutató állapotjok is (status emphaticus ab $\epsilon\mu\phi\alpha\iota\nu\omega$ mutatom, és így a' külön egység kimutatója, status demonstrativus rei individuæ. Mint nálunk: Mi Atyánk! a' Te Neved

's a' t. holott így is jól volna; Atyánk! szenteltessen meg Neved.).

7.) Az öszvetett állapot 1.) az ó végzetet, a' nőnemben ath-ra, és a' többesben oth-ra változtatja az (on) végződőket (3). 2.) Az in, vagy en végzeteket a' hímben aj-já változtatja. 3.) A' kimutató állapot a' végére ó-t vet. p. o. (fig. 9.) tob, jó, lessz emphatice (fig. 10.) tobó.

§. 112.

A' Syriai Ejtegetés.

A' Syriai névszók ejtegetései olyan formán mennek mint a' 'Sidóknál, az-az, tsak némelly eleikbe tétetett betűk és præpositiók által. Így lessz:

Az okozást mutató Genitivus, ha a' Nevező eleibe dolát tétetik.

A' mivóltosságot jelentő Dativus, ha lomad tétetik eleibe.

Az Accusativust, az azt igazgató ígéről 's előljáró részetskékről lehet a' szófűzésben megismérni. Egyébaránt ennek is sokszor mint a' Dativusnak lomad tétetik eleibe.

Az Ablativust itt is az ő præpositióji (előljáróji) teszik (mint nálunk) p. o. (fig. 12.) phum, száj. Ablat. (fig. 13.) szájtól, miphum.

A' többes-számban is ilyen változásokkal ejtegettetnek a' Nevező ejtések.

A' hasonlítások léptsőji a' Syriai nyelvben ki nem jelentethetnek, hanem többnyire erre nézve min, mint részkével élnek. Erre nézve tehát a' Syriai nyelv szűk.

§. 113.

A' Syriai Személyes Név mássai.

(Fig. 14.) eno, én. (fig. 15.) at, te, Masc. (fig. 16.) ati. Femin. (fig. 17.) hu, ő, Fem. (fig. 18.) hi, ho. A' többesekben : mi, chnan. atun, ti. Masc. a' nőben : aten, ti. henen, ók. Femin. honun, Masc. ók.

Így lessz: (fig. 19.) dili, enyim, li, neked 's a' t.

A' Syriai személyes névmássainak az a' tulajdonságok van, hogy a' mivóltos íge helyett tétetnek. (Mint a' Magyarban a'

mivóltos íge 3-dik személye az ítélettételekben soha ki nem mondatik, p. o. ez a' könyv jó, hic liber est bonus, nem így mondatik ki: ez a' könyv vagyon jó.)

Ezen személyes névmásaiból vannak a' Syriai nyelvben is a' birtokos ragasztékok. Különösen:

1-ső Személy enyim, juddal, ugyan az nunnal ni, és ani.

2-dik Sz. Masc. cophal, ok, nunnal nok. Femin. nunnal ~ vel előzve.

3-dik Sz. eh Masc. Fem. oh.

Többes. A' nun előtt a vagy nan, az 1. Személyben.

A' 2-dik kun, ti, mascul. kin, vestræ. femin.

3-dik Masc. hun, ók. fem. non.

§. 114.

Az Ígékről.

A' Syriai nyelv ígéji épen úgy osztatnak el több formákra, mint a' Magyarban és a' 'Sidóban. Különösen a' 'Sidó formá-

lásoktól tsak abban különbözik a' Syriai, hogy a' szenyvedő formáknak mindenütt et tétetik itt eleibe. De épen ezen formálás külömbségével jön a' Syriai a' Magyarhoz közelebb, mert nálunk is, et, tett képző teszi mindég a' szenyvedő formát, mint szeret-ből szerettet-ik lessz szenyvedőleg, a tanít-ből, taníttat-ik.

A' Syriai ígék formái ezek:

1.) Peal, a' gyökér-íge, mint a' Kal a' 'Sidónál.

2.) Etpeal, az-az, etes, vagy szenyvedő peal, a' 'Sidó Niphal.

3.) Pael, a' 'Sidó Piel, gyakorló-íge.

4.) Etpael, Etespael, vagy szenyvedő pael.

5.) Aphel, a' 'Sidó Hiphil.

6.) Etaphel, annak szenyvedője.

7.) Saphel, átmenő, többszöri.

8.) Etsaphel, annak szenyvedője.

Egyébaránt, mint a' 'Sidóknak, kétféle múlt és jövőendő időjük van: parantsoló és

határtalan módjok, s részes szójok: úgy mindenben a' Syriaiaknak is, melyeken való hajtogatást ezen előkészületek után a' Grammatikákból megtanulni könnyű lessz.

§. 115.

A' Szófüzés.

1.) A' két értődő névszók közzül, a' mellyik az oknak képét viseli dolat jön eleibe, az-az, a' Genitiv. betűje. (§. 112.)

2.) Gyakran a' Dativus a' Præpositiókkal annyi mint az Ablativus.

3.) Az Accusativus (Magyar) -t képzője, olly természetes a' keleti nyelvekben, hogy ezen képzőt a' 'Sidó nyelv példája után a' Syriai ejtésbe is behozni próbálta az Ó-Testamentom fordítója. De a' mint a' fordításból látszik, későbbre ezen alkalmatlan újítástól elállott. Az accusativust a' tselekvő, átmenő ígékből, vagy az előljáró szótskákból meg lehet esmérni. Valamint:

4.) Az Ablativus is az öt igazgató præpositiókból tetszik meg.

5.) A' Városok és egyéb tulajdon nevekhöz, ó végzet adatik emphatice. De ha azok oς-ba mennek ki görögösen, ez először elvettetik, úgy hogy tsonkítva maradjanak a' Syriaiaknál, mint: Efés, Corinth, Pal, mindenütt elhagyván az oς görögös és us deákos végezeteket. Mint a' mi nyelvünkben is méltán kívánják ezen végezeteket sok Hazánk Nyelvtudósai elvettetni.

6.) A' mivóltos íge (fig. 20.) vó, vólt; ha 1.) Részes-szó után tétetik, előadja az imperfectumot, mint nálunk: szerető vólt. 2.) Ha pedig azon párticipium eleibe tétetik, parantsoló módot formál. 3.) Az elmúlt után lévén pedig, a' többmint-multidő jelentetik ki, mint nálunk: szeretett vólt.

§. 116.

A' Syriai Nyelvtudomány Könyvek.

J. S. Assemani Orientalische B. Thek. in einer Auszug von A. F. Pfeiffer, Erlang. 1776 — 78. 2 Darab. Aditus Syriæ reclus, opp. S. A. Danzii Jenæ 1722. Grammat. Syra, a Casp. Wasero, Leidæ 1619. J. Dav.

Michaelis Gram. Syriaca, Halæ 1784. ejusd.
 Syrische Chrestom. Götting. 1768. Ugyan
 ő a' Castellus Lexicon heptaglottumából
 különösön a' Syriai Lexicont kiadta 1788-
 ban Göttingaban. — Adler: brevis lingvæ
 Syr. instit. in us. tiron. Altona 1784.

XX. AZ ARABS NYELVTUDOMÁNY.

§. 117.

Az Arabs Névszókról.

1.) Az Arabsoknál ugyan nintsenek a' névszóknak ejtései, és azok minden esetekben egyenlők: mindazáltal a' Kóran és egyéb írásokban a' névszók viszonzjai előadásokban az ennezés (nunozás.) (§. 47 — 6.) háromféle jelei allanak elő: un végzet a' Nominativusban; az in a' Genitiv. Dativ. és Ablativusban; és az Accusativusban an végzet alkalmaztatik.

2.) Nemi különbözés az Arabsoknál is van. Az asszonyi, városi vagy tartományi névszók, és azok, mellyek páros részeket, tagokat jelentenek, nőnemre tartoznak, p. o. (fig. 28.) jalun, kéz: jalin, kézé: jalan, kezet.

3.) A' mikor a' névszók h-ba mennek ki, ezen külömben Ha betű, a' felette lévő két pontok miatt, mellyek a' t he pontjai,

the-nak olvastatik, és mindég a' nőnem jele, p. o. (fig. 29.) radsulun, férjfi. (fig. 30.) radsulathun, asszony, valamint a' th végzés is a' hasonlítás 2-dik és 3-dik gráditsainak, és az alif, ain; a' mássalérthetők nőnemi végzete.

4.) A' többes-szám végzője una, a' hímnemben; athu, a' nőben a' Nomin. — Ismét a' Gen. Dat. Acc. Ablativusban hímnem: jna, és a' nőben athin.

5.) Az ennezés kimarad a' névszó ejtésekől: 1.) Ha az al articulus van a' névszó előtt vagy utánna. 2.) Ha a' névszónak ragasztékja van. 3.) Ha a' következő névszó a' genitivusban lenne.

6.) Kettős számjok is van gyakran az Arabsoknak, valahányszor kettőről vagy két dologról beszélnek.

§. 118.

A' Névmássai.

1.) Személyes névmássai: (fig. 31.) ana, vagy ena, én. antha, te, masc. (fig. 32.) an-

thi, fem. huva, ó, masc. és hija ő, fem.
(fig. 33.)

Többes: (fig. 34.) nahno, mi. ti, anthum
masc. és anthunna fem. (fig. 35.) hum,
masc. és hun, fem. ők (fig. 36.)

Így: athuma, ti ketten, huba, ők ket-
ten, a' kettős számban.

2.) A' határozók (fig. 37.) la, ez, li, fem.
's a' t.

3.) A' ragasztékok a' Magyar és keleti
nyelvek példájára, (fig. 38.) kalbij, szívem,
ij a' ragaszték. Kalbuka, szíved, ka a' ra-
gasz. kalbuki a' nőnemben. Kalbuhu, him-
nem, kalbuha, nőnem, szíve 's a' t.

Jegyz. A' ragasztékok hangzódóji változ-
hatnak. Az i a-vá, az u, i-vé változik, ha a'
Genitivus után tétetik.

§. 119.

Az Arabs Ígék.

Az Arabs ígék is, mint a' Magyar, 'Si-
dó és Syriai, egy gyöker-igéből külömb-
külömbféle és különösen 13 formákba váf-
toztathatnak.

1.) Az első három gyökér-betűkből áll, melyeknek ha középsőjénél fatha hangzó van, átmenő; ha pedig u, vagy i van ott, ben maradó, (intransit.) jelentést állít elő. p. o. (fig. 39.) kathala, ölni. (fig. 40.) alima, tudni.

2.) A' 2-diknak középső betűje Tesdid-del (ω) kettőztetik. Ez az elsőt hathatósabbítja és átmenetelesíti. — Parantsol, hágy, kér, a' 'Sidó Pielhez, és a' mi gyakorlónkhoz hasonlít.

3.) Ha az első gyökér-betű után nyugvó alif van: a' jelentés közösödővé, költsönösödővé válik.

4.) Ha az első betű előtt áll az alif, a' 4-dik ígeforma lessz; épen az a' formálódása van tehát mint a' 'Sidó Hiphilnek, az ottani 𐤀 itt aliffá válván.

5.) Ha a' 2-dik ígeforma eleibe tha tétetik, előáll annak szenyvedő formája. — Mint a' Magyarban is a' -t képzővel az íge szenyvedővé lessz. Ez a' 'Sidó Hithpaél, és így visszaható, benn maradó.

6.) Ha a' 3-dik eleibe tétetik the a-val, annak értelmét hathatósabbítja.

7.) Ha az 1-ső ígeforma eleibe in tétetik, lessz belőle szenyvedő forma, melly mindazáltal költsönködő jelentésbe vétetik.

8.) A' 8-dik forma lessz, ha az első gyökérbetű után the, és eleibe alif jön, gasala, mosni: igtasala, mosódni.

9.) A' 9-dik a' 3-dik gyökérbetűt kettőzteti, és a' színekről mondatik, mint nálunk: zöldelleni, barnállani.

10.) Ha az ígének iszta tétetik eleibe, kész akaratot fog tenni, mint (fig. 40.) alima, tudni; (fig. 41.) isztahlama, kész akara-va tanulni.

11.) A' tizenegyedik a' kilentzedik formával eggy, tsak-hogy a' második betű után nyugvó alif van, mint mi is mondjuk: setételni és setételleni; sárgálni és sárgállani.

12.) Ha az első betű előtt alif áll, a' 2-dik betű kettőzött, de a' két ugyan azon betű közzé üres wau jön: ez a' változás a'

jelentést nagyítja, mint: dahana (fig. 42.)
essőzni, (fig. 43.) idhavhana, igen essőzni.

13.) Az utolsó is nagyító. Előáll, ha
elől alif, és a' második betű után kettőzött
wau tétetik.

§. 120.

Az Idők és Módok.

1.) Az Arabs ígék időji is csak elmúlt
és jövődő. Módjai: jelentő, parantsoló, és
határtalan. Van Részes-szója is.

2.) Az elmúlt idő a' gyökér. A' több-
mint-múlt úgy tétetik ki, ha az elmúlt
eleibe (fig. 44.) kana, vala, jön, mint: ka-
na alima, tudott vala.

3.) A' jövődő szélesen kiterjed. — Ha
ez előtt (fig. 45.) ma, áll, térszen jelenva-
lót. Ha (fig. 44.) kana, áll előtte, jelent fé-
ligmúltat. Sőt ha am, vagy amma, nem,
még nem, van előtte, elmúltat térszen. Eb-
ből a' jövődőből lehet parantsoló, lehet
határozatlan is: az Arabsban. — Úgy, mint
mi nálunk is: szeretek (jövődőben) futu-

rum; szeretek vala, imperfectum, szeretek, præsens.

A' jövendő idő középső gyökér-betűje dammával van rendszerént, noha néha a, i-vel is mondatik.

3.) A' parantsoló módnak tsak 2-dik személye van. Itt a' középső betű hangzó-dó nélkül van, az-az, üres, vagy Dsezma jellel áll.

4.) A' határozatlan mód mind érthetődő névszó gyanánt, mind sokféle származott formákban forgattatik.

5.) A' rendetlen hajtogatások itt is a' j, v, a, betűs ígékkel szoktak történni, mint a' Magyarban, 'Sidóban és Syriaiban.

6.) A' hajtogatás mesterségét a' példák mutatványaiból a' Hetzel (Arabische Gram. §. 49.) tanátsa szerént legjobban meg lehet tanulni. A' példák hosszas mutogatásaira az Encyklopædiában hely nem lévén, a' nyelvtanulók innen a' szélesebben írt Grammatikákra útasíttatnak.

1.) A' 'Sidó ﷲ, itt al, az articulus. Az Arabs ezen meghatározó tzikket mind a' massal, mind a' magaban-érthető nevszók eleibe teszi a' szófüzésben, így mondvan: az ember a' jó, e' helyett hogy: a' jó ember.

2.) Az okozat és a' tulajdonító ejtések (az-az, a' Genitiv. és Dativ.), sőt az Ablativus is egyforma lévén az Arabsoknál: ezen mondhatódásokat (categorikiákat) élesen ki-jelelni, az Arabs Szófüzésben nem lehet. Mindazáltal:

3.) Két magaban-érthető között, az ok képviselője Genitivusba tétetik, mint: arzu miladin, születés földje.

4.) Ezen előragasztékok Be, The, Kef, Lam, és majd minden előljáró szótskak Genitivust kívánnak.

5.) A' szám nevek 3-tól 10-ig, és 99-en felül, Genitivust kívánnak.

6.) A' szám nevek 10-től 100-ig, Accusativust kívánnak. Ezt az ejtést kívánják

a' mértéket, nehézséget jelentők: valamint a' kérdező részetskék, úgy azok a' névszók is, mellyek ígetárs gyanánt, (adverbialiter) vétetnek.

7.) Kilentz Arabs betűk a' szók előtt szoktak mint előragasztékok, præfixumok állani. Alif, Be, The, Sin, Fe, Kef, Lam, Mim, Wau. Különösen

1.) Az Alif kérdő, felkiáltó, elosztó, mint: vagy, vagy

2.) A' be, val, által, ért præpos. — Az esküvésben biallahi, az Istennel. A' Nominativus körülírásában.

3.) the, fathaval az esküvésben tsak, mint: tha allahi.

4.) A' szin fathaval a' futurum eleibetétetik.

5.) fe, fathaval és conjunctio, teszi ezeket is: úgy, különben, hogy-ne.

6.) kef, ka, mint, valamint.

7.) Lam, fathaval teszen bizonyítást. A' múltidő előtt jelenti a' kívánó módot. Felkiáltást segítségre, mint: jalazaidin, zaid! segíts!

8.) A' mim, kesrével annyit tesz, mint: min, ból, elől 's a t.

9.) wau fathaval tészén: és, val, vel, és esküvést, mikor a' névszó a' Genitivusba jön.

§. 122.

A' Példabeszédek nyelvsméreti fejtegetése.

I.) Al-á-li-mu, (I.) a' Túdós. Itt al articulus; a' töbi alimon volna, a' melly 1-ső Conjug. alima, tudni, a' participiuma. De mivel az al articulus előtte van: az ennezés a' végiről elmarad (§. 117. 5.) és így lessz tsak: alálimu, a' Túdó, vagy Túdós.

(Fig. 2.) biarzi, földjébe. be (§. 121. 7. 2.) arzon, föld, az, a' mi 'Sidóul ארצ
arz. De a' bi miatt a' Genitivusban kell lenni így: biarzin (§. 121. 4.) de épen azért az ennezés itt is elmarad.

(Fig. 3.) milá di hi. miladon, születés, névszó a' nevező-ejtésben. De mint-hogy ezen kérdés feleletébe kell ezen szót tenni: kié? világos, hogy ennek a' Genitivusba kell tétetni, így: miladin, és a' névmási ragasztékkal miladinhu. Azon-

ban a' hu ragasz miatt a' nunozás itt is elmaradván, a' hu dammájából is lessz kesre (§. 46. 8. 2.) így áll elő miladihi, születése. Továbbá, ezen névszó: miladon, valada ígétől jön, mellyben a' wau jévé változik, a' Magyar és a' többi keleti nyelvek természetek szerént. (§. 46. 8. 2.)

(Fig. 4.) cad s-d s a-h a-b i, mint az arany. Itt ka az a' részetske, a' mi §. 121. 7. 6. és teszi: mint. al articulus, de sem az a-ja, (mert már a' ka-nál ott a' fatha), sem a' lam-ja, (mert e' helyett a' jövő ds betű ketőztetik) nem olvastatik; ds a hab on, a' Nomin. arany, de az articulus miatt elmaradván a' nunozás, azonban a' ka miatt Genitivusba tétetvén: lessz tsak ds a hab i.

(Fig. 5.) fi, ben, præpositio.

(Fig. 6.) mah-di-ni-hi, bányájába. hadana, helyén vólt, vagy. fekvése vólt; a' honnan a' helyt jelentő: ma, eleibe tétetvén, lessz névszó: mahdinin a' Nominativusba. De az előtti fi præpos. miatt a' Genitivusban kell lenni, és innen is a' suf-

fixum miatt a' nunozás kimarad; így lesz: mahdinihi. Az 1-ső példabeszéd értelme tehát: „A' Tüdös hazájában, mint az arany bányájában.“

II.) thadribu, ütsz, az 1-ső ígehajtás jövődője. Gyöker, dara ba, mellyben a' középső betű a' jövődő időben kesret kap. (§. 120.) fi, mint feljebb (fig. 5.) præpos.

(Fig. 7.) hadidin, vas, a' Genitivusban a' fi præpos. miatt.

(Fig. 8.) baridin, hideg, az 1-ső ígehajtás: barida, hideg lenni, hívelleni, a' participiuma itt a' Genitivusban, a' fi præp. miatt. — És így a' második példabeszéd: „Hideg vasat ütsz.“

III.) rubbama, gyakran. rubba gyakran, és ma-ból.

(Fig. 9.) kanathi, völt. a' múltidő 3-dik személyének nőneme. Gyöker: kana, vala, völt. (fig. 44.)

(Fig. 10.) assukuthu, sukuthun a' Nominativusban, halgatás. De az al árticulus előtté lévén, elmarad a' nunozás.

(Fig. 11.) dsavaban, felelet, az Accusativusban, igazgattatván a' kana ígétől. És így a' 3-dik példabeszéd: „Gyakran volt a' halgatás felelet.“

IV.) zur. Parantsoló-mód, a' gyökér zara, keresni, latogatni.

(Fig. 12.) gibbon, ritkán. Tulajdonképen mint névszó az Accusativusban.

(Fig. 13.) thazid, a' jövőendő-idő 3-dik személye. gyökér zaja da, szaporítani, nevelni.

(Fig. 14.) chubban, szeretet, az Accusativusban.

A' 4-dik példabeszéd teszi: Látogass ritkán, neveled a' szeretetet.

V.) halimon, Tüdős (mint az 1-ső példabeszédben.)

(Fig. 15.) bila, nélkül.

(Fig. 16.) habalin, munkájé, a' Genitivusban az előtte lévő bila miatt.

(Fig. 17.) kasahabin, mint egy felhő, a' ka párticulát esmérjük (§. 121. 7.) ezért van a' Genitivusban.

(Fig. 18.) bila, mint feljebb (fig. 15.)

(Fig. 19.) matarin, esső nélkül, a' Genitivusban.

Az 5-dik példabeszéd tehát azt teszi, a' mint az olvasó útmutatásban van ki-téve.

Arabs Grammatikák: Th. Erpenii Gramm. Arabica. Ez a' nevezetes könyv kiadatott 2-dik-szor 1636-ban Amstelod. Schultens kiadta 1733. 's a' t. Michaelis kiadta Götting. 1771. és 1781-ben németül. — Hirt Instit. Arab. lingvæ, Jena 1770. Hetzel erleichterte Arab. Gramm. 1776. Hasse Handb. d. Arab. ut Æthiop. Spr. Jena 1799. — De különösen Nemzetünköl: a' nagy keleti Literátor. Dombay Gramm. lingvæ Maur. Arab. Viennæ 1800. — Ez a' Túdós Hazánkfia írta: Popular. Philos. d. Araber, Perser, Türken, Agram 1797. Kiadta Ebn Medini sententiæ quædam Arabicæ Viennæ 1806. — Úgy: Ebul Hassan Aly Ben Abdallah, Ben Ebi Zeroa-nak a' Mór Királyokról írt történetét. Zágráb 1794 — 95. 2 darabban. és írt: Grammat. Lingvæ Persicæ etc. Viennæ 1804.

NYUGOTI NYELVESMÉRETEK.

XXI. RÓMAI NYELVESMÉRET.

§. 123.

Az Ejtegetés.

Az ejtegetések viszonyjai előállításában a' nyugoti nyelvek gazdagabbak a' Keletieknél: valamint az ígék formálásaiban szűkebbek. — Ide tartoznak a' 21. §-ban említett Európai nyelvek: mellyek közül az előttünk esméretesebb 's közönségebb Római, Deák, vagy Latán nyelvesméretet vesszük először fel.

Ha a' Magyar, 'Sidó, Syriai és Arabs névszokat tsak egyféle-képen is nehezen ejtegettethettük, nehezen különböztethetvén meg benne az okozás és mivóltos ejtéseket: a' Deákban ugyan azokat ötféle képen változva találjuk, még pedig nem tsak hozzáragasztások által, hanem a' nevező ejtés utolsó szótagjának elváltoztatásával. — Így lesznek a' Deák Ejtegetések az okozó ejtés után szabva:

1.) A' nevező a végsőjét az okozó ejtésben æ-ra változtatván: első Declinatio. (Mert az 1-ső Declinációnak as, e, es vég-

zései, mint: Boreas, epitome, Anchises, mind Görög, és nem Deák eredetűek).

1.) Az r, us, um végzések, és az i-be kimenő okozóejtés, a' második Declináció tulajdona.

3.) Ha az okozó ejtés is-be megyen ki: 3-dik declináció formálódik.

4.) A' negyedik ejtegetésnek a' nevezője is, az okozója is us, vagy u-ba megyen ki.

5.) Az ötödiknek nevezője es, okozója ei-be végződik.

§. 124.

A' Deák szók ejtegetésének Táblája.

E g g y e s S z á m.

I-ső Declinatio, II-dik, III-dik, IV-dik, V-dik.

Nevező.	a, as, es, e	r, us, um	sokféle	us, u	es
Okozó.	ae, es	i	is	us, u	ei
Tulajd.	ae	o	i	ui, u	ei
Átmenő.	am, en,	um	em, im	um, u	em
Hívó.	a, e, e	r, e, um,	mint a' Nev.	— —	—
Ablat.	a, e, e	o	e, i	u, u	e

T ö b b e s S z á m.

Nevező.	ae	i, a	es, a	us, a	es
Okozó.	arum	orum	um, ium	uum	erum
Tulajd.	is	is	bus	ibus, ubus	ebus
Átmenő.	as	os a	es, eis, a	us, ua	es
Hívó.	ae	i, a	mint a' Nev.	— —	—
Ablat.	is	is	bus	ibus, ubus	ebus

J e g y z é s e k :

Az 1-ső Ejtegetésben: 1.) A' többes mivóltossát bus-ban végezik: filia, nata, dea, equa, mula, liberta, duæ, ambæ, serva, asina, socia, famula, domina, anima.

2.) Az okozót nem æ-ben, hanem ius-ban, és a' tulajdonítót i-ben végzik ezen mássalérthe-
tők: una, ulla, nulla, sola, tota, alia, altera,
utra, neutra, alterutra.

3.) Ugyan azoknak us és um-ba kimenő, és a' 2-dik Ejtegetésre tartozó mozdítatjai is u-
gyan azon végzést tartják meg.

4.) Ambo, duo, (mascul. és neutr.) a' többes-
ben a' tulajdonítót bus-ban végzik, noha oko-
zójok után (orum) 2-dik Ejtegetésre tartoz-
nak.

A' 3-dik Ejtegetésre nézve: 1.) im-be menő
Accusativusok van némellyeknek, és az is-be
menő görögös szóknak. 2.) i-be megy ki az
Ablativusok az is vagy er-be kimenő mással
érthetőknek; úgy a' Hónapok neveinek: Septem-
bri's a' t. 3.) Ha az egyes szám okozó ejtése
nem nő egy szótaggal: nőni fog a' többesben
ugyan az a' Genitivus.

A' 4-dik Ejtegetés nehezen változik. Az 5-
dikre tartozók között res, acies, facies, dies
(singul. communis, plur. masc.) progenies töb-
besei is vannak, a' többinek nints.

Ha a' régi mód szerint az 1-ső Declinációnak
Genitivusát az æ helyett ai-nek tennénk (mint
terrai, frugiferai): az 1, 2, 3, 5-dik deák Decli-
nációk okozói i-be vagy is-be mennének ki
közönségesen.

§. 125.

A' minéműség névszavai egyikik nem-
ből a' másikba mozdíthatódván, a' mel-
lyeknek hímnemek us, er, és Neutrumok

u m-ba végződik, a' 2-dik; ugyan azoknak a-ba kimenő nő-nemek, 1-ső declinációra tartoznak. Azok pedig, mellyeknek hím-jek is, és Neutrumok e, valamint a' minden nemű mássalérthetők is (omnis gen.) 3-dik declináción ejtegettetnek.

A' minéműség mondhatódása természetesen szerént, a' mássalérthetők, léptsői rend alá is vitethetvén: ezen léptsők elsője a' positivus, 2-dik a' comparativus, melly a' positivusnak i-be kimenő ejtéséhez a' hím és nőben or-t, a' neutrumban us-t vet, mellyek mind 3-dik declinációra tartozókat formálnak.

3-dik léptső a' superlativus, melly si-mus, rimus, limus-ba végződik, és mindég 2-dik declináció szerént ejtegettetik. p. o. doctus, doctior, doctissimus; pulcher, pul-crior, pulcherrimus; gracilis -ciliior, -cilli-mus. De rendetlen hasonlítások is vannak, mellyek nem e'szerént mennek, mint: bo-nus, melior, optimus 's a' t.

§. 126.

A' Névmássalai mennyiségekre nézve egyszerűek és öszvetettek. Az egyszerűek: Nem nélkül valók, mint: ego, én, tu, te, és sui, magáé. Nemek szerént mozgathatók a' többiek. Az öszvetettek: met,

(egomet), ce, (hicce), dem (eadem), pte (suapte) ragaszokat vesznek fel. Leginkább szenyvedi az öszvetételt quis, qui, mint: quidam, quivis, quisquam, quisque, quilibet, quicunque, quispiam, quisnam: sőt előragaszokkal is: ecquis, aliquis.

A' Név mássa viszonyjokra nézve: 1.) Mutatók: ego, tu, hic, iste:

2.) Visszavivők: is, ipse, qui, ille. Noha hic, iste is lehet visszavivő értelmű azon törvény szerént: Respicit hic propius, sed respicit ille remotum: Iste tenet medium.

3.) Birtokosok, mint: meus, tuus, suus, noster, vester; cujas? vestras, nostras.

4.) Kérdező: quis, cujus, cuja, cujum?

§. 127.

A' Név mássainak ejtegetései.

A' Nem nélkül valók.

Eggyesszám.

Nevező.	ego,	tu	—
Okozó.	mei vagy mis	tui vagy tis,	sui
Tulajd.	mihi,	tibi	sibi
Átmenő.	me,	te	se
Ablat.	me,	te	se

Többszám.

Nevező.	nos,	vos	mint az eggyesben.
Okozó.	nostrum, tñri	vestrum, stri	
Tulajd.	nobis,	vobis	
Átmenő.	nos,	vos	
Ablat.	nobis,	vobis	

Nemmel valók.

E g g y e s s z á m.

N. hic,	hæc,	hoc,	qui,	quæ,	quod
O. hujus			cujus		
T. huic			cui		
A. hunc,	hanc,	hoc	quem,	quam,	quod
A. hoc,	hac,	hoc	quo,	qua,	quo

T ö b b e s s z á m.

N. hi,	hæ,	hæc,	qui,	quæ,	quæ
O. horum,	harum,	horum	quorum,	quarum,	quorum
T. his			queis vagy	quibus.	
A. hos,	has,	hæc	quos,	quas,	quæ
A. his.			quibus,		

Az öszvetettek úgy ejtegettetnek mint a' külön részei, mint: egomet, memet; quicumque, cujuscumque; ecquis, eccujus 's a' t.

§. 128.

A' Deák ígékről.

A' Deák ígék Módjai: jelentő, foglaló, parantsoló és határtalan. Személyei: 1-ső 2-dik, 3-dik. Számjai: eggyes, többes. A' személytelen ígék tsak az eggyes 3-dikában vannak, mint: pœnitet, pudet, itur, statur.

Az idők szerént való kifejlései a' Deák nyelvnek már nem tsak olyan egyszerűek mint a' Keletieknél. — Van 1.) jelenvaló, præsens. 2.) aligmúlt, imperfectum præteritum. 3.) múlt, præteritum. 4.) több-

mint múlt, plusquamperfectum. 5.) van egyszerű következendője, futurum simplex. 6.) a' következendőt mint múltat kitevő idő, futurum exactum, mint: cum Romam venero scribam ad te, írni fogok néked ha Rómába menédek; az-az, minekutánna Rómába fognék menni, írni fogok. Ezt az igen szép időmegfogást mi nehezen követhetjük. Ha a' tudós Beregszászi szerint az egyszerű præsensünket futurumnak is vehetnénk, úgy valamivel szebben esne: írok ha Rómába menédek. 7.) van féljövendője is, futurum imperfectum, melly a' jövendőnek mint még jelennek megfogását terjeszti elő; ez a' körülírt jövendővel (periphrasticum) tétetik ki, mint: cum examen apum exiturum est, solent præire signa. Cum jam evoluturæ sunt, consonant vehementer. Nints módunkban, hogy ezt is kitegyük egyenesen, ha tsak a' majd (vagy már-már) periphrasissal nem: mikor a' méhraj már-már (v. majd) kimegyen: jelek szoktak elől menni. — Midőn már majd kiszállnak 's a' t. (ha a' majd, a'vagy már-már a' fél-jövendő helyét pótolná ki).

§. 129.

A' Deák ígék minéműségekre nézve:

1.) Tselekvők, Activa, mellyek valami átmenő tselekedetet jelentenek. Ezek a' jelentő-mód 1-ső személyében o-ba mennek ki, és or szenyvedőre lehet változtatni, és a' többi nyelvek szerént Accusativust kívánnak.

2.) Szenyvedők, mellyeknek magára visszaható jelentései vannak, or-ba mennek ki, és o activumra változtathatnak. Ablativust kívánnak, mint: amor a parentibus.

3.) Ha az ígék o-ba mennek ugyan ki, de a' deákos éles megfogás szerént jelentése szenyvedőre nem változtattatik. Ezek valami tulajdonságot tesznek, mint: niteo, albeo (fénylek, fejrlek), vagy valami által-nem-menő állapotot, mint: ülök, alszom, sedeo, dormio.

4.) Ha az ígék, or-ba mennek ugyan ki, de ezen szenyvedő formájokat let é v é n, tselekvő jelentések van: Deponenseknek, letevőknek neveztetnek, mint: sequor, követek; loquor, beszéllek.

5.) Ollyan forma Deák ígék is vannak, mellyeknek jelenvalója tselekvő, de a' múltja, és az innen származható idői, szenyvedő formát mutatnak (§. 73.) mint: audeo, ausus sum, audere: gaudeo, gavisus sum,

gaudere. Ezeket Neutro-passivumoknak nevezik.

6.) Ha jelentések szenyvedő, de tselekvő formában mondják deakúl: Neutrale-passivumoknak nevezik, mint: vapulo, verettetem; veneo, eladattatom.

Az ígéből álló megfogásoknak nem nagy tárat találjuk a' Deák nyelvben. 1.) A' kezdődést (sco-ba kimenők, mint frigesco). 2.) A' kívánók (urio-ba végződők), melyeknek múltjok nints az esurio-n kívül. 3.) Kevesítők, illo-ba kimenők, mint sorbillo. Többnyire körülírva, öszvetétel által adják ki az ide tartozó jelentéseket.

§. 130.

A' Hajtogatás.

A' múlt, tsak részszerént gyökere a' Deák ígék időjinek: ettől tsak a' ram, sem, rim, ro, se, végződőjű idők származnak (plusq. perf. indicat: ugyan az a' subjunct: perf. subj: futur. exact: és a' határtalan múltjai). — A' többi idők a' jelenvaló második személyétől formálódnak. És minthogy a' szenyvedő formában is így mennek a' származások; ott pedig a' múlt a' részes-szó múltjából, és ez a' supinumtól jön: következik, hogy a' Deák ígének elemei a' jelen, múlt idők a' supinum és a' határtalan.

Ugyan is a' határtalan végződése után négyféle hajtogatást különböztetnek meg a' Deák Nyelvmesterek: 1.) árě, 2.) érě, 3.) ěrě, és 4.) íre-be kimenő infinitivusú hajtogatásokat.

Egyébaránt a' multak és minden jövendők (az 1-ső egyszerű jövendőt kivéven) hajtogatásai, minden igékben egyenlően mennek: Imperf. bam, bas, bat 's a' t. Perf. i, isti, it 's 'a t. Különöznek: minden præsensek (indic. subj.) és az egyszerű 1-ső jövendő; ez a' két elsőbbekben: bo, bis, bit; a' két utólsókban: am, es, et 's a' t. Úgy-hogy a' conjugatiókat inkább a' præsens és 1-ső futurumából lehetne megkülönböztetni, mint a' hosszú vagy rövid hangzódóból, melly inkább problematicum, kétes.

A' rendetlen hajtogatású igék nem tartják a' köz-törvényt. De ilyenek kevesen vannak a' Deákban. A' mivóltos ige, sum, es, est 's a' t. itt is rendetlenül hajtogattik. Ezen kívül fio, volo, malo, nolo, ferro, queo, veneo.

Az igék múltjaikat sokféleképen forgatják. Egyik conjugatio perfectuma a' másik rendűjére, az-az, az 1-ső melly aviatum szerént megyen, a' 2-diké után is formálja némelyekben perfectumát, melly

ni, itum szerént megyen; mint: cubo, domo, veto, tono, sono 's a' t.

§. 131.

Az ígei Névszókról.

Az olyan Névszók, mellyek az ígéktől hozattak le egyenesen, és időt is jelentenek, Részes-szóknak, Participiumoknak neveztetnek. A' jelenvaló idő ns végzésű, és a' tselekvő részes-szó. A' múlt: tus, sus, xus, vagy uus-ba megyen ki, és a' szenyvedő formára tartozik. A' részes-szó jövődjé pedig, mind active: rus, ra, rum; mind passive: dus, da, dum végzetekkel kijelentethetik.

A' Gerundium is ígéből való névszó (viselő). Tulajdonképen a' dum-ba kimenő szenyvedő részes szó futurumának nevezője, (dum), okozó ejtése, di, és tulajdonítójából do, áll, mint amandum, di, do.

A' Supinumok (hanyatló Íge-névszók), hijjos 4-dik declinációjú substantivumok, mellyeknek tsak Accusativusok um, és Ablativusok u-ba végződve vannak, mint: amatum, amatu.

§. 132.

A' határozókról, öszveköttőkről és indulat-szókról.

1.) A' határozók ígetársaknak Adverbiumoknak neveztetnek. — Eredetiek és

származottak. Ezek a' 2-dik declinációjú adjectivumoktól e vagy o végződésekkel származnak, mint: bonus, bene; tutus, tuto. A' rendelő szám-szókból is o-ba végződnek, mint: primo, secundo, centesimo. — A' 3-dik declinációjú adjectivumoktól jövők ter-be mennek ki, a' comparativus vagy 2-dik léptsóktól us-ba, mint: feliciter, breviter, doctius. (facilis-ből facile, de már difficilis-től difficulter).

II.) Az öszveköthőknek tsak az a' tulajdonsága van a' Deákban mint más nyelvekben, mint a' közönséges grammatika kívánja.

III.) Az interjectióknak a' közbevetett indulat-szóknak sinsen semmi különösségek: hem! hei! hui! euge! o! væ! 's a' t. a' többi nyelvbeliectől grammaticai tulajdonságokra nézve nem különböznek.

§. 133.

Az Előljárókról.

Az előljárók, mellyek már a' régi keleti nyelvekben is casusokat, ejtéseket tsináltak a' név 's egyéb szavakhoz való ragasztások által: a' Deák nyelvben ezen hatalmokat még inkább kimutatják.

A' Deák nyelvben az elválható præpositiók két szoros rendre osztatnak:

1.) Átmenő, Accusativust kívánnak: Ad, penes, adversus, cis, citra, circiter, extra; Erga, apud, ante, secus, trans, supra, versus et infra; Ultra, post, præter, propter, prope, pone, secundum; Per, circum, circa, contra, juxta, inter, ob, intra; Usque, adversum.

8.) Ablativust kívánnak: Absque, palam, tenus, ex vagy e, præ, pro, coram, sine, cum, de, ab, (vagy abs, vagy a), procul.

Ezeken kívül még négy: sub, super, in, subter, ha helyben való lételt kell jelenteni, ablativust; ha helyre való mozgást kell kitenni vele, accusativust vesznek magok mellé.

§. 134.

A' Deák szófűzés.

A' gondolkozás formájira, és különösen a' visszaronosságokra való figyelmezést a' nyelvfűzésekben igen világosan mutatják a' kimíveltebb nyugoti nyelvek, és különösen a' Deák nyelv. Az egyező öszverakáson kívül a' Deák szófűzés három fő törvényekből jön ki:

1.) Minden okozást, következt, előbbiséget, egymás után szerezhető tulajdonságot jelentő 1.) Névszók, vagy 2.) Ígék, okozó ejtést, genitivust kívánnak.

II.) A' mivóltos viszonyt, bennmaradó tulajdont, állandóságot, jelen való és nem változó tulajdont jelentő névszók és ígék tulajdonító ejtést, dativust kívánnak.

III.) Az átmenő 's szenyvedő ígék és az előljárók accusativust vagy ablativust vesznek magokhoz.

§. 135.

I.) Az okozás ejtésének öszvetételei.

A' névszókra nézve:

a.) Okozás és okozatra nézve:

1.) Causa, gratia, ergo, intuitu, mint okozást jelentők genitivust kívánnak, mint: *sophistæ ostentationis aut quæstus causa philosophantur, Cicero. Victoriæ ergo.*

2.) Ha a' viselő íge-névszók alatt causa, ergo, gratia értetődik, azok a' di-be kimenő és genitivusban lévő Gerundiumban tétetnek ki, mint: *occasio emergendi, equum vehendi causa, arandi bovem, venandi et custodiendi canem.*

3.) A' két magánérthetők öszvejöveteleiben, a' mellyiknek az értelemre nézve elsőbbnek kell lenni, a' genitivusba tétetik deákúl is: *Historia est testis temporis, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuncia vetustatis. Cic.*

b.) A' következést jelentő szókra nézve:

mindenütt genitivust kell tenni, a' hol mon-
dathatik: a' következésből, a' számból, ex
successione, ex numero, mint:

4.) Ezen szavakhoz: uter? alter, solus,
quidam, multi, quotusquisque 's a' t. ha
több sorba valókra vitettetnek, genitivus
jön: uter nostrum, multi hominum, nemo
mortalium.

5.) Ide tartoznak a' szám-rendek is:
septimus Regum.

6.) Úgy a' helyet mutató határozók is:
ubi, ubicunque, quo, usquam, mellyekhez
többnyire ezen genitivusok tétetnek: ter-
rarum, gentium, locorum. Ubi terrarum
sumus.

7.) A' hasonlítások legfelsőbb, 3-dik
léptsője, a' részekre való osztást jelentők,
mellyekhez oda gondolhatjuk: ex succes-
sione, ex numero. És így: particeps, ex-
pers, consors, socius; tantum, quantum,
multum 's a' t. úgy ezen névmássai is: quid,
hoc, id, illud, idem, mint: sapientissimus
omnium. Particeps consilii. Non tantum
mali est. Quid negotii est.

c.) Elsőbbséget vagy egymás után sze-
rezhető tulajdonságot jelentők:

8.) Megelőzés következésére nézők: se-
curus odii, futuri anxius, æger, dubius ani-

mi: segnis, socors occasionum; integer vitæ, scelerisque purus; timidus procellæ 's a' t.

9.) Viszonyt mutató adjectivumok: gondot jelentők: **avidus, cupidus, studiosus, æmulus, esméretet tévők, mint: gnarus, inscius, conscius, peritus, prudens, rudis, consultus; úgy az emlékezést jelentők, mint: avida est periculi virtus; sapientiæ studiosus, cupidus hominis; æmulus laudum; somni inscia lumina; jurisperitus, beneficii memor.**

10.) Sokságot jelentők, bőséget vagy szükségét tevők, mint: **plenus, refertus, fertilis, fecundus, sterilis, inops, indigus; a' határozók is: sat, abunde, affatim, parum, mint: insula referta divitiarum; indigus æris; tibi divitiarum affatim est.**

II.) Az egymás után szerezhető tulajdonságok, a' tartósság, a' dolgoknak ára, állása, a' vétség és ártatlanság. Illyenek a' jelenvalóban lévő participiumok, és az axba kimenő, ígéktől származott névszók, mint: **vir excellentis ingenii; spectatæ virtutis; maximi corporis; cujus criminis reus sum non video; tempus edax rerum.**

Jegyzés. Sok ezen szavak között, ha következtetést kitenni nem szükség, más ejtésben lehetnek, mint: **septimus Rex, vir magno corpore 's a' t.**

§. 136.

Az okozást jelentő ígék igazgattatások.

Okozó ejtést kívannak ugyan azon jelentésű ígék:

12.) Valamit megtsinálni jelentők: *facio, satago, æstimo, duco, pendo, puto*, mint: *quanti quisque seipse facit, tanti fiat ab amicis; pluris, minoris æstimare; parvi pendere.*

13.) Az elébbi állapotra vivők: *memini, recordor, reminiscor, obliviscor*; úgy a' személytelenek is: *pœnitet, pudet. Memini præteritorum.*

14.) A' 9-dik szerint a' gondot jelentők: *miseresco, moneo, miseret, piget, tædet*; úgy a' 11-dik után a' vádolást és felöldozást jelentők, mint: *Arcadii, quæso miserescite Regis; piget eum facti; absolvit injuriarum.*

15.) Ha a' *sum* mivóltos íge a' 10-diki tulajdonságokhoz, hivatalhoz alkalmaztatik, mint a' személytelen interest is *genitivust* kíván: *Vir bonus summæ pietatis erga Deum est. Judicis est.* Ha így mondják: *mea, tua interest, el van valami hagyva, inter negotia mea est, kellene egészen lenni.*

§. 137.

II.) A' Mivóltot jelentő szóknak a' Deák szó-
fűzésben lévő ejtései.

1.) A' Névszókra nézve.

16.) A' dativus mindég állandóságot jegyez. Non sum uni angulo natus, miben különbözik ezen genitivus öszvetételel: Non sum natus unius anguli? Amott a' dativussal: nem egy szegeletnek születtem (állandóan), itt genitivussal: nem egy szegeletről születtem, mint a' mivólt, és ok viszonyai.

17.) Azok a' mássalérthetők tehát, melyek b e n n vagy r á ragasztott tulajdonításokat jelentenek, dativust kívánnak; a' millyenek: aptus, idoneus, accommodatus, consentaneus, utilis, perniciosus, salutaris, pestiferus, gratus, jucundus, acceptus 's a' t. úgy az ígéktől jövő bilis-be végződők, mint: studiis aptus, pomis utilis.

18.) Mellyek állandó viszsonosságot jelentenek, mint: proximus, finitimus, vicinus, confinis, conjunctus, familiaris, amicus 's a' t. Consanguinitate propinquus: proximus senatoriæ dignitati ordo equester.

19.) Az állandóan hasonló, egyenlők: Similis lapo; Ennio æqualis; par sum ferendo oneri. Ha a' hasonlóság okozásra,

következésre mutatna, genitivus kell itt is, mint: *Scipionis æqualis*; o juvenes, et mei æquales.

§. 138.

2.) Az Ígérekre nézve:

Az állandóan tulajdonító értelembbe vett ígék dativust kívánnak.

20.) A' mivóltos sum, úgy maledico, arrideo, persvadeo; nubo, pareo, invideo, studeo, succenseo, irascor, medeor. Est mihi nomen Francisco. Tellus cupiet se nubere plantis. Morbo mederi.

21.) Ha az: ante, sub, in, post, præ, re, e, super, inter, ad, ob, con előljáró szókkal öszvetett ígék tulajdonító viszonyt jelentenek, dativust kívánnak. Succumbe-re doloribus. Stirpes terræ inhærent. Naturæ congruit.

22.) Ha a' személytelen ígék egyszerre való jelenetet tesznek; és mivel a' dum-ba kimenő gerundiumok azon változhatáson kívül lévő szükséget jelentik, dativust kívánnak magokhoz. Mihi placet; nemini licet; moriendum nobis est.

A' Deák nyelvben is hatalmunkban van tehát a' beszédben a' mivóltot és okozást kiadni, és ezután érteni az íratokat, mint: Cicero cavit concordiæ; admonui te

quos caveres; consulere sibi; consulere Deos; horrere fluctibus; fluctus horrere; Philosophiæ vacare; Philosophiâ vacare 's a' t. Mikor az íge mellett dativus van, akkor tulajdonítani kell annak valamit állandóan.

§. 139.

Az átmenő Ígék, és az előljárók törvényei.

23.) Minden átmenő ígék, és minden ide tartozó Előljárók accusativust kívánnak: Studia adolescentiam alunt, secundas res ornant, senectutem oblectant. És így megfordítva minden íge, melly mellet accusativus van, átmenő értelemben vétetik legalább arra a' névszóra nézve: Servitutum serviit; somniavi somnium.

24.) Mivel az időt 's tartósságot jelentő szók mellett a' per, in, ad, és a' távolságot, hízakot jelentők mellé; per, ad, circa, oda értethetik; következik, hogy az időt és távolságot jelentő névszók accusativusba tétetnek, mint: Augustus (per) septem horas dormiebat. Totas noctes somniamus 's a' t.

25.) Némelykor két accusativus van az íge mellett, de az egyik a' præpositiójé, melly talán el is van halgatva, mint: doceo te literas (ad literas).

26.) A' személytelenek mellett lévő személy accusativusba, a' dolog a' nevezőbe tétetik: *Judicem juvat, constantia decet virum.*

27.) Annyira természeti az ide való *præpositió*knak az accusativus, hogy azok a' genitivus és dativus mellől is accusativusba vonhatják a' névszokat, mint: *Sapientissimus inter omnes; æger quod ad animum (æger animi-tól).* De világos, hogy mindég ékeőbb és helyesebb az okozás és mivóltos viszonyba tenni a' szokat.

28.) A' határtalan ígemód ejtése az accusativus.

29.) Némelly idúlatszók is accusativust kívánnak: *o me felicem!*

§. 140.

Az Ígékek és Előljáróknak ablativussal való összetétele.

30.) Az ablativust kívánó *præpositió*k annyira természetesek ezen ejtéssel, hogy azokat sokszor ékesen el is hagyják az Írók. Így van: *alienum majestate Dei; contentus pecunia; liber perturbatione animi; macte virtute; et antiquitate generis, et gloria majorum, et sua modestia maxime floret.*

31.) Mivel a' comparativus grádus elei-

be a' positivusára nézvé, lehet tenni: *tenus*, *præ*, a (nál) *præpositiókat*: a' Deák nyelvben a' comparativus grádushoz ablativust tesznek, mint: *Sis felicior (præ) Augusto*; *melior Trajano*.

32.) Így van a' *dignus* és *indignus* névszó is, melléjek gondolnak deákúl ablativust kívánó előljárót. *Digna res est (pro) contemplatione*; *dignum (cum) laude virum*.

33.) *Opus*, ejtegethetetlen névszó, a' személyt a' tulajdonítóba, a' dolgot az ablativusba teszi. *Opus est mihi laboris socio*.

34.) Egy különös tulajdonsága a' deák nyelvnek az, hogy az 1-ső és 2-dik declinációra tartozó városok és helyek neveit a' genitivusba: a' 3-dik declinációra valókat pedig, és csak a' többes számban ejtegethetőket az ablativusba teszik, a' helyben lételt akarván kitenni, mint: *talis Romæ Fabricius, qualis Aristides Athenis*. *Ut Romæ Consules, sic Carthagine Reges duo creabantur*.

35.) A' kitett, vagy csak az alatta értett *præpositiók* is elmozdítják az okozás vagy mivóltos esetekből a' névszókat az ablativusba: *Homo antiquæ virtutis he-*

lyett: *Homo antiqua virtute: Jureconsultus; referta (cum) divitiis.*

36.) A' szenyvedő ígék mellé az a, ab előljárók oda illvén, ablativust kívánnak: *Laudatur ab his, culpatur ab illis. Figurate, poëtice tétetik a' szenyvedők mellé a' dativus: Tota mihi dormitur hiems.*

37.) *Utor, fruor, fungor, potior, vescor,* és a' pluit impersonale, cum præpositiót hozzájuk érthetvén, ablativust kívánnak, különben accusativust is. *Utor lingvâ; operam abutitur. Terent.*

38.) *Impleo (cum), libero (a), vestio (cum, in)* præpositiók érthetvén hozzájuk, ablativussal tétetnek ki: *Implevitque me-ro pateram.*

39.) A' vevést, adást, bérlelést jelentő ígék, még az activumok is, ha megszenyvedik a' kimondásban az a, ab, de, ex és super præpositiókat, ablativust kívánnak.

40.) Az absolutus ablativusok, vagy a' participiumok következése, mellyek mindég ígék helyett állanak, az ígék ablativussal való öszvetéletét mutatják. p. o: *Tarquinius regnante, venit in Italiam, az-az, dum Tarquinius regnaret; de itt az imperfectumban lévő regnaret, a' participium*

præsensébe vétetvén, ez az ablativusba tetetik így: Tarquinio regnante.

§. 141.

A' Deák nyelvmesterség Íróji.

1.) Régiek; M. Ter. Varro: De lingua latina qui supersunt libri, cum notis Augustini Turnebi, Scaligeri etc. Biponti. 1788. — M. Fab. Quintilianus de arte Oratoria I — XII. libri. Ennek kiadásai: Petri Burmanni Lugd. Bat. 1720. kiadta Rollin Parisban 1715. Gessner Götting. 1736. és 1766. Harles 1773. és Bipont. 1784. kijött Lipsiában 1798 — 1808. A' régi Grammaticusokat kiadta Dionysius Gothofred. 1595 — 1602 — 1622. Úgy Fabricius B. Theca Latina 1697 — 1722. 4-dik kiadása Lips. 1773 — 74. Ernesti által.

2.) Újak: Előszámlálja Morhofius in Polyhistoria literaria. Ide tartoznak: Fr. Fannetii Minerva, s. de causis lingvæ latinæ 1587. 's a' t. Lips. 1801. Gotha 1809. Scaliger de causis lingvæ latinæ libri XIII. Vossius: Aristarchus, sive de Arte Gramm. libri VII. 1662. Scioppius Gramm. Philosophica Amstel. 1664. Cellarii Orthogr. lat. Jena 1704. kiadta Harles Altenb. 1768.

Scheller. *Præcepta stili bene latini* Lips. 1779. — 1797. **Bröders** *practische Grammatik der latein. Sprache* 1787. kilentzedik kiadás 1811. — **J. Gf. Hasse** *de causis stili latini.* Jena 1786 — 1802. Ugyan ez Debretzenben 1799 — 1813. A' gondolkozás formáji után itt kifejtett Deák nyelv esmérete vétetődött: *Disquisitio Philos. de causis sermonis latini etc.* S. Patak. 1827.

A' Deák (Latán) nyelv korai:

1.) Gyermekei-kor a' Kárhágói 1-ső had végéig 240 Eszt. Kr. el. Innen valók a' XII Táblák.

2.) Ifjui-kor, Nævius, Ennius, Pacuvius, Attius, Lucilius, majd mind Tragœdia-írók; úgy: Plautus, Terentius, Lucrétiusz és Cátó.

3.) Meglett-kor, az Augustus Századja, Arany-kor. Itt kezdte Luc. Plotius a' Deák nyelvet tudományosan tanítani, a' melly az előtt csak a' Göröggel történt. Ez a' kor Tibériusz Császárig tartott. Ebből való Poéták: Catull. Tibull. Propertius, Virgil. Horát. Ovid. — Orátorok: Cicero, Hortensius, Asinius Pollio. — Történetírók: J. Cæsár, A. Hirtius, Salust. C. Nepos, Tit. Livius. — Architector: Vitruvius. — Grammaticus Varro.

4.) Antonius Pius zárja az ezüst-időt.

5.) A' réz-idő Rómának a' barbarus népek által való elpusztításáig.

6.) Vas-időnek hívják az azután előállott rustica latina lingv. mellyből Románi, Provenczáli, Olasz, Frantz. 's a' t. lettek. Újabb elevenedése 1441-ben a' feltalált Typographia által nyílt fel, a' régi Írók elterjedésével, ettől fogva a' legjobb Augustusi idők Íróit követhetjük.

XXII. A' GÖRÖG NYELVESMÉRET.

§. 142.

A' Görög Ejtegetés.

A' Görög nyelv háromféle képen ejti a' névszók okozatjait 's tulajdonításait. Ezen három Görög Declinációkhoz a' Deák 3 elsőbbség hasonlítanak.

A' Görögben is 3-féle Nem van: ó hic, masc. ἡ hæc, fem. τό hoc, neutrum. Közöséges törvény ezekben: 1.) A' természetben lévő nemi különbség szerint mennek, mint ó ἀνὴρ, férjfi, ἡ θυγάτηρ, leány. 2.) Az élőfák, városok, tartományok nevei nő-neműek, ἡ, mint: ἡ Φηγός bikfa; πινυς, fenyőfa, ἡ Ἀιγυπτος, Λακεδαιμων.

Számjai: egyes, többes és kettős. —
Ablativusa nints.

§. 143.

A' Görög Declinációk végzetei.

Egyes-szám.

1-ső Ejtegetés.	2-dik.	3-dik.
Nevező. η, α, ης ας	ος, ου	—
Okozó. ης, ας, ου	ου	ος, ως
Tulajd. η, α	ω	ι
Átmenő. ην, αυ	ον	α, ν
Hívó. η, α	ε, ου	mint a' nev.

Kettős-szám.

N. Á. H. α	ω	ε
O. és Tul. αιν	οιν	οιν

Többes-szám.

Nevező. αι	οι, α	ες, α
Okozó. ων	ων	ων
Tulajd. αις	οις	σι
Átmenő. ᾱς	ους, α	ας, α
Hívó αι	οι, α	ες, α.

Az Attikai ως-ba kimenő az ω hang-
zóját megtartja.

Ezen közönséges Táblából lehet látni:

1.) Az egyes-szám tulajdonítója -be
megyen ki mindég: de ez a' jóta a' két el-
ső ejtésekben tsak aljóta, és ki nem mon-
datik.

2.) Az accusativusok is többnyire ν-
be mennek ki, melyet a' Deák m végzés
követ. A' 3-dik declináció mindazáltal az
α végzést szereti.

3.) A' neutrumnak mindenütt 3 egyező ejtése van: N. Acc. Voc. és a' többesben ezek mindég α -ba végződnek mint a' Deáknál.

4.) A' kettős számnak tsak két ejtése van: az okozó és tulajdonító ejtés egy, és tiszta ν -be megyen ki mindenütt.

5.) A' többesben az okozó közönségesen $\omega\nu$ -ba (mint a' Deák um) megyen ki.

6.) A' tulajdonító, σ betűs; sőt $\sigma\iota$ -be megy ki, mert az $\alpha\iota\varsigma$, $\sigma\iota\varsigma$ is megrövidített $\sigma\iota$ -nek mondatik. (A' Deákban is s itt a' végző).

7.) Ugyan azon $\sigma\iota$ -nek a' Görög nyelv természete szerint felesleg ν vettethetik utánna, mint minden ígék ϵ vagy ι -be kimenő 3-dik személyének. Kivált ha a' másik szó elején hangzódó követné, ez az ν pótolék ($\nu \epsilon \phi \epsilon \lambda \chi \upsilon \varsigma \iota \kappa \omicron \nu$) el nem marad, (kivévéen a' vocalisokat szerető Jóniai beszéd módot), sőt hogy positiót tegyen, a' Poéták még a' consonans eleibe is teszik.

§. 144.

A' Görög ejtegetéseknek különösebb szabásai.

1.) Az 1-ső declinációnak:

1.) $\eta\varsigma$, $\alpha\varsigma$, végzőji hím; az η és α nő-neműek.

2.) A' tiszta α -ba és a' $\epsilon\alpha$ -ba kimenők

az α hangzódójikat mindenütt megtartják, és így az öszvehúzottak is. σοφια, -φιας, -α; ἡμερα, -ρας, -ρα, -ραν, 's a' t. μνα̃, μνας 's a' t. némelly tulajdon nevek is mint Ληδα, Γελα.

3.) A' kettős és többes számokban mind megegyeznek.

4.) Doriaisan az η, α lessz; Jóniaisan megfordítva:

Így ejtegettetnek; ἀγορα piatz, ἀδολεσχης fetsegő, ἀκανθα tövis, γη föld, γλωσσα nyelv, κορη leány, κριτης bíró, λύπη gyász, μελισσα méh, μεριμνα gond 's a' t.

II.) A' 2-dik declinációban

1.) ος hímn, ον neutrum (mint az us, um, a' Deákban). Kivétetődnek: ἡ ὁδος út, ἡ βιβλος könyv, νοσος betegség, 's a' t. (a' §.

) úgy szinte a' hol a' nőnemű magánérthető kimarad, alatta értetődve, mint ἡ διαμετρος (γραμμή), ἡ ἄτομος (ουσια) ἡ διαλεκτός (φωνη, szó) ἡ ἀνυδρος (χώρα, tájék) víz nélkül való, vizetlen.

2.) Az ως és ων-ba végződő Attikai névazók az ω hangzódójokat mindenütt megtartják, mint: ἀνωγεων (τό) tágas szoba, szála; νεωσ. templom, νεω, νεω 's a' t.

3.) Két hangzódók egygy közelítő hangzódóvá válnak: a.) αο, αον; οα, οη, válnak ω-vá, és b.) ου, vagy α-vá válnak: οο, οε, εο.

Ezokáért az ejtésekben is οος, οον; εος, εον végzetűek ες, εν-ná olvadnak a' 2-dik ejtésben, mint: πλοος, πλες hajó, genit. πλοον, πλε, dat. πλωω, πλω 's a' t.

III.) A' 3-dik declinációban:

1.) Sok végződőji között a' nemeket meghatározni nehéz, az s többször hím és nő, a' rövid hangzódó inkább neutrum. ε, ψ, soha sem neutrumok. Különösen hímnemű végződők: ες, az ντος genitivusú, ης. Nőneműek: ω; ας, αδος; ις, ιης. Neutrumok: α, η ι, υ; ε, ο, ας, ως; ας, ατος.

2.) Az okozó ejtést kellene tudni, mert gyakran az ejtegetések különös betűket vesznek fel, mellyeknek köz-törvényeit előadni nehéz.

3.) Az ης, ες-be, és azon neutrumoknak mellyek ος-ba mennek ki, εος genitivusok, és a' nőre tartozó ω, ως-ba végződőknek οος genitivusok, ους-ra vonatván öszve: az öszvevonást minden ejtésekben megtartják, mint: ἡχω, ηχες; ἡχοι ἡχοα helyett ἡχοιο, ηχαῖ; a' többesben a' 2-dik declináció szerint.

4.) A' többiek tsak a' többes Nom. Acc. Vocativusban húzatnak öszve.

Így ejtegettetnek: ó ἀης ερος, levegő; ανδριας, νιος állókép; γεριον, οντος öreg;

ἡ δας fáklya, δαδος; Ἑλλας, -δος Görögország; εἰς, -δος veszekedés; ὁ εἰς, vos orr 's a' t.

4.) Rendetlen declinációk, melyek többnyire a' régi nyelvben 's írásokban előjövő többféle szó-formákból állanak, mint: Δημητηρ, Δημητρια; δακρυον, régen: δακρυ, könny. Vannak többféle képen ejtegethetők, heteroklita, mint: οἰδιπερ, οἰδιποδος és οἰδιπε. Vannak fogyatkozók, sőt ejtegethetetlenek is, noha ezek csak idegen szók,

§. 145.

Az os-ba kimenő adjectivumok olyanok, mint a' Deák us, és vagy 3 végzetűek: ὁ, os; ἡ, η; το, on; vagy ὁ και η, os; το on. vagy attikaisan; ως, ων. Ezekben a' nőnem η, 1-ső; a' neutrum on 2-dik ejtegetésre tartozik. Így mennek a' többi 3 végzetűek: υς, εια, υ; εις, εσσα, εν; ας, αινα, αν; mint: γλυκος, βαρυς, χαριεις, μελας, (édes, nehéz, kellemes, fekete): de: τερην, ρεινα, ρεν, gyenge. A' két végzetűek között az egyik köz-nemű: ὁ és ἡ, a' másik neutrum. Illyenek: ης, το ες; ων, το on; ις, το ι. mint: αληθης, ελεημων, ιδρις (igaz, szánakozó, járatos), melyek a' 3-dik declinációra tartoznak. Egy végzetűek is találtnak. A' hasonlítás második léptsője: τερος, κ, on;

α' 3-dik τατος, η, ον. Néha így is: ιων α' 2-dik, és α' 3-dik ιστος, η, ον, mint: ηδους, ἡδιω, ηδισος (kedves édes).

Rendetlenek: 1.) αγαθος 2.) ἄμεινων, vagy βελτιον, 3.) αριστος, βελτιστος. μεγας, μειζον, μεγαισος, nagy, μικρος, ελασσων, ελαχισος, πολυς, πλειων, εος. ὀλιγος, μειων, ὀλιγισος 's α' t.

§. 146.

A' Név mássai.

1.) A' Személyes (nem nélkül való) névmássai:

εγω,	έν,	συ,	te,	
εμε, vagy με,	σου,			ον, magáé.
εμοι,	μοι,	σοι,		οι, magának
εμε,	με,	σε,		ε, magát

Kettős: mi, ti, ketten.

νωι,	νω,	σφωι,	σφω,	σφωέ,	magok
					ketten
νωιν,	νω̄ν,	σφωιν,	σφων,	σφω̄ιν.	

Többes:

ἡμεῖς,	ὕμεῖς	σφεῖς, neutr.
		σφέα
ἡμῶν,	ὕμῶν,	σφῶν
ἡμιν,	ὕμιν,	σφισι, (ν).
ἡμᾶς	ὕμᾶς,	σφᾶς, neutr.
		σφέα.

2.) A' beszéd-módokra nézve: a' Jóniaiak a' többes számot öszvehúzás nélkül írják, ἡμεες, ὑμεες, ἡμεων, ἡμεας. A' Dóriaiak ellenben megrövidítik az 1. és 2. személyben: ἄμες, ὑμες; az accusativusban: ἄμε, ὑμε. Innen van ezeknek kettős μμ-el való írások: αμμες, dativ. αμμιν, accus. ἄμμε az epicus Poétáknál. Ugyan Dóriais a' σν helyett τυ; σοι, τοι, és σε helyett τε.

3.) Az ου-ba végződő okozó-ejtés εο-ból lett. Ezért van az Epicusoknál: ἐμεο, σεο, εο. A' Jóniai és Dóriaiaknál εμεν, σεν, ἐν. A' Poétáknál találtatik σεν ragasz is, mint: εμεθεν, σεθεν, εθεν.

4.) Ezeknek okozó-ejtésektől származnak birtokos-névmássai: εμος, η, ον; σους, σης, σου; ὅς, ἥ, ὅν, (enyim, tied, övé).

5.) A' névmutató (articulus) 1.) Név előtt való: ὁ, ἡ, το, az. 2.) Név után jövő, mint visszavivő ὅς, ἥ, ὅ, a' melly. Ez ama szerént ejtegettetik, így:

Eggyes-szám.

ὁ ἡ, τό
τῷ, τῇς, τῷ
τῷ, τῇ, τῷ
τον, τήν, τό

Többes-szám.

οἱ, αἱ, τα
των
τοῖς, ταῖς, τοῖς
τας, τας, τα

Kettős-szám.

τώ, τά, τῷ
τοῖν, ταῖν, τοῖν.

6.) Mutató névmássa: *ὁ, ἡ, τό δεινα*, eggy valaki; itt *α' δεινα* is ejtegettetik, genit. *δεινος*, dat. *δεινι*. Többes. *δεινες*.

Közönséget mutató: *ὁδε, ἡδε, τοδε*, *α' ὁ, ἡ, το* ejtetik csak, *α' δε* minden ejtésben utánna vettetvén, ez. Illyen *α' οὗτος, αυτη, τουτο*, ez, imez.

7.) Kérdező: *τις*, és *α' neutr. τί*, genit. *τινος* 's *α' t. quis, quæ, quid?* mi? ki? Eből van az öszvetett visszavivő: *ὅστις, ἡτίς, ὅτί*, genit. *ἑτινος, ηστινος*, dativ. *ῳτινι* 's *α' t. α' mi, α' ki*.

Ide tartoznak még *α' tagadók: ουτις, μητις, ουδεις, μηδεις*, senki, semmi; kérdők: *ποτερος, α, ον*, mellyik *α' kettő* közzül? *ὁ ἥτερος, α, υν*, eggyik *α' kettő* közzül; *ὁποτερος, εδετερος*, mellyik? eggyik sem *α' kettő* közzül; *ἐκατερος*, mind kettő; *εκασος*, mindenik; *αλλος*, másik: *πᾶς*, mindenik.

§. 147.

A' Görög Ígékről.

1.) A' Görög ígéknek három formáji vannak. A' tselekvő és szenyvedő közt van még eggy középformájok is: de ezen kö-

zépforma jelenvalója, és múltjai a' szenvedővel eggyeznek.

2.) Az idők ugyan jelen, múltak és jövőkre osztatnak. De a' múlt időket elevenen előadni szerető Görögök históriai múltakat is formáltak, és azokat megkülömböztetik. — A' históriai múltak között ugyan, az alignúlt, és több mint múltak is meg vannak nálok a' többi nyelvek jelentéseiben; de még ezen kívül egy különös történeti időjük van, az Aoristus, melly a' múlt időkről szól, úgymint múltakról a' jelenre nem ügyelve, a' múltaknak sokféle viszonyjait elébb, utóbb, együtt-valóságait kifejezni igyekezhvén: mellyért az Aoristusok több rendűek lehetnek, 1-ső, 2-dik: Ha a' Görög mondja: οἶκον ᾠκοδομηκα, a' házban laktam, még ügyel a' jelenre is, és felteszi, hogy még a' ház áll: de ha az Aoristusban mondja: οἶκον ᾠκοδομησα, áll é? nem áll é még a' ház? nem bánja; és ha már nem áll: bizonyosan nem ama perfectumban, hanem ezen lefolyt történeti Aoristusban kell kitenni.

A' múlt idők elől pótló betűvel (melly az ige első betűjének mássa) augmentummal szaporodnak, melly első betű ha hangzódó, hosszúvá válik, mint: οἰκοδομεο, per-

fectum $\omega\chi\omicron\delta\omicron\mu\eta\kappa\alpha$, és $\chi\epsilon\iota\omega$, $\kappa\epsilon\chi\epsilon\iota\kappa\alpha$. — Ha az első betű ϵ , vagy kettős ψ , ξ , tsak ϵ megyen a' perfectum eleibe.

A' históriai idők előlről ϵ pótoléket vesznek fel.

§. 148.

Egyébaránt a' Görög ígehajtogatást közönséges rendekre lehet vinni, figyelmeztvén: az idők, a' személyek, a' módok változásaira, első és vég ragasztékjokra.

A' Görög íge időjinek kezdeti és végzeti változásai az 1-ső személyben:

Tselekvő

Szenyedő, közép.

Jelenvaló:	ω ,	$\omicron\mu\alpha\iota$	mint a' szenyedő.
Aligmúlt.	ϵ , $\omicron\nu$,	ϵ , $\omicron\mu\eta\nu$	
1-ső múlt.	- ϵ , $\acute{\alpha}\nu.\kappa\alpha$,	ϵ , $\mu\alpha\iota$	
1. tm. m.	ϵ - ϵ , $\acute{\epsilon}\iota\nu\ V.\kappa\epsilon\iota\nu$,	ϵ - ϵ $\mu\eta\nu$	
2. múlt.	- ϵ , α ,		
2. tm. m.	ϵ - ϵ , $\epsilon\iota\nu$,		
1-ső jöv.	$\sigma\omega$,	$\theta\eta\sigma\omicron\mu\alpha\iota$, $\sigma\omicron\mu\alpha\iota$	
1. Aorist.	ϵ , $\sigma\alpha$,	ϵ , $\theta\eta\nu$, $\acute{\epsilon}$ $\sigma\alpha\mu\eta\nu$	
2. jövend.	$\tilde{\omega}$,	$\eta\sigma\omicron\mu\alpha\iota$, $\omicron\upsilon\mu\alpha\iota$	
2. Aorist.	ϵ , $\omicron\nu$,	ϵ , $\eta\nu$, ϵ , $\omicron\mu\eta\nu$	
3. jövend.		ϵ , $\sigma\omicron\mu\alpha\iota$.	

példánakokáért:

Præs. esem. $\tau\upsilon\pi\tau\omega$,

$\tau\upsilon\pi\tau\omicron\mu\alpha\iota$

Imperf. $\epsilon\tau\upsilon\pi\tau\omicron\nu$,

$\epsilon\tau\upsilon\pi\tau\omicron\mu\epsilon\nu$

Perf. τετυφα, τετυπμαι, v. könnyebben τετυμμαι's a' t.

1. jövőnd. τυψω.

Ezen idők viszonyaiból lehet látni, hogy formálódnak egymástól: 1.) A' jelen és aligmúlt. 2.) Az 1-ső jövőndő és Aoristus, a' tselekvő és közép formákban. — A' múlt és több mint múlt mind a' két formákban, és a' 3-dik jövőndő a' szenyvedőben.

§. 149.

A' Személy szerént való Görög ígeváltozások.

Tselekvő.

Szenyvedő.

	1-ső,	2.	3.	1-ső,	2.	3.
Eggyes.	s,			μαι,	σαι,	ται
Kettős.	τον,	τον,		μεθον,	σθον,	σθον
Többes.	μεν,	τε,	σι	μεθα,	σθε,	υται

A' Históriai időekben.

Eggyes.	ς,	μην,	σο,	το
Kettős.	τον, την	μεθον,	σθον	σθην
Többes.	μεν, τε, ν, (σαν)	μεθα,	σθε,	υτο

mint p. o. τυπτω-nak a' 2-dik Aoristjai:

Tselekvő.

Eggy.	ετυπον,	εσ,	ε.
Kettős.		ετυπετον,	την
Több.	ετυπομεν,	πετε,	πον, v. πασι

§. 150.

A' Görög ígék módjai: foglalo, kívánó, parantsoló, határtalan, és részes-szók.

1.) A' foglalo-mód a' hangzódók helyett hosszú ω vagy η -t vesz, mint: τυπτομαι, τεσαι, τεται; a' foglalo-ban: τυπτωμαι, τησαι, τηται.

2.) A' kívánó-mód jegy-betűje ιοτα, ι; vagy οιμι, οis, οι; vagy ειην, ειης, ειη végzetekkel hajtogattatik.

3.) A' parantsoló-mód: a' Tselekvőben egyes: τω, kettős: τον, των; többes: τε, τωσαν vagy ντων. — A' szenyvedőben egyes: σο, θω, kettős: θον, θων, többes: θε, θωσαν, vagy θων.

4.) A' határtalan kimegyen: ειν, ναι vagy αι-ba; — a' szenyvedőben: σθαι.

5.) A' részes-szóknak, jelen: ων, két-múlt: ωs, jövődő: σων, és két Aoristja lehet. Ezek természetek szerint adjectivumok lévén, a' nő-nemek 1-ső declin. tartoznak, a' többiek 3-dikra; így: ων (vagy us); εσα, ον (οντος); αs, ασα, αν (αντος); ειs, εισα, εν; gen. εντος, vs, vsα, υν, (υντος genit.) ωs, νια, os, mellynek okozó-ejtése ότος.

A' szenyvedő forma részes-szója mindig μενος, νη, ον-ba végződik.

Jegyz. A' Görög nyelvben sok a' rendetlen
íge a' sok régi, avúlt gyökök miatt, melye-
ket a' példákból meg lehet tanulni.

§. 151.

A' Részetskékről.

1.) A' határozók legtöbb formája ωs ;
 $\phi\iota\lambda\omicron s$, $\sigma\omicron\phi\omicron s$ -tól $\phi\iota\lambda\omega s$ $\sigma\omicron\phi\omega s$, szeretve, ből-
tsen. E' helyett eggy régi adverbiumi ω
végződés is van, mint $\acute{\alpha}\phi\nu\omega$, hirtelen, $\omicron\pi\iota\sigma\omega$
hátúl, $\epsilon\chi\omega$ kívül.

$\theta\epsilon\nu$, $\sigma\epsilon$, $\theta\iota$, mint: $\alpha\lambda\lambda\omicron\theta\epsilon\nu$, $\alpha\lambda\lambda\omicron\sigma\epsilon$, $\alpha\lambda\lambda\omicron\theta\iota$,
másunnan, másuvá, másutt, határozókat
jelentenek.

A' hasonlításokból is lesznek adverbiumok.

2.) A' Görög előljárók nem tsinálnak
ugyan cásusokat, ejtések mint a' keleti-
eknél: de nem is tsak az accusat. és abla-
tivusra vitetnek minden jelentés szorosabb
vizsgálata nélkül, mint a' Deákban: hanem
minden ejtések igazgatnak a' szerént, a'
mint jelentéseknek kategóriájok (mondha-
tódások) hozza magával, a' mint a' szófü-
zésben fogjuk látni.

3.) Az öszvekötő és indulat-szókbán
a' többi nyelvek szerkeztetésétől a' Görög
nyelv nem különbözik.

§. 152.

A' Szófüzésről.

Hogy a' gondolatunk formájit az ejtésék fűzéseai által kiadhassuk, minden beszéd-részeket megmozdít, és erre igazgat a' Görög nyelv, világosabban mint a' Deák nyelv, a' keleti egyenességet philosophiai mesterséggel is igazgatva. Így állanak elő

Az okozó-ejtés Igazgatásai.

1.) A' hol tsak valaminek a' tekintetért, okáért lehet érteni, a' hol tsak *ἐνεκα* tétethetne, a' hová tsak *αντι*, ért gondolathatik: az okozó-ejtés a' genitivusba tétetik, mint: *ἐνδαιμονιζω σε τε τροπη*, boldognak tartalak módodért, *δραχμης αγοραζειν τι*, drakhmáért venni valamit,

2.) Valahol valami következő rendből vétetik ki valami, mint része több rendre öszvetettnek, idő és helyből való meghatározások, mint: *ουδεις ελλενων*, senki a' Görögök közzül. A' superlativusok: *κτηματων παντων τιμιωτατον*; *τρεις της ημερας*, háromszor napjában. A' comparativusok is: *μειζον εμ**, nagyobb nálam.

3.) Időben következtetés által szerzett tulajdonságok: *δενδρον πολλων ετων*, sok esztendő fa. — Minden bőséget és szükség-

get, árt, betsút jelentők: *ἄξιος τιμῆς*, méltó a' betsre.

4.) A' mi a' Deákoknál ablativi consequentia, absolutus ablativus, az helyesebben genitivus absolutus a' Görögöknél: mert a' következés természetes ejtése a' genitivus: *ἐμὴ καθευδοντος ταῦτα εγενετο*; én aludván ez történt; deákúl vólna: dormiente me hoc factum est.

5.) De a' præpositióknak okozati, következési, kihúzatali jelentéseknél fogva, azokat a' Görög nyelv genitivusok mellé teszi: különösen mindég genitivushoz: *ἀντι* (1-ső szerént) *ἀπο*, *ἐξ*, *πρὸς*, mint a' melyeknek következési jelentések van. — Köz az accusativussal és genit. *διά*, *κατά*, *ὑπέρ*, *ἀμφι*, *ἐπὶ*, *μετά*, *παρά*, *περί*, *πρὸς*, *ὑπό*, dativussal és accusativussal is vétetnek, de ha okozati jelentésbe vétetnek, genitivus van mellettek, mint: *ὁ Ἑκτορ κτείνεται ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλεύου*.

§. 153.

A' Tulajdonító, mivóltos-ejtés öszvetételei.

1.) A' mint a' genitivus elszármazást, következést: úgy a' tulajdonító dativus hozzáállást, együttállást (*perseverantia in tempore*), mivóltot tévén, ezen tulajdonító

esetekben használtatik mindég: *δαναι τίνι*, valakinek adni.

2.) Öszveállás megfogásaira alkalmaztatik *ὀμιλειν τίνι*, valamivel bánni.

3.) Az egyenlőséget és hasonlatosságot (a' Deák szerént) *ὁμοιος τινι*, valamihez hasonló.

4.) Úgy látszik, hogy ablativus nem lévén a' Görögben, némelly præpositiók e' helyett a' dativus mellé tétetnek. Így lessz *ἐν, συν*, mindég dativus mellett, azon kívül hogy a' több ejtésekkel köz præpositiók is, ha mivóltosság jelentéséhez közelítenek, dativust kívánnak.

§. 154.

Az Accusativussal való öszvetételek.

1.) Az átmenő ígék természetek szerént accusativust kívánnak: *λαμβάνω τήν ἀσπίδα*, veszem a' paizst. Még az átmenő mellett is accusativus van, és ez által átmenő értelemben vétetik. Mindég ezen ejtésben van pedig a' neutrum verbum mellett az ugyan azon természetű substantivum, mint a' Deákoknál: *vitam vivere, servitutum serviit*; itt is: *κινδυνευοσω τωτον τον κινδυνον*, megkísértem ezt a' veszedelmet (kísértetet); *ζη βιον ἡδισον*, él édes életet.

2.) Nevezetes, és a' Deák Poétáknál is

követett görögös fűzése az accusativusnak oda, a' hol egy egésznek részét, környűllását's különösségét, költsönösség formán adjuk ki: a' hol mi arravaló nézvét tesszünk *πονειν τα σκληλη* laborare cruribus (cru-
ra), szenyvedni lábszáraira nézve; *καλος*
εσι το σωμα, szép testére nézve. Deákul: os, humerosque Deo similis, artza és vállaira nézve Istenhez hasonló. Nudus membra, mezítelen tagjaira nézve; albus dentes, fejér fogaira nézve.

3.) Természetes az is, hogy a' szenyvedő ígék ejtése, ablativus, nem lévén a' Görögben, a' szenyvedő ige öszvetételei, az előljárók után genit. dativust és accusativust is megszenyvednek gyakrabban mint más nyelvekben. *οι παιδες διδασκονται σωφροσυνη*, a' gyermekek taníttatnak értelmességre. Ezt is követik a' Deák poéták: *jam fractus membra labore, redimitus tempora lauro.*

§. 155.

Az Ígék igazgatásairól.

A' tselekvő és szenyvedő formákat esmérjük fűzési öszverakásai és jelentései után is. A' Görög közép-forma visszaható jelentésű mindég, mint: *λαω*, mosok, *λαμαι*, mosattatok, a' szenyvedőben; a' me-

diumban pedig teszi: magamat mosom; melly a' Magyarban mosódom.

Ha ezen közép-igék mellett accusativus van, a' mi itt még gyakrabban lehet, mint a' szennyvedőnél: átmenő jelentése van: *ενδυνειν τινα χιτονα*, valakit dolmányba öltöztetni; *ενδυσασαι χιτονα*, dolmányba öltöztetni a' mediumban, de mindenütt accusativus mellett.

Van még a' Görög szófűzésnek egy különös természete, az tudniillik, hogy az infinitivus mellett nem az accusativusban van a' névszója, hanem abban az ejtésben, a' mellyben az, vagy ahoz tartozó, az előtteni mondásban van. Ezt a' fűzést vonódásnak, attractionnak nevezik. p. o. ó *Ἀλεξανδρος ἐφασκεν ειναι Διος υἱος*, Sándor magát Jupiter fijának mondotta, a' *υἱος* vitetvén az *Ἀλεξανδρος*-ra, nem az infinitivusra, mikor így volna: *ειναι Διος υἱον*,

§. 156.

A' Görög Beszédmódjai.

Minden Európai tudományos kimíveltetés, minden nyelv tökéletesedés vagy egyenesen, vagy a' Deák nyelv közbevetése által a' Görög nyelvtől származván egy részről, más részről ezen, a' régiség legbe-
tsebb tudományos kintseinek legtöbb em-

lékei jővén hozzánk (mert Római régi szerzőket csak 400-at bírunk, a' mikor a' nálunk lévő Görög és valóságos tudományos esméretekkel teljes hajdani írások 1200 darabokra számláltatnak): a' Görög nyelv érdemeiről bizonyosok lehetünk.

A' Görög beszéd módok között: 1.) a' Dóriai hajdan leginkább kiterjede: darabos volt, és kevésbé kiformált. Egy kimívelt ága ennek az Æoliai.

2.) A' Jóniai régenten az azutánni Attikában lakott, és innen szélede el telepedések által. A' Jóniai a' sok öszvejövő hangzódók által felette lágy beszéd mód.

3.) Mind a' kettőt egy szerentsés közép-re tette majd az Attikai mód, elkerülvén a' Dóriai darabosságot egy részről, más részről a' Jóniai lágy-ságot szépen kisimítván.

Nagy-Sándorig külömb-külobb módokon írtak. Azonban Athénében, az Írók hazájában az Attikai mód uralkoda. A' nem Attikaiak is így írnak, mint: Aristoteles, Polybios, Plutarchos, Lukianos. Ennek közepe Alexandriára, a' Ptoleméusok alá esik.

Az Attikai mód elterjedése, elvetemedését húzta maga után. Mindenütt változtatván, végre természeti simaságát mint hazáját is elveszté.

Még is nem kényszerítheté a' poétai szabadságot Attika. Athéné legnevezetesebb játékszíneiről, tsak a' drámai költemények öltözködtek Attikai hangokba. A' Lantolók (Pindar, Sappho, Alkeus), dóriain és æoliain írtak. Az Epos a' Homér fővonásait a' Jóniai módban megtartá, noha szabadságát más módokra is kiterjesztette. Az Attikai aranyidőből valók Plátó, Xenophon, Demosthenes, Isokrates, Thukydides, és a' drámások: Æschilos, Sophokles, Euripides, Aristophanes.

§. 157.

A' Görög nyelvtudományra tartoznak:

Fabricii (Alb.) *Btheca Græca*. Hamb. 1705 — 738. 4-dik kiadás, cura Th. Harles. Hamb. XII köt. 1790 — 1809. (68 tallér 16 garas.) T. C. Harles introd. in *Histor. Lingvæ Græcæ*. Altenb. 1778 — 1792, 95. 2 Vol. (4 tall.) *Supplem.* Jena 1806. 2 V. (3 tall.)

Hasse J. Gf. *Versuch einer griechischen und latein. Grammatologie*. Königsb. 1792. (6 garas) — Ph. K. Buttmann *griech. Gramm.* Berlin. 1-ső, 4-dik kiadás 1792 — 1808. 1810-ben 5-dik, 6-dik 1823. Schmidt *griech. Schulgramm.* Leipz. 1816.

Mi el nem lehetünk hazánk nagy Tú-

dósának Prof. T. Márton Isv. Úrnak Görög Grammatikája nélkül. Szótárak: J. A. Ernesti græc. Lexic. manuale etc. 1754. és 4-szer Leipz. 1796. (5 tallér). J. Gl. Schneider krit. griech. deutsches Handwörterb. Leipz. 1797. 1805, 1815 — 16. (8 tallér). Egyébaránt a' legrégibb Görög szótár Julius Polluxé 180 eszt. Kr. előtt, melyet ő Onomasticonnak nevezett. A' 3-dik Százban írt az Alexándriai Hesychius egygy Görög Glossáriumot. A' tudományok helyreállások után először 1483-ban Crestonus írt Görög-Deák szótárt.

XXIII. SZÓTÁR-TUDOMÁNY.

§. 158.

A' mint a' Grammatika a' nyelv tulajdonságairól, úgy a' Szótártudomány a' külön szóknak tulajdonságairól, az-az, azon valóságokról tanítanak, mellyeket a' szók kifejezhetnek.

A' szóknak először eredeti jelentések van, a' mit t. i. tesznek gyökerekre nézve. De mellyik az igazi gyökér? a' nyelveknek a' mondhatódásokon épült közön-

séges történetei szerint kell megítélni (§. 22, 23). Ha az idő szerint való ó gyökeket vesszük a' való-gyökérnek; úgy azok érzésiek; mert a' miket most a' nyelvformálására való visszanézésből gondolhatnánk, sokszor igen elvonttak, mellyekkel a' Régiek semmi módon nem éltek (§. 22. 3). Ezeket kötelesség szerint illetni kell a' szótár írónak.

Többféle jelentései lehetnek egy szónak, (akár gyökér, akár származott legyen az). Ezek közzül a' legrégibb jön elől, ez pedig az, a' mi leginkább érzési; ez tehát a' fő 's első jelentése a' szóknak. A' másodrendbeli jelentések a' szerint jőnek egymás után, a' mint tovább-tovább mennek az elvontak közzé; és így a' mint messzebb-messzebb vannak a' törzsök értelméhez. A' mint már valami nyelvben ezen másodrendű jelentések világosabban köttetnek a' gyökér értelméhez, (melly köttetésben természet szerint a' gondolkodás formáji szerint lehet legbizonyosabban menni): a' képen alkalmasabbak azon szavak a' gondolatokat elevenen előállítani, és a' szerint tökéletesebb a' nyelv is.

Igy áll elő a' Szójelentéstár, a' Lexicon vagy Dictionarium Etymologicum.

§. 159.

A' Szótárak tárgyaikra nézve így osztatnak el:

I.) A' Szóknak mint beszéd részeinek Tárai, *Dictionarium, Vocabularium.*

A.) Magokra a' szókra nézve:

1.) Az eredeti gyökerszók tára, *Vocabul. primitivorum.*

a.) Az ó és szokásból kiment szóknak tára, *Glossarium.*

b.) A' szokásban lévőknek tára.

2.) A' szószármazási tár, *Etymologicum Lexicon.*

a.) Grammaticai jelentéseire nézve rendelt szótár.

b.) A' beszéd-módok által változó szók tára, *Lexic. idioticum.*

B.) A' szóknak egymás közt lévő Viszonyjaira nézve:

1.) A' szók egynemű jelentéseikre nézve, *Lexicon synonymum.*

2.) A' szók egyenlő végzeteire nézve, véghangszótár, *Rimeszótár, Reim-Lexicon.*

II.) Dolgot, valóságot előadó szótár. *Reale-Lexicon.* A' mennyiféle dolgok, tudományok lehetnek, annyi félek.

A' szótárak elrendelése az elebbvaló betűk szerint megyen, az-az, azok a' szók, mellyeknek elsőbb betűji elebbvalók, elebb írattnak. Ez a' mód mesterségesen a' mathesisi tudományokban adatik elő, annak újabb combinátiói kettősítési részében. Egyébaránt ha minden szók ilyen betűi rendel következnek, vagy a' könyv nevedik a' sokszori előhozásokkal, vagy az etymologiai betsből kell veszteni. A' köz utat tartani a' szótáríró kötelessége.

§. 160.

Legelső Deák szótárt írt M. Ter. Varro, a' Cicero barátja, a' kinek akadémiai kérdéseit is ajánlotta. — A' XI-dik Százban Papias. — A' tudományok helyre-állások után Joh. de Balbis írt Deák Lexicont, melly Moguntziában 1460-ban kijött Catholicon tzím alatt.

Az elsőbb Magyar szótárakat láttuk (§. 100). —

Véghangú Magyar Szótárt írt T. Simai Kristóf: végtagokra szedett Szótár. 2 R. Budán 1809 — 810.

Az első Reale Lexicont írta Kallimachus Alexandriában, de ez elveszett; a' legrégebb melly megvan, a' Suidasé a' XI-dik Százból.

A' többi ide tartozó könyveket meg lehet látni a' Lánghy Úr által lefordított Eschenburg Encyklop. 23, 24-dik levelein.

A' NYELVEK VISSZONOSSÁGAIRA TARTOZÓ TUDOMÁNYOK.

§. 161.

Azok a' tudományok, mellyek a' nyelvek viszsonosságaira tartoznak, mindég valami másra, és különösen a' nyelveken irt Munkákra vitettetnek. Ezen tudományoknak tehát a' gondolkozás formája után szükségesképen kétféléknek kell lenni:

I.) Az íratok mivóltjokat megesmértető tudományok: Íratítélés, íratbíralás, philologiai critica.

II.) Az íratok okozatjait, vagy azoknak jelentéseit előadó tudományok, Íratértés, Hermeneutica.

XXIV. AZ ÍRATÍTÉLÉS.

§. 162.

Az íratítélés, mint ítéles, az ítélőtehetségünk (v. gondolkodásunk) formáji után megyen. Tsak így nyithatja fel előttünk az írt munkáknak mint írottaknak mivoltjokat. Itt tehát a' főtörvények ezek:

1.) A' mennyiségre nézve: Az íratítélőnek azon nyelvel, mellyen az írás van, úgy az írásmóddal, és az írás jelekkel tökéletes esmeretsége legyen.

2.) Azon nyelven lévő írás vonásainak évenként való változásaira 's minéműségekre szorosan ügyeljen, hogy ezen év szerint való jegyek után az írat idejére bizonyos követkeezést vonhasson, a' melly az íratítélőnek egy nevezetes kötelessége.

3.) Ha az íratnak több példányai is vannak (mint a' Görög és Deák Classicusokra, sőt a' Szentíráásra nézve is): szorosan meg kell vizsgálni, hogy az előttünk lévő megítélendő írat, viszonyára nézve mellyik példánnyal miben egyez vagy különbözik. Innét állanak elő a' philologiai criticára múlhatatlanul szükséges, némelly íratokra nézve teménytelen sok olvasás

változások (varians lectiók). Ha egy már esméretes írat példányát, exemplárját A-nak nevezünk: miben különbözzön ettől a' B, C, D 's a' többi akármellyik írat is, összevetés, excerpálás által ki lehet jegezni. — Ha nem egyenesen az A-val, de már a' D-vel, vagy akármellyik megvizsgált 's excerpált példánnyal is össze lehet vetni az X-et, melly által a' költsönösség után miben eggyezzen vagy különbözzön akármellyik már esméretestől, világosan elő lehet adni. Ez az excerpálás mindenkélett való kötelességünk akármi magát előadó még össze nem vetett példányra nézve.

Mivel a' sokféle olvasásoknak részszerént a' leírók hibájok, részszerént a' könyv szélein lévő jegyzéseknek (glossáknak) az írat-mivóltjába való felvétele, nagy részent a' betűk 's szótagok írásmódjainak változásai és a' figyelmetlenség lehetett az oka: igyekezni kell azon változásoknak okait kinyomozni a' hozzávető ítélés által (conjecturalis critica).

4.) Így lehet végre a' lehetőséget, valóságot, és a' szükségesképen-valóságot az írat-mivóltjaiban megítélni.

Jegyz. A' munkák bírálása, vizsgálása, recensiója, nem philologiai tudomány. A' criticaster-

nek ki kell tudni, mellyik categoriát fogta fel különösen az Író? Hol kell tehát azt helybe-hagyni? hol pótolni? másképen könyvvizsgáló nem lehet.

ÍRATÉRTÉSI TUDOMÁNYOK.

§. 163.

Az Íratértés (Hermeneutica) azon értelemnek előadásával foglalatoskodik, melly az írat - mivóltát követheti. Ez a' tudomány két nagyobb részekre oszlik:

I.) Kitétel által való íratértés, Exegis, melly ismét:

1.) Vagy közönséges, és a' gondolkozás formájira tartozó.

2.) Vagy különös íratokra, tudományokra tartozó, mint:

a.) Régiség, b.) Törvény, c.) Szentírást magyarázó tudományokra,

II.) Általtétellel való íratértés, magyarázat, vagy fordítás-tudomány.

1.) Szoros fordítás, melly az írat menetelét a' mint csak lehet szó szerént teszi által, Metaphrasis.

2.) Szabad fordítás, melly az írat alatt lévő gondolatokat igyekezik általten-

ni, nem ügyelvén annyira a' szókra,
Paraphrastica.

XXV.) KÖZÖNSÉGES ÍRATÉRTÉS.

§. 164.

Minthogy az előterjesztések, az észfogások szinte véghetetlenek: ezeket ugyan annyi szóváltozásokkal a' nyelvek nem követhetik. Eggy szónak tehát sokféle, most tulajdon, majd átfordított (másod 's több rendű §. 158.) értelemben kell vétettetni, hogy az előterjesztések gazdagságait valamennyire kijelelhessék.

A' kitétel által való közönséges íratértés (a' hermeneuticának) törvényei, mindenféle íratra, minden magyarázatokra tartoznak; előadván az írat-kitételeknek mindenféle módjait 's részeit. Mivel pedig ezen kitétel módjai által az íratok értelmét kell gondolkozásunk által felfogni: következik, hogy ezen értések kikeresése módjában, a' gondolkozás formáji után menni legbátorságosabb.

§. 165.

Az Íratértést mennyiségében fogni fel.

1.) Az íratértés, mennyiségére nézve,

tsak az előttünk való szók jelentéseinek kiterjedésére vitettetik; és így: a' szóknak eredeti's lehozott értelmére, egyszerű, vagy öszvetett természetére. Itt tehát az írat-ítélés, a' kritika a' fő dolog (§. 162.), az, hogy a' szók épen úgy feküdjenek's olvas-tassanak, mint azokat a' Szerző rakta. A' mennyiségben inkább a' betűk szolgálji va-gyunk, melly tsak kezdete a' magyaráza-toknak, és tsak betűi értelem (*sensus lite-ralis*), betűktől függő értelem, vagy betűér-telem (*sensus literæ*).

E' nélkül valamint nem lehet a' magya-rázat: úgy az íratértés épen nem tsak eb-ből állhat; mert ez még tsak egy, és a' legalsó formája a' gondolkozásnak. Hogy a' szók értelemét's jelentéseit tudhassuk, nyelvtudományra, Szótárakra; hogy egész kiterjedésekben érthessük, az okozat és mivóltosság formájának felfogásaira van szükségünk.

§. 166.

Minéműség szerént való íratértés.

2.) A' mint a' nyelv minéműségét a' gram-matika tanítja: úgy az íratértés minéműsége is a' szóknak grammatikai elfejtéséből's je-lentéseiből jön ki. A' ki tehát az íratértést minéműségére nézve akarja felvenni, nem

tsak azon nyelv grammatikáját kell annak érteni: de természet szerént magát a' grammatika valóságát is, az-az, azt a' módot, melly által a' közönséges grammatika lehetséges. — Itt láthatjuk azon közönséges nyelvtudomány hasznait, mellyet (§. 69. — 75.) előadtunk, melly bennünket az írat értelmének kifejtésére segíthet.

§. 167.

Visszonosságból merített íratértés.

A.) Hogy az íratokban lévő észfogásokat helyesen foghassuk fel: az észfogások (megfogások, conceptusok) logikai viszonyjait kell előttünk tartani. A' megfogások viszonyjaikra nézve: vagy belsők, melyeknek fő, és a' dolog valóságára tartozó jegyek van; vagy külsők, melyeknek mellesleges bélyegek, jegyek van. Ezekből jönnek ki az íratok esmerései (notio), az-az, a' fő és közönségesebb környűlállásoknak értései, valamint különösebb meghatározásai is (ratio), mellyek annak megkülömböztetésére tartoznak.

A' magyarázatoknak az írat alatt lévő megfogásokban ezeket kell felvenni, hogy az eggyeztetés és ellenkezésben az egyenlőket és különbözöket, az igaz és hamis értelmeket, mellyek a' szóknak mennyisé-

gi vagy minéműségi jelentéseikből jönnének, a' lehetőségig kimutathassák.

B.) E' szerint, a' gondolkodás formájának útmutatásaiból a' magyarázat formája előáll. De ezen pusztá formához matériának is kell járúlni. Az a' matéria, melyet az íratértőknek tudni kell, ismét a' mondhatódások után határozthatatik meg.

1.) Mennyiségére nézve az íratértés matériája, az időre és helyre vitettetik. Ez a' históriai, történettudományi magyarázat. Ha ez nem annyira az íratkori idők 's helyek környülállásaiból, mint csak az időknek folyvást és helyesen való öszveköttetésén állana: szokásban lévő, hagyományos (usualis, traditionalis) magyarázatokat szűlne.

2.) A' magyarázatot a' hajdani népszokás, nyelv, szóllás minéműségeire vinni, a' Régiség, Archeologia tudománya után lehet. A' mi Magyar nyelvünknek a' Napkeletiekkel való hasonlításából, a' mi nyelvünk szóllás formáji után igen helyes utat nyitott a' Szentírás némelly különös helyeinek magyarázására a' tudós Beregszászi Pál Úr Ähnlichk d. Magyar. mit Morgenländ. a' 193-dik leveltől a' 203-dikig.

3.) Az íratmagyarázásnak valami fel-

vett matériához való kötéséből hasonlítás, (analógiai) öszvekött magyarázat áll elő.

Ide tartoznak a' szófűzéseknek felsőbb viszonyaiból, a' contextusból való magyarázatok, mellyek a' tudományos íratértésnek a' mivóltját teszik. Ide tartoznak a' nem tulajdonképen vett mondásoknak (a' tropusoknak, figuráknak) kifejtései.

A' régiek mint a' régi jelírásokból látuk, a' szokat 's beszédeknek titkos jelekbe öltöztetni igen szerették. Ezért a' régibb írássok titkolódzásai alatt lévő valóságot kifejezni nehéz. Az ilyen titkos értelmeknek eltalálásai, mellyeket nem a' szók 's szófűzések természetéből, hanem más régi észfogások viszonyaiból tudhatunk meg, képes, jegyzetes, példázoló, példabeszédes és titkos (typicus, symbolicus, allegoricus, parabolicus, mysticus) magyarázatoknak neveztetnek; mellyeket tehát a' viszonyosság tovább lévő mivóltos és okozatos formájából kell feszegetni. (A' magyarázat módjairól lásd alább a' 179. §.)

XXVI. KÜLÖNÖS TUDOMÁNYOKRA ALKALMAZTATOTT ÍRATÉRTÉS.

§. 168.

A' Régiség tudományára.

A' különös tudományokra fordított íratértés ennek közönséges törvényeinek 's formájának következetete. E' szerint a' Régiség tudományára, a' hajdani koroknak: 1.) Írati hagyományai, mind tudományos munkájikra, mind felülírásaikra nézve: úgy 2.) a' mesterség míveinek emlékjeikbe: az épületek, templomok, oszlopok, álló képek; a' régi eszközök között: a' fegyverek, edények, pénzek 's a' t. tartozván egy részről, más részről a' régiség tárgya helyhetése (geographiai, physikai, political) a' környülállások különösebb viszonyjai elnézését segítettén: következik, hogy a' régiség magyarázójinak az ide tartozó mennyiségi formákat helyesen kell felfogni, és különösen a' felülírások módjait, rövidítéseit előtte kell tartani. Így magyarázhatja 's esmértetheti meg a' régiek' nép, tudomány, épület, vallási, világi közönséges és magános dolgaikról való hagyományokat, melyek egyébaránt különösebben a' Történeti-tudományok közzé tartoznak.

XXVII. A' TÖRVÉNYT MAGYARÁZÓ TUDOMÁNY.

§. 169.

A' Törvényt magyarázat sokszor életünkkel, javunkkal, betsületünkkel együtt jár. Ezért szükséges, hogy a' törvények világos, egyenes (más felé nem magyarázható) írásmódon tétessenek fel. Legbátorságosabb tehát a' törvényeket olyan nyelven tenni fel, melly már a' gondolkozás formáji szerint is ki van dolgozva, és így, a' melly már annyiban, a' mennyiben azon formákra vitettetett, az idő szerint nem fog változni, 's ugyan azon értelmét mindég meg fogja tartani.

Úgy látszik azért, hogy az Európaiaknak, minden kifogás nélkül, a' tökéletes Grammaticára vehető Római, és különösen a' változást nem szenyvedő Cicerói stílus a' törvények feltételére legbátorságosabb volna. Ezen lehetne minden Corpus Jurist feltenni; a' magyarázatoknak kellene azután lenni a' nemzet nyelvén.

De a' Cicerói írás módot más, és már többé nem Cicerói megfogásokban szabadon követni nehéz; nehéz őtet nem csak szavai-

ban, de mély nyelv-bőltességű szófűzéseiben is követni, mint a' Törvénytudóink írataikból kitetszik. Ha őt szolgálai módon követjük, elvesztjük a' magunk dolgát: ha a' mi észfogásainkat az ő öltözetébe takarjuk, őtet tévesztjük el.

A' gondolkozás formáji után kidolgozott grammatika, melly annak a' Római legnagyobb Philosophusnak nyelvére alkalmas, ezen kétsésgből kimenthetne bennünket. — Próbálja bár akármellyik nemzet, nyelvét a' gondolkodás formájához hasonlítani, ha ezt tökéletességre viszi, azt az élő-nyelvet a' deák nyelv helyett elfogadhatjuk.

§. 170.

A' törvénymagyarázat a' különös esetekre való alkalmaztatásban szükséges. Mert, mivel az eseteknek számtalan változásai lehetnek: nints benne mód, hogy azoknak minden külön formájit felvegye a' törvény. Ekkor tehát a' közönségesen szóló törvény alá, és a' különösen szóló mellé teszik az alkalmaztatások az előadott eseteket.

Mind ezen szövevények között leg hitelesebben magyarázza a' törvényeket maga a' törvényadó hatalom (authentica in-

terpret.). De ha a' végrehajtó hatalom alkalmaztatásait elnézi a' törvénytevő: ez az elnézés is azon esetekben jó, b e v e t t (usualis) magyarázat lehet.

A' törvényben lévő homályosság kétféle lehet: 1.) Magában a' törvényben, annak a.) szavaiban, b.) szófűzésében, c.) értelmében (*lex in thesi obscura*). Az ilyen esetekben világos, hogy grammatikai tudományos magyarázat (*doctrinalis interpret.*) szükséges, melly magyarázat annál tökéletesebb, mennél közelebb megyen a' gondolkozás formájához.

2.) Az adatott esetben is lehet a' homály oka; akkor tudniillik, mikor nem éppen azon esetnek látszik a' jelenvaló, melyet a' törvény kitett (*lex in hypotesi obscura*). Ilyen! környületek között a' végrehajtó hatalom magyarázhatja a' törvényt:

1.) Megszorítással: a.) midőn a' törvény fő-környületei, (a' törvény esmérete, *notio legis*) a' jelenvaló eset fő-környületeitől különbözik (*diversitas notionis*). b.) Midőn a' jelenvaló eset különösebb környületei, a' törvény által kimutatott különös környütlállásoktól (*diversitas rationis*) különböznek.

2.) Kiterjesztéssel (*per extensionem*)

- a.) Ha az eset, és a' törvény által való határozásnak fő-környületei megegyeznek.
 b.) Ha az eset különös környületei a' törvényben kitett különös körülállásokkal megegyeznek (identitate notionis et rationis).
-

XXVIII. SZENTÍRÁS-MAGYARÁZAT.

§. 171.

A' mint fel kell tennünk, hogy a' Szentírásokban a' magát kijelentő Isteni-Valóság véghetetlen: úgy azon értelemnek is, melyet azon Írásoknak adhatunk, mindenkor méltóságosnak, 's az isteni végekkel megegyezőnek kell lenni. Minthogy azért az emberi okosság legfőbb tárgyai: az Istenség, Erköltsiség és Halhatatlanság: következik, hogy az isteni kijelentés közönségesebb világosításaiban ezen három nagy szakaszokra kell figyelmezni, és ezen erányból kell a' kijelentés valóságát, kezdetét, folyását és végét megítélni, 's úgy léphetni innen a' különös magyarázatokra.

Meg kell azt a' józanokosságnak vallani, hogy az Istenség, Erkölts és Halhatatlanság olly három ideák, mellyek ő előtte

szükségesképen valók, de a' mellyek olly
fent vannak, hogy felőlök a' pusztaság,
bizonyost nem tudhat. Világos tehát
hogy az isteni jelentés főbb tárgyainak e-
zeknek kell lenni.

§. 172.

A' mi Szentírásunk is ama három: Pát-
triarchai, Mósesi és Újtestamentomi nagy
szakaszaiban az Istenség, Erkölts és halha-
tatatlanságot tette az emberi-mód szerint le-
hető Kijelentésének fő irányául.

A' Pátriarchai időszakaszban kezdődött
az Istenség esmérete, mint Teremtője. —
De noha minden más régi népek felett igen
tisztán és világosan taníttatik itt az Egy-
Istenség: még is emberi módok jöttek be
ezen nagy tárgyba, a' mikor az Isten úgy
adatik elő, mint csak egy Nemzetségnek
Istene.

A' Mósesi nagy időfordulat, az erköltsi-
eknek közelébbi meghatározásaiban fogla-
latoskodott: mert a' törvénynek tudása
nélkül tselekedeteinknek erköltsisége nin-
tsen.

És ámbár az Újtestamentomnak főbb
eránnya a' Halhatatlanság légyen: még is
egyszersmind tökéletesített, elvégezte-

tett itt, az Istenség, és erkölts tudománya is. Mert:

1.) Midőn még az elsőbb időszakokon úgy esmértetik az Isten, mint egy familiának, egy háznépnek Istene (2. Mós. 4: 22. — 10: 3. — 5. Mós. 4: 20. — 7: 6.): az Újtestamentomban úgy taníttatik az Isten, mint Lélek, és mindentől lélekben imádandó, (Ján. 4: 24.) úgy, mint minden embereknek Attya, a' ki mindeket akar idvezíteni (1. Tim. 2: 4. — Tit. 2: 11.)

2.) Midőn az Ótestamentomban, ama nagy erköltsi parantsolat: szeressed felebarátodat, tsak a' 'Sidó népre alkalmaztatott (3. Mós. 19: 18.) az Újtestamentomnak Alkotója mély érzések között terjeszti azt ki az egész emberiségre (Luk. 10: 29-től a' 37-dik versig).

3.) Midőn még az előtt a' halhatatlanság élet nélkül valónak tartatott ('Sólt. 6: 6. — 30: 10. — 115: 17.); sőt midőn a' halhatatlanságról legtisztábban okoskodó régi Bóltsek is tsak e' földi élet folytatásának állították azt lenni: az Újtestamentom Szerzője azért jött el, hogy az örök életet tanítsa, (Ján. 3: 15. — 5: 24-től a' 29-dik versig. — 6: 27. — 8: 51. — 10: 10. — 11:

25. — 17: 2, 3.) és úgy tanítsa azt, mint Istennél való életet, melly életről a' régi Philosophusoknak sem vólt semmi képzetek.

Ez a' Szentírás értésének közönséges sinórmértéke, melly az emberi természet, és a' gondolkodó lélek múlhatatlan szükségéből, és így a' kijelentés egyedülvaló megesmértető jegyéből, tudományos úton vétetett.

§. 173.

Minden népek Szentírásaikat, magát a' Török paraditsomot is, készek a' Vallóji lelkiképen titkosan magyarázni. A' Homéros és Hesiodos Istenei, a' későbbi Görög Philosophiát ki nem állván: már a' szoros gondolkozású Zénó azokat mystice magyarázta: „*Æthera esse eum, quem homines Jovem appellarent: quique aër per maria manaret, eum esse Neptunum; terramque eam esse, quæ Ceres diceretur: similique ratione persequitur vocabula reliquorum deorum*“ etc. (Cicero de Nat. Deor. 1. cap. 15.)

Ez a' titkos magyarázat mindenfélé elterjedt, a' hová tsak a' Görög tudományosság beférkezhetett. Az Ótestamentom magyarázatjába legelőször az Alexándriában

(Kr. Urunk előtt valami 20 esztendővel) született 'Sidó Philó hozta be. Ő a' Plátó Philosophiájába, melly akkor Alexandriában virágzott beavattatván: hogy ne láttasson a' Görögöktől tanulni, 'Sidói kevelységből, a' Móses írásait mystice magyarázta, és benne a' Plátó Plilosophiáját feltalálni igyekezett. A' Móses írásainak úgymond, két értelme van: 1.) betűi, mellyet kiki ért, és 2.) titkos, mellyet csak a' derék tanult emberek értenek. (Munkáji kijöttek Londonban 1742. 2 Köt. fol. és 1785. 5 Köt. Erlangában).

A' titkos magyarázat által jött ezen az úton az Ujtestamentomra is. Az Alexandriai Clemens (Titus Flavius) a' 2-dik Száz végén és a' 3-dik elején először pogány Philosophus, majd Keresztyénné lévén, sok utazásai után az Alexandriai Ekklesiának Presbytere, és az oda való Keresztyén Oskolatanítója, Pontánus után, és Origenes előtt, ki az ő tanítványa vala. Ő hozta be a' Keresztyének közzé az Eklektika (a' mindenünnen kiválogatott) Philosophiát, és a' Szent írásnak általánfogva titkos és allegorikai magyarázását, azt állítván, hogy a' Szentírásnak allegorikai értelme van, 's

a' betűji értelem csak kezdete a' hitnek, a' titkos pedig tudományra gnoszra vezet.

Az egész Szentírás első magyarázójának lehet tartani Origenest (185. eszt. szül.). Ő a' legmunkásabb Tudósok közzé tartozik. Hatezer írásai közzül, melyeket írt volna, igen keves jött hozzánk (kijöttek 4. köt. 1733 — 1759. Párisban). Ezek között vannak valami commentariusi, homiliai, scholioni töredékek a' Szentírásra. Ő tette a' kritikára való első lépést a' Hexaplijában, midőn a' Bibliát 'Sidó, Görög betűkkel, a' 70 fordítók, és még más 3-féle fordítások szerint leírta, melyet Montfaucon, és később Bahrd kiadott. Origenes a' Szentírás magyarázására ilyen fő pontokat tészon fel: 1.) A' betűi értelem csak a' testje, a' lelki értelem a' lelke a' Szentírásnak; és így ha a' betűi az Istenhez méltatlan, meg kell vetni. — 2.) A' nem lelki 's nem erköltsit tanító Históriakat allegórice kell magyarázni. 3.) A' betűi értelemben az Okosság által, a' felsőbb titkosban a' Szent-Lélek által segítettünk.

Mimódon fogták fel tovább a' szent Hermeneutikát? a' theologiai Tudományok közzé tartozó kérdés.

XXIX. ÁLTALTÉTELLEL VALÓ ÍRAT- ÉRTÉS, VAGY: FORDÍTÁSTUDOMÁNY.

§. 174.

A' Fordítás egykik nyelvnek gazdagságait a' másik nyelvnek viszi által. 1.) A' fordító, mind azt a' mit írt az eredeti Író (mennység szerént): mind azt, a' mint az írt (minéműsege szerént), tartozik híven követni. 2.) Tartozik magát abba a' viszonyba tenni, a' mellyben az Író vólt; általvenni az ő természetét, szóllás és kifejezés módjait. E' szerént olly határozások közzé kell magát helyheztetni, mellyekre felsőbb érzés szükséges, hogy a' Szerzők különösségeket megesmerni, 's magát a' más környületeibe általtetni tudja.

Ha mind ezekre szorosan vígyázna is a' Fordító, még is körülírja őtet a' nyelvek minéműsege; annyira, hogy az itt lehető igen sok feltartóztatások között a' Fordítói mit, és mint tökéletes eltalálása, egy olyan ideál marad, a' mellyhez tsak közelíthetünk. Mellyért sokszor könnyebb volna újat írni, mint fordítani; mert nehéz egykik nyelvnek különösségeit a' másokban előadni, és épen azon hathatóssággal tenni ki.

§. 175.

Minthogy azért a' Fordítás tökéletesége csak ideale, következik:

1.) A' ki nem a' maga anyai nyelvén ír, annak gondolatja kitételei, nem tökéletesek; nem érhetik el idegen nyelvben tökéletesen azt az idealét, a' mint gyermeksegektől fogva tanúltak gondolkozni.

Ezért vagyunk mi a' könyv-gyártásokban szerentsétlenebbek, mert mi Ásiai, keleti természetű nyelven kezdvén gondolkozni: majd azután az iskolákban a' tudományokat, a' gondolkodás formálásait, nyugoti és holt Deák nyelven kell tanulnunk. Az iskolákban eleinten még jó darabig a' Deák gondolkozásokat, magyarul kell értenünk, míg majd későre maga foglalhatná el gondolkozásunkat a' Deák nyelv. Ekkor már a' Magyar gondolkozásnak veszteti, maradni kell! Cicerósan, Virgilesen kell gondolkoznunk, ekkor pedig minden Új képeknek, érzéseknek, gondolatoknak végek van; örökké unalmas egyformaságban maradunk, 's tulajdon bélyegek szerzésére fel nem emelkedhetünk.

2.) Ott, hol a' fordítás ideálja mellett diplomaticai hívség is szükséges, nehezebb a' dolog. Az Íliász első Magyar fogdítója

az eredetinek sorról sorra való kitételeibe hív vólt. Akár hol legyenek a' Homeros versei felhozva, az azoknak megfelelő Magyar hexameterek is épen annyi számúak, 's egyszerre meglehet azokat találni. Kár, hogy a' másik fordítás, mellynek 1-ső könyve a' M. Minervában fel van hozva, ezt a' hívséget elmulasztván, ilyen esetekben tudományosan nem használtathatik. — A' Szentírás fordításában is ez a' nehézség.

3.) Valami észfogást, melly egyik nyelvben egyszóval van kitéve, a' másik nyelvben is épen egy szóval tenni ki, a' fordítói hívségre tartozik ugyan: de így a' szógyártásokat el nem lehet kerülni. Az új szó tsinálás illő és jó, ha a' nyelv természete szerint történik (mikor az tsak előhozás, feltalálás): de épen ez nehéz dolog is. A' mi keleti természetű Magyar nyelvünk miatt, szinte kétségbe esünk ez által: mert az új és nyugoti forma szó-öntésekkel ritkán bólogólván, az eredeti munkák ideáljaitól messze maradnak fordításaink. Ezen környületek között vígasztalásunkra szolgáljon az, hogy az észfogásokat röviden és szépen körülírva, sokkal jobbnak tartja a' Logica, mint valami puszta hangú, nehéz eredetű szóval tenni ki, a' mire

külömben is ismét világosítás, körülírás szükséges. És így a' mi fordításaink gyakran nem meta-, hanem parphrasticak lehetnek.

D' Alembert, Batteaux és Garve a' fordításokról némelly észrevételeket közlöttek; úgy Hezzel is az Újtest. fordítása előtt. — Anglusból fordította: Löbel, Versuch über die Principien der Übersetzung. Leipzig, 1793.

XXX. A' FOLYÓBESZÉD TUDOMÁNYA.

§. 176.

Gondolatainkat beszédben illendően előadni tsak úgy lehet rendesen, ha a' nyelvértést gondolkodó tehetségünkre visszük, és így, ha a' nyelvtudományt viszonzódás formájában fogjuk fel. Gondolatainkat folyóbeszédben helyesen kiadni, a' Beszédmívnek, Rhetorikának tárgya: épen ezért tehát a' Beszédmív a' gondolkodó-tehetségünkre vitetett nyelvértés lévén, következik, hogy a' Beszédmív-tudománynak: 1.) kigondolásból (inventio), 2.) elrendelésből (dispositio), melly szerént minden viszonyok a' magok illendő helyekre vitetnek,

és 3.) helyes kitételből, melly által a' jól kigondolt és elrendelt tárgyakat a' nyelv-értés szabásai szerint jól adjuk ki (mondás vagy írás által).

§. 177.

A' Kigondolásról.

Mimódon kell valamit gondolat által eltalálni? valóban a' legnehezebb tudományos kérdés! Ezen kérdés megfejtésére igyekező természetére nézve, a' Rhetorikát a' Régiek legfőbb tudománynak tették. — Hogy ők ezt igazságosan tselekedték, meg fog tetszeni, ha (talán még bennünk lévő) gyermek-kori előítélettételünket letévén, a' Rhetorikának gondolkodásunkal való viszonya szerint, annak belső valóságát megvizsgáljuk.

Vissgáljuk tehát a' gondolkodásra felvett 1.) tárgyat, 2.) a' tárgy magyarázatját, és 3.) megmutatását.

§. 178.

Maga a' tárgy, a' théma, vagy világos, és megmutatást nem kívánó; vagy megmutatni való; mind a' két esetben pedig vagy vizsgálási, vagy tselekvő; ez ismét vagy értelmi, vagy erköltsi alkalmaztatású.

És így a' beszédműv tárgyai így osztatnak el:

Visgálódók:

1.) Világos	)	Axiomák, Nyilván-
	)	valók.
2.) Megmutatni való	)	Theoremák, v. Fel-
	)	tételek.

Tselekvők:

3.) Világos	)	Postulátumok, Meg-
	)	kívántatók.
4.) Megmutatni való	)	Problemák, Feladá-
	)	sok.

Ezek tsak az értelmi tselekvőkre tartoznak. Az erköltsi tselekvő-tételek is két-félék:

5.) Világosan, kereken parantsolók, categoricus imperativus, p. o. köteleességedet tedd. senkit se sérts.

6.) Meghatározók, maximák, mellyek a' tselekvőnek akaratját bizonyos esetekben meghatározzák. p. o. Ezen kereken parantsolóból: ne vesztegess, ezen különösebb meghatározók jönnek: az időt játékkal vesztegetni nem kell; ez alá tartozik ismét: a' kötelességed tevésére, házad bódogságának munkálkodására szükséges idődet játékkal ne vesztegeds; egésségedet, tsendeségedet játékkal ne vesztegeds; — ismét: pénzre ne játszs; lágyabban: nagy pénzre ne játszs, az-az, idődet, házad bódogságát,

egésségedet, tsendességedet, a' pénzre való játékkal veszedelemre ki ne tedd 's a' t.

Egyébaránt, ha a' feltételek rövidek és velősök, Jeles-mondások, Velős-mondások. Ha más tekintete után valók, sententiák, Tanúságok, emlék-mondások (memorabilia), példabeszédek. Így érthetjük az értelmes-, elmés-, éles- 's a' t. mondásokat is.

A' feltétel szerént vagy 1.) tsak szavakat keresünk, mint: kikeresni a' nyelvesméret tulajdonságait, vagy 2.) megfogásokat megmutatásokat, mint: a' nyelvértésre a' gondolkodás formáji szükségese; 3.) kérdés képen is fel lehet tenni a' tárgyat, és ekkor a' kérdés az ítéletre való készület, p. o. lehet é a' nyelvesméretet tudománynak venni? Hogy lessz tudománnyá a' nyelvesméret?

Az ítélet, mondás, feltétel alkottatásában háromféle megfogások vannak: 1.) Az, a' miről valamit mondunk; ez a' subjectuma, alapja a' mondásnak, a' fő-szó, melly annak mennyiségét határozza el. 2.) Az a' megfogás, mellyet a' fő-szóról mondunk, mondódás, prædicatum. Ez mindég az ítélet minéműségére tartozik. 3.) A' fő-szónak a' mondódáshoz való viszonya, melly az igék által szokott kifejeztetni, p. o. min-

den nyelvértés (1.) lehet (3.) tudomány (2.). Némelly nyelvsméret (1.) nem lehet (3.) tudomány. (2).

§. 179.

A' Tárgyak magyarázatja.

A' tárgyaknak megvilágosítása által megértjük 's megértetjük azt, a' miről gondolkozni, a' mit előadni akarunk. A' világosítás módjai már tisztán a' mondhatóságok, a' gondolkozás formái után mennek. Mert azok a' jelek, jegyek, mellyek egy megfogás világosítására tartozhatnak:

1.) Mennyiségekre nézve vagy tulajdonai azon megfogásnak, különösen arra az egyre, egy esetre: vagy többesek, mellyek többekre; vagy közönségesek, mellyek minden esetekre, környülállásokra tartozók. p. o. különös jegye a' Magyar nyelvértésnek az ígéknek számtalan formája; némelly nyelveknek a' bőség, könnyű összevétel, hajlékonyság; minden nyelveknek a' gondolatok kiadására kell igyekezni (a' kiadódhatás).

2.) A' magyarázatok minéműségekre nézve: vagy a' dolog valóját, vagy hijját mutatók, az-az, vagy állítók, vagy tagadók, p. o. a' nyelvsméret mesterség, és nem tudomány.

3.) Visszonosságokra nézve a' világosító jegyek: belsők, ha éppen magában a' tárgyban; külsők, ha másutt vannak. p. o. a' beszéd hangzik, a' beszéd szépen hangzik. — Itt a' hangzás a' beszéd belsőjére, a' szépség a' külsőre, a' hangnak különös kedves mérséklésére való.

4.) Viszonzódásokra nézve a' magyarázatok; szükségesképen valók, a' velejére, essentziájára tartozók, és melleselegsek. p. o. helyesen írni, a' belsőjére; szépen írni a' melleseleges tulajdona az írásnak.

§. 180.

A' megmutatásról.

A' beszéd kidolgozásában legfontosabb a' megmutatás, a' bizonyítás, az erősség. Mert ámbár ezt is a' gondolkozás négy formáján könnyen elnézhetjük; melly szerint az erősség: 1.) vagy közönséges, vagy különös; 2.) vagy közvetlen egyenes, vagy kerengő, közbevetett, és nem egyenes; 3.) vagy magábavaló (mivóltos, absolut.) vagy visszonos; 4.) az egy személyre vagy gondolkozóra vitettek subjectivumok, vagy a' tárgyra tartozók, objectivumok: még is a' dologban magában ezekkel nem sokat nyerünk.

A' régi Rhetorok, az erősségek fel ke-

resésére bizonyos kútfőket és köz-helyeket (loci communes) mutattak. A' Görögök az ebben való készüléteket első-gyakorlásoknak, progymnasmáknak nevezték; mert gyakorolni kell az embernek magát előre, az egyes gondolatokat kiterjesztetni, míg egy hosszú nagy beszédet kitsínálna 's elrendelhetne.

A' köz-helyek vagy eredetiek, vagy származottak lévén, mind a' kettőt a' gondolkozás 3 formája után nyomozhatjuk; a' mellyekből tehát 6-féle erősségek 's megmutatások köz-helyei tűnnek elő.

§. 181.

Az eredeti Köz-helyek.

1.) Nagyság, mennyiség. Ezeket megmutathatjuk: 1.) vagy kiterjedések után, részek szerint, elosztások, elszámítások által; vagy 2.) hathatósságok után, léptsők (grádusok), nevedések, osztályok által.

Ezen mennyiségi köz-helyekből jön ki: a' különzáró, eloszlató (disjunctivum), és az összevevő (conjunctivum) erősség. p. o. Feltétel: a' beszédet tökéletesíteni kell. Megmutatás: mind a' belső újonnan lett gondolatainkat, mind a' külső tárgyak által származottakat, a' beszéd valóságra teremti, életre hozza abban a' mértékben,

mellyben a' gondolkodó akarja, abban a' hathatóságban, mellyben mások tetszésünk szerént érdekeltethetnek, (ezek mind mennyiségi köz-helyekből vétetett megmutatások).

2.) Minéműség, Tulajdonság. Ezek a' dolog valóját tevők, vagy abból következők. A' tulajdonságok előhozása által származik a' dolog meghatározása, definitiója. Ezen meghatározásban a' köz-nemet, azaz, a' Közönséges, de közelebbi minéműséget; és a' különös tulajdonságot kell említeni. A' Magyar először a' tulajdont szereti tudni, azután a' közelebbi köz-nemet, e' szerént: A' beszéd, a' gondolatoknak szók által való hangos előadása. Itt az előadás közönséges Nem, közelebbi a' hangos előadás, a' szók által valóság pedig, a' különös tulajdonság.

A' tulajdonságok kitalálására tartozik, az egyenesen, kereken való megmutatás (*demonstratio directa, categorica*).

3.) Viszszonosság, *relatio, proportio*. Az ide tartozó köz-helyek:

1.) Belsőkre nézők, mellyeket kifejezve világosítunk fel, illyenek:

a.) Ok és következés.

b.) Vég, (tél, erány), és eszközök (media).

c.) Előre való feltételek, és kihúzatatok.

2.) Külsőkre tartozók, mellyeket kiszélesítések által fejtünk ki a' körületekből, mellyek:

a.) Erköltsi körületek: Segítségek, hasznok, nehézségek, akadályok és károk.

b.) Történeti körületek, mellyek az idő, hely, és személyek körülállásaiból jönnek. A' régiek így adták ezeket elő:

Quis? quid? ubi? quibus auxiliis? cur?
quomodo? quando?

Mit? ki? mivel? hol? mért? mikor?
hogy? történeti külsők.

Ezen köz-helyekből vétetnek már a' feltételes, a' hypothetici erősségek.

§. 182.

A' származott Köz-helyek.

A' másunnan származott köz-helyek is vagy 1.) egyenlőségre (mennyiségi), vagy 2.) (minémúségi) hasonlóságra, vagy 3.) különböztetésre vitetnek.

1.) Az egyenlőség származott megmuta-

tása, példákából, tanúkból (*exempla, testimonia*) jön ki.

A' példa: a.) adatott, vagy b.) talált; értelem által, a' közönségesnek különösre való alkalmaztatása által (*exemplis in parvo gradibus uti*). Való vagy költött példa.

Ezen egyenlőségből származott köz-helyekből vétetett megmutatás tehát a' felhozás, *inductió*-ból jön ki.

2.) A' hasonlatosság (*comparatio*), és és különösen :

a.) Az egy neműek közt a' különözéseket kikeresni, *comparativa parallela*. p. o. A' nyelvesméret közt, és a' nyelvértés közt, a' nyelvtudományra nézve való különbözéseket előadni.

b.) A' különbözők között, az egy-neműeket kikeresni. p. o. kikeresni, mi közök van a' keleti nyelveknek a' Magyarhoz?

A' hasonlatosságból font erősség *analogiai hasonlatosság* szerint valónak nevezetik.

3.) A' különbözésre nézve húzattatik az

ellenkezés vonatja (contrastirende Parallele). Itt meg kell különböztetni a.) Az ellenbenvalót, contrariumot, b.) az ellenkezőtől, contradictoriumtól.

Innen rakattatik össze a képtelenségre húzó megmutatás, demonstratio apogogica, vagy: deductio ad absurdum.

A' BESZÉD ELRENDELÉSÉRŐL.

§. 183.

A' Körbeszédék.

Ezen előgyakorlások után következik a' tárgyról való gondolkodásnak elrendelése.

Az elrendelés elementuma a' kerekdedbeszéd, periodus, körbeszéd, a' melly mennyiségére nézve egyszerű vagy többszerű.

1.) Az egyszerű körbeszédben a' tárgy mennyiségi 's minémúségi leírása mellett, csak egy a' viszonzódást kitevő, igazgató íge (verbum regens). p. o. Feltétel: A' Magyar nyelvet tökéletesíteni kell. Körbeszéd: A' még sok titkos nyelvértési kintseket magába foglaló, a' még gazdagságaira nézve nem egészen esméretes Ásiai eredetű élő Magyar nyelvet, a' nyelvtudományok törvényei után mélyebben megesmérni 's tökéletesíteni kell.

2.) A' többszerű körbeszédben visszonzatok, okok, hasonlatosságok, eloszlatások vagy disjunctiók, és más öszvetételek foglalnak helyet. Ezeknek különös részeit, mint egy egyszerű beszéd-kört, úgy kell kidolgozni, és ezen külön részek számjai szerént, két- három- négytagú körbeszédeknek neveztetnek.

§. 184.

Rövid Beszédek.

Több körbeszédeknek a' folyó-beszéd szabásai szerént való elrendeléséből előáll egy alkalmas rövid beszéd, chria, és több chriákból az egész beszéd, oratio.

A' rövid beszédet a' tárgy, világosítás, megmutatás meghatározott törvényei után kell elrendelni. És így a' chria áll:

1.) a.) Feltételből, b.) világosításból, c.) megmutatásból. Ez a' része: aa.) okból, bb.) hasonlatosságból, cc.) az ellenkezőnek kimutatásából, dd.) példákból, ee.) bizonyosságokból. — d.) Következésekből, alkalmaztatásból és bérekesztésből.

A' rövid beszédet más formán is lehet kezdeni.

2.) a.) Valami jeles-mondással, b.) ennek körülírása, magyarázatja. Így követ-

kezik a' többi rész, c.) megmutatás, aa.) okokkal 's a' t. (chria aphtoniana).

3.) Lehet a' chriákat két fő részekből is alkotni: Előljárából (antecedens et consequens), és következésből, mindeniket a' már tudva lévő módokon világosítva, megmutatva, 's bérekesztve.

§. 185.

Illyen részekből áll elő az egész Beszéd. Ennek részei: 1.) A' bemenetel, a' kezdet, vagy előljáró-beszéd (exordium, prologus); ez vezet le bennünket a' tárgyra, a' mi fő-cránya a' beszédnek, és ennek, ha szükséges, felosztásaira. 2.) A' tárgyról való beszéd fő-dolog lévén a' Beszédben, ennek minden formákon való meggondolása és helyes kitétele a' folyóbeszéd kötelessége. Itt kell kimerítőnek lenni a' magyarázatnak, és az erősségeknek. Itt kell köz-helyeket használni a' fő-tárgy minden oldalról való kidolgozására (tractatióra). 3.) Ekkor következik a' bérekesztő beszéd, mindenütt kisebb nagyobb kiterjedésű, mennyiségű chriákat alkotván. Ha szorosan a' forma emberei akarunk lenni, a' tárgy kidolgozása háromannyi, mint az előljáró vagy bérekesztő beszéd.

Egyébaránt az örökké egyformaság u-

nalmas ezen beszédek elrendeléseiben. Ha a' gondolkodás formájin való menetelnek rejtekeit megszoktuk, nem fogjuk eltéveszteni gondolatunk fonalát, akármi formában kezdjük, dolgozzuk 's végezzük beszédünket. Így lett Plátó beszéllgetéseinek módjaiban, így Ciceró orációjiban elfogyhatatlan, annyira, hogy egyik beszédmív ezekéi között a' másikhoz formájára nézve nem hasonló.

§. 186.

Az Előadásról, Kitételről.

A' gondolatok előadásának helyességére, a' kidolgozottságra nézve millyennek kell lenni, a' jól megrostált, megjavított (correct) beszédnek? a' tudva lévő mondhatódások formáji szerint, az ide tartozó megfogásokat megesmérhetjük:

I.) Mennyiségére nézve:

1.) Teljesség (complet), nem-teljes, hijos, ha valamit kihágy, vagy hibásan összev húz.

2.) Rövidség, kizárván a' nem oda tartozókat. Éles, præcisum. Ellenkezők: az igen kiterjedés (Weitschweifigkeit); a' feleslegség, szélesség, az elő- meg- elő hordás hibáji; a' kerengés (circulus); a' kalandozás (tirade), sok mellelesleg való jelekkel.

3.) Erő, nyomosság, fontosság (gravitas), melly a' szükségesképen - valóságtól határoztatik meg. Ezen nyomossággal ellenkező: a' puffadt (ampullans, schwülstig), és az erőtlen, gyenge, híg. Amaz a' stheniája, ez az astheniája lehet a' beszédnek.

II.) Minéműségére nézve:

1.) Világosság. Ellenkezőleg: homályos, értelem nélkül való, sőt értelmesség ellen való, a' mint mi mondjuk, nyeletlen.

2.) Mélység (profunditas). Ha egy tárgynak jegyeit el tudjuk fejteni, elfejtő, analytica tehetséggel bírunk. De ha a' jegyeknek jegyeit is több ízekben meg tudjuk különböztetni: ez a' mélységre tartozik, a' mellyben 1-ső, 2-dik, 3-dik 's a' többi léptsőkön merülhetünk. Ellenkezőleg a' beszéd: tsekély, alapatlan, feneketlen.

3.) Bizonyosság, ez: históriai, vagy philosophiai, vagy mathesisi.

III.) Viszonjaira nézve:

1.) Rend, melly a.) belső és b.) külső. Ha az iskolai formákon túl ragadnának is szellemeink: még is ki kell tetszeni gondolkodásunk folyamatjaiban a' rendnek.

2.) Öszvekötés. Gondolataink új fordulatjait illendően öszve kell kötni (trans-

itus, nexus). A' hol világos a' viszony, nem szükség köteleket szőni. Hiba itt az elválasztottakat egyesíteni, és megfordítva.

3.) A' mérték hasonlatjai, melyet proportiónak nevezünk. Ha a' megfelelő tárgyak számjai egyenlők, symmetria; ha részei helyes rendel állanak, eürhythmia van a' beszédben is.

IV.) Viszonzóadásokra nézve a' beszéd-előadás a' jó ízlés tárgya lévén, a' nyelvtudományok között a' philosophiaiakhoz tétetik által.

§. 187.

A' Szójelentés változásai.

Minden nyelvgazdagság mellett is kevesebb szók lévén, mint gondolat: a' beszéd közt kénytelenítettünk a' szók jelentéseit elfordítani. Ez a' szó-elfordítás trópusnak neveztetik. — A' szükségtől eredt trópusok majd keresett szolgálatokat is tettek beszédeink körül, azoknak valamely díszet adni igyekezvén.

Ha a' Szójelentései elfordíttatnak,

1.) Mennyiség szerint: A' felsőbb megfogások az alsóbbakkal; az egész a' részszel; a' határozottak a' határozatlanokkal, mennyiségi szóváltozás lessz természetesen; az úgy nevezett synecdoche.

2.) Ha a' hasonló jelentéseket tseréljük fel, minéműségi fordítást teszünk a' szóba. Ez épen a' *metaphora*. Ha folyvást ilyen hasonlatokkal élünk allegorizálni fogunk. Így vitetnek a' testi és érzések a' lelkiekre, a' külsők a' belsőkre, a' láthatók a' láthatatlanok jelentéseire is. — Ha ellenkezők hasonlíttatnak össze, és tételnek egymás helyébe, *ironia* áll elő.

3.) Ha a' viszonzosság formája alatt lévő megfogásokat tseréljük fel: *metonymia*, névváltozási trópus áll elő: ilyen változás lesz:

1.) Az okozást okozatért, 2.) a' mi-voltot mellesegesért, és megfordítva, *venni*. Így az elsőbbit a' következőért vévén *metalepsis*, és a' tárgyat a' tárgy tulajdonságával tserélvén fel, *hypallage* áll elő; mintha e' helyett: hogy a' játékszínek emberekkel tele vannak, így tennénk ki: az emberek csak a' játékszínekbe szaladnak, feltserélvén az emberek szaladásával az embereket.

§. 188.

Nem annyira a' szójelentésekre, mint azoknak csak külsőjökre tartoznak a' *rhetorica* figúrák. Ezeket a' Régiek: mondásoknak, feltételeknek, és indulatoknak fi-

gurájira osztván (fig. dictionis, sententiarum, adfectuosæ): az újabbak, és nevezetesen Adelung másképen igyekeztek ezeket felosztani, az emberi észtehetségei után: 1.) Figyelmezés és emlékezés, 2.) képzés, 3.) elmeindulatok, 4.) elmesség figurájira. De sok hijjánosságok találtatván ezen elosztásokban: kétséges még most is ezeknek fő nemek szerint való elrendelések.

Úgy látszik hogy a' gondolkozás formájai a' régi elosztást meghagyják. — Mert a' mondások figurái a' szókkal, vagy azoknak végzeteivel mennyiség szerint szaporítva, vagy fogyasztva figuráznak; a' feltételek figurái is a' minéműségekre vitethetnek, valamint az indulatok a' belső egyre a' viszonzódásra tartoznak, (kimaradván a' viszony formái, mellyeket a' trópusok foglalnak el).

Így jönnének tehát a' beszédbeli figurák a' nevezetek szerint kategóriák alá:

1.) Mennyiségi vagy mondási figurák:
a.) egész szókra tartozók; Ellipsis, Pleonasmus, Asyndeton, Polysyndeton, Synonymia, Antanaclasis, Ploce, Anaphora, Epiphora, Symploce, Epanalepsis, Anadiplosis, Epanodus, Epizeuxis, Climax. b.) Ugyan azon szókra más ejtésekben (casusok-

ban): Polypoton. c.) Egyenlő szóvégzekre nézve: Paranomasia, Parechesis, Homœoteleuton, Homœoptoton. d.) Egyenlő szógyökökre nézve: Paregmenon.

2.) Minéműségi vagy feltételi figurák: a.) erősítők, bizonyítók: *Occupatio, Communicatio, Confessio, Concessio*; b.) szélesítők: *Distributio, Hypotyposis, Paradiastole, Antimetabole, Antitheton, Oximoron, Digressio, Transitio, Rejectio, Revocatio, Incrementum, Auxesis, Tapeinosis*.

3.) Viszonzódási, vagy az indulatokra vitt figurák: *Exclamatio, Interrogatio, Dubitatio, Epanorthosis, Aposiopesis, Prosopopœia, Apostrophe, Pœanismus, Parrhesia, Obsecratio, Admiratio, Exsecratio etc.*

§. 189.

Így fejtetik ki gondolkozásunk által a' folyóbeszéd tudománya. Hogy ezen tudományra a' gyermeki-kor előre készíttessen, Niemayer nevelés-tudományában e' következendő léptsőkön való gyakorlásokat javasol:

1.) A' névszó és ige öszvetételein, a' subjectum és prædicatum egyszerű öszvekötésén lehet kezdeni a' gyermeki gyakorlást, p. o. egy asztalnak, háznak, fának tulajdonságait mondják meg: mit le-

het még ezekről mondani? mit tsinál a' kutya, a' galamb, a' napszámos? a' szorgalmatos tanuló? Mit tsinálnak a' kenderrel, a' szalmával? Ezen egyszerű gondolatokat egyszersmind le is kell íratni.

2.) Következnek: a.) rövid feltételek, b.) rövid kérdésekre való feleletek, melyekről már beszéd vólt; c.) az általok láttott, hallott, tapasztalt dolgoknak leírása, mint: utazáskori, sétáláskori d.) költött utazások.

3.) Beszélgetnek valami érzési tárgyról, vagy valami erköltsi dologról, történetről, öszveszedik ebből a' fő-vonásokat, jegyeket, mellyeket azután leírnak.

4.) Ugyan azt a' feltételt sokféleképen mondatják ki a' tanulókkal; majd tovább valami erköltsit bizonyító történeteknek követését.

5.) Könnyű kötött beszédeket folyóra változtatnak.

6.) Karakteri leírások, a' mennyiben a' gyermekek közt ártatlanúl lehetne, mint: a' más kárán örülő; a' veszekedő; az irígy.

7.) Néha a' köz-élet bajaiból vettekről írnak, mint: nyugtatókat, adósság, bizonyítás, mutató, úti-leveleket.

8.) Eggy-eggy természeti jelenés rajzo-

latjait, mint: a' zápor, a' szélvész, jég, menydörgés, szivárvány, meleg 's a' t. — Ezek szemlélésiek, jelen érzésűek lévén; sokkal formálóbbak mint a' közönségesek, mint: a' tavasz, ősz, nyár 's a' t. felfogásai.

9.) Történeti rajzolat, mellyre a' tárgyat el kell beszélni: a' Cäsár halála 's a' t.

10.) Erköltsi feltételek. De nem olyanok, mellyekről egész könyvet lehetne írni, mint már: a' virtusnak, a' jelestetteknek érdeme, a' lélek nagysága, a' hadakozás 's a' t. a' mellyek még a' gyermeki gondolkodások mellett csak a' szóbeszédet szaporíthatnák; hanem, közelebb őket is érdeklőket; p. o. szabad é néha az állatokat kínozni? lehet é hazudni, hogy barátunkat kimentsük? Az okosság és emberség megállhatnak é együtt 's a' t.

11.) Valami levelre vagy más kidolgozásra való feltételt vesznek fel. — Mennél inkább közelebb esik a' gyermekekhez, annál jobb! Ekkor feltalálósan (heuristique) taníttassanak, p. o. „A' te barátod közönséges iskolába ment! szeretnéd tudni hogy van ő ott? Mivel kezded? miért kívánod azt tudni? Vóltál é már te valaha azon városban? Képzeled é azt magadnak? Ott a' barátodnak jól, kedve szerént kell len-

ni! Hát te hogy leszel ha hazúlról elmegy? Kell hát valaminek ott lenni, a' mi neki kedvére van! Szeretnéd é megtudni mit tanul ő, és az egész napi munkáját hogy osztja el? 's a' t. Így kell szoktatni őket a' gondolatokat keresni.

Az első level, mellyet a' kis tanulók írnak, felelő legyen. Egy levelet kell elejekbe mondani, erre kell feleltetni, ez a' felelet menetelét és az írásmódot is megmutassa. A' tanító a' levelet, mellyet írni kell, lehetőségig közel ejtse tanítványainak körülállásaihoz, hogy ők magokat a' tárgy állapotjába viszonyjába tehessék. A' rendszerént való barátság bizonyítások, tisztelkedések, 's több ilyen közönségesek, tsekély ízlést és szószaporításokat formálhatnak; inkább tehát: barátoknak elbútsúzása, egy a' hadba menő ifjúnak levele, egy testvér az öttse halálát jelenti szüléjinek 's a' t.

12.) A' nagyobbaknak feltételt adjunk! Gondolkozzatok erről, hogy lehetne ezt kivinni, leírni? p. o. meg kell mutatni, hogy a' ki másnak semmi örömet nem enged, az maga sem érez örömet! Egy óra múlva felhozzák gondolkodásaikat; megítélvén azokat, meg kell javítani.

A' hosszabb munkákra rövid velős elrendelést, dispositiót kell felmondani, a' mit ők szedjenek, 's kössenek össze, terjesszenek ki.

13.) Így következnek a' rövid-beszédek, tisztelkedések próbái, mint: egy fő Bíróhoz, Tiszthez, Érdemeshez, valami innepi alkalmatosságkor; egy megkérhetetlenhez való beszéd; jótéteménynek megköszönése 's a' t.

14.) Későbbiek a' tzeremóniás, hivatalos írások; utólsók a' curiálisok.

§. 190.

A' Rhetorika Története.

A' költő Régiség az Égyiptomi Thaut, Hermes vagy Mercuriusra viszi a' beszédműv feltalálását. Hogy Empedokles lett volna első tanítója 444-ben Kr. előtt. vagy az ő tanítványa Gorgiás Szitziliából. Tudományosan vette fel először Aristoteles. De még ennek idejében az előadás mesterségéről nem volt szó tudományosan. A' beszédesség még régibb, és Zénótól 's a' Sophistáktól jön. De a' valóságos tudományos felfogása 's példákkal való mutogatása, az Alexandriai oskolától van, a' hol Aristophanes és Aristarchus 10 Attikai követésre méltó orátoro-

kat kiválasztván, a' valóságos mesterség alapvonásait megvetették.

A' Görög Orátorok: *Lysias*. Kiadása Bétsben Tratner. 1785. ad Cod. Vindob. c. Fr. K. Alter. *Isocratis orationes* Lips. 1777. — *Demosthenes és Æschines*, egymással vetélkedők. A' *Demosthenes* munkái legjobban kijöttek Párisban 1570. Görögül és Deákul Wolf által 1549 — és Frankfurtban 1604. Külön-külön is kijöttek sokszor: *pro corona*, *Philippicæ*, *de pace*, *adversus Leptinem*, *in Midiam* 's' a' t. *Dio Chrysostomus*, *orationes*. Lipsiæ 1798. *Herodis Attici*, Lips. 1801. *Max. Tyrius* 's' a' t.

A' Római Orátorok. *M. T. Cicero*, a' kit senki a' Rómaik közt el nem érhetett. *Varro*, *Quinctilianus*.

XXXI. A' KÖTÖTT-BESZÉD.

§. 191.

A' kötött-beszéd, a' beszéd-hangok mennyiségeit, rövid vagy hosszú hangzódójit, két vagy több (mássalhangzó) betűk összejöveteleivel nehezebb vagy tovább tartóztatott kimondásokat válogatván ki: azokat egymás után bizonyos időmértékre, rhithmusra osztja. Az illyen bizonyos mértékre vett, rövid és hosszú szótagokból szerkeztetett beszéd, kötött-beszédnek, ennek egyes része, versnek, a' vers kisebb részei lábaknak neveztetnek, a' mikor a' lábaknak részei szótagokból állanak.

A' lábak két vagy három szótagokból állhatnak. A' későbbi verselők a' négy szótagos lábakat is minden tzifra 24-es kettésítéseivel (combinatiójival) bevették. De a' sok szótagból álló lábakat, tiszta ütésekkel (tactussal) világos mértékein kimondani, annyival inkább ezen hosszas kimondás alatt a' fülnek az illető mértéklést felvenni nehéz lévén: a' régi Görög egyszerűség után, azok, mértékeink között ki-maradhatnak.

Sőt, ha azt az egyszerű szépséget vesz-

szük fel, mellyet a' beszéd között hallásunk könnyebben foghat fel: a' lábak tsak két részekből állanak. Mert meggondolván azt, hogy a' hosszú (—) szótag kimondására két annyi idő kell mint a' rövidkére (◡), következnek: 1.) Ezen (— és ◡) hosszú és rövid szótagok kettesítésekből előállható két szótagos lábak: — — spondeus vagy két hosszús: — ◡, trocheus, hosszú's rövid; ◡ —, jambus, rövid, hosszú, és ◡ ◡ pyrichius vagy két rövidből álló láb.

2.) Ezen kettős idők viszonyaiból, a' kettős lábakkal egyenlő időmértékűek állnak elő: úgyhogy az egy hosszú szótag két röviddel egyenlő idejű lévén: két rövid szótagra osztathatik. Így lesz a' spondeusból a' hármas dactylus — ◡ ◡, és az anapæstus ◡ ◡ —; amott a' másodikat, itt az első hosszút osztván két rövidekre. Így lesz a' trocheus és jambusból ◡ ◡ ◡ tribrachis, vagy három rövidű láb.

A' négyes szótagú lábak közzül, ezen az egyszerű úton, tsak a' spondeus két hosszújinak két-két rövidekre való osztása a' ◡ ◡ ◡ ◡ mértékű úgy nevezett dipyrichius, proceleusmaticus jöhetne be.

Ha tehát a' hosszú és rövid —, ◡ szó-

tagoknak mathesisi hármasításait 's négyesítéseit hidegen ide alkalmaztatnánk: az időre való tekintet ellen vétenénk, és így a' poésis ellen. Mert p. o. három, annyi-val is inkább négy hosszú szótagok kimondása egy ütésre igen hosszas, és ezen az úton már a' nyóltz rövid szótagú lábak is bejöhethetnek; ezeknek szárnyain majd minden több szótagok zavarékjai is, mellyeknek rendes következéseit a' fül nehezen különböztethetné meg. Úgy látszik azért, hogy a' több 's négyes szótagú lábakkal kötözvén a' beszédet az ütest a' nyugvó ponttal összevezavarjuk.

A' kötött-beszédben tehát hét, legfeljebb nyóltz lábak lehetnek. A' többieket ezeknek öszvetételeiből kell kifejtteni (mint ezeket a' régi Görög példák is bizonyítják): spondeus, trocheus, jámbus, pyrichius; dactylus, anapæstus, tribrachis, és ritkán dipyrichius.

§. 192.

A' szótagok hosszú vagy rövidségekre nézve, minden nyelvekre tartozható közönséges törvényt vonni nem lehet. Hogy a' nyelv természete szerint való hosszú hangzódók a' lábokban is hosszúk; hogy a' ket-tős hangzódók a' diphthongusok hosszúk;

hogy két mássalhangzók öszvetétele (positio) a' kimondást tartóztatná, 's ez által hangzódójok hosszabbúlna; úgy látszik, hogy a' kötött-beszéd közönséges törvényeire tartozhatna, a' mint ez így is van a' Görögben, Deákban, és minden egyszerű 's rendes hangzatú nyelvekben. De a' Német Verselők azt akarják megmutatni, hogy az illyes két betűjű öszvejövedelek, a' szótag mennyiségének épen nem határozóji; hanem a' fő és gyökérszók mindég hosszúk, a' szolgáló 's képző ragaszok és részetskék pedig, minden kettős és hármas positiójok mellett is rövidek. — Így p. o. Sprösszling der Myrte, jó dactylus és trocheus láb volna. A' honnan a' Német kötött-beszédben az ütések mennyiségét észrevenni, nem a' természetes kimondás, hanem felsőbb grammatikai 's szószármazási érzések is szükségesek.

A' Magyar nyelv a' szótagok mennyiségeiben a' természetes Görög és Deák mértékkel tart. Szükséges azért, hogy a' Görög és Deák mértékű verselésben is velek együtt tartsunk.

§. 193.

A' régi Görög versek egyszerűek, és a' ennek leginkább uralkodó lábaktó ne-

veztetnek: jambicus, trochaicus, anapæsticus és dactylicus verseknek. Ezeknek a' régi-
giek előtt állandó szabásai:

1.) Két két lábat szakaszokra (meter) osztottak, melly osztályok dipodiák-nak neveztettek. Így tehát 1.) két lábas vagy dipodias jambicus, trochaicus, anapæsticusok és dactylicusok vannak. 2.) A' négy lábasok már két dipodiások, vagy dimeterrek. A' hat lábúak trimeterek, és a' nyóltz lábúak tetrameterek görögösen. De ugyan ezek deákül tsak a' lábak számjai után neveztetnek: binarius, quaternarius, senarius.

E' szerént már tizenkétféle verseket esmérhetünk: jambicus, trochaicus és anapæsticus, dipodon, dimeter, trimeter, tetrametereket; (ama hármakat ezen négyfélével öszvetévén). — Mikor a' végső láb tsak fél, az-az, egy szótagú, akkor a' vers catalecticusnak mondatik. Kivált a' nyóltzas lábúkon szokott ez megadni, hogy az igen hosszú egyformaság ez által rövidüljön is, 's változást is vegyen. Egyébaránt közönségesen minden versnek utolsó szótagja közös, az-az, hosszú is, rövid is; vagy mennyiség nélkül való.

Mind ezen lábak után neveztetett verseknek tulajdonságok:

A.) Szabadságokra nézve;

1.) A' jámbicusoknak szabadsága az, hogy az első, és mindenik páratlan 3-dik, 5-dik, 7-dik számú lábai lehetnek spondeusok is.

2.) A' trochaicusokban a' második, és mindenik páros számú láb, az-az, a' 4-dik, 6-dik, 8-dik lehet spondeus.

3.) Mint mindenféle lábokban, ezekben is, az eggy hosszú két rövidekre osztathatik az idő törvénye szerént. E' szerént a' spondeusok helyett lehet tenni dactylusokat, a' jámbus és trocheus helyett tribrachisokat.

4.) Az anapæstusban a' két rövid helyett lehet eggy hosszú, és így a' láb spondeus; e' helyett ismét dactylus is bejöhethet.

B.) Megszorításokra nézve:

1.) Soha ez a' versi szabadság nem mehet annyira, hogy ez által a' fő-láb elnyomattasson.

2.) Soha a' fő-láb idejétől különböző más rangú láb (p. o. a' trocheus vagy jámbus helyett a' spondeus) kétszer vagy még inkább többször egymás után nem mehet.

§. 194.

A' mint ezek a' verselőknek elég szabadságot adhatnak: úgy ezektől az igen kevés

és könnyű törvényektől eltérni nem volna szabad. A' Görög példák ezektől el nem tértek. (Tsak a' hatos jámbusok páros lábaiba tettek igen ritkán a' jámbus helyett anapæstust, a' mint a' versmérték írók mondják, de erre példát nem hoznak fel). A' mi nyelvünknek sem illene ezen regulák ellen vétetni, mert tsak nekünk lehet az élő nyelvek közzül követni a' Görög mértéklést.

A' páratlan lábszámú jámbusok, trocheusok, 's a' t. a' Görög, sőt a' Deák régibb példáknál újabbak. Az ötös, és a' catalecticus hatos jámbusokról, a' Magyar Minerva 1793-dik 's követk. levelein lévő értekezés, a' jámbicusokkal való mély esmeretségét 's kellemjeinek érzését mutatja. — A' jámbicusok Görög természetével egyező: 1.) Hogy a' második és (ötödik, de a' Görög példák után) a' negyedik helyen, (szükségesképen) a' hatodikon is mindég jámbus legyen. (Ez a' páros helyeken lévő, de kivált a' hatodik jámbus, olyan természetes láb, hogy ezen hatodik ellen, az egyéb lábakra nézve igen szabadon írt Phædrus meséiben, egy kifogást sem lehet találni). 2.) A' többi helyeket spondeus (vagy ezzel egyenlő idejű) lábak

foglalhatják. Tsak azt nem engedhetné meg a' hangütésekhez szokott fül, hogy a' hosszú spondeus, rövid pyrichius ütésre menjen; ezen költői szabadsággal beszédeink kötözésében a' legfőbb, az idő szenyvedne.

Az 1794-dik lapon felhozott példa elsője tökéletes Görög ütésekre megyen: a' többiben az utolsó láb nem jámbus.

'S tisztab|hă kē|vën ā' |lēmēnt |īdō,
Rēpēsō| örōm|mēl, rēmē|gō kē|bēllēl
Hēvēsēn|mēgīn|dūlt mēlēg|ērzh|tēk kōzt,
Kārōlōm|mēllyēm|hēz mōsō|lyōgvā|rēn-
gō 's a' t.

A' mellyek következnek, ezen kívül két egymás után jövő spondeussal távoznak a' jámbusoktól.

A' nyóltzas catalecticus kedves vólt a' Görögöknél, kedves minálunk is:

- - | ◡ - | ◡ - ◡ - || ◡ - | ◡ - | ◡ - ◡
'Εἰ μοί γενοιτο παρθενοῦς καλῆ τε καὶ τερεῖνα
jambicus tetrameter catalecticus.

Nálunk is gyakran jól kezdik:

Hă vīs|sză nēz| ā' būs Măgyār

Hăjdān| kōrā| tūkrēbē M. Minerva 1924-dik levél. De eltévesztik majd könnyen a' jámbus természeti ütéseit.

§. 195.

A' Dactylicus és más Versek.

A' dactylicus versek illyen lábakból, vagy ezek helyébe tétethető spondeusokból állanak. Az esméretes heroicus hexameter, és a' pentameter két fél lábával, a' legnevezetesebbek ezek között. A' quaternarius: *Ibimus o socii comitesque; ternarius a' pherecraticus*, mint: *Cras donaberis hædo; binarius az adonicus*, a' melly végezi a' pentameteren kívül a' többieket is.

A' többi versekben más más lábak vannak; illyenek:

1.) Alcaicus: ō tē| mēāē| sī|| pārtem ā-
nī| māē rāpīt

2.) Choriambicusok:

a.) Dimeter vagy Aristophanesi: Ly-
diā| dīc pēr |ōmnēs.

b.) Trimeter vagy Glyconicus elsőbbsora: Fēlī| cēs tēr ēt| āmpliūs

c.) Tetrameter v. Asclepiadesi: Dīgnūm|
laūdē vī|rūm| Mūsā vē|tāt mōrī.

d.) Pentameter: Tū nē| quāēsē|rīs|| scī-
rē nēfās,|| quēm mīhī, quēm tībī.

3.) Pindaricus: īmpāvī|dūm fērī| ēnt rū|i-
nāē.

4.) Archilochicus: sōlvītūr| ācrīs hī|ēms
grā|tā vīcē| vērīs| ēt fā-|vōnī.

5.) Sapphicus: intě|gěr vī|tə scěľě|rī-
quě pūrūs.

A' két-két, három-három, és négy-négy sorú Versezetek változó soraikkal is nevelik a' kötött-beszédek kedvességét. Ezek az eggyesek sokféle combinációjiból igen sokfélék lehetnek. Nevezetesen a' Glykóé, Arisztophanesé, Hipponaxé, Archilokhusé, Alkmané, Pythiambusé 's a' t. mellyek két sorúak. Három sorúak: Archilochusé 2-dik, 3-dik, 4-dik. Négy sorúak: Sapphóé, Alceusé, Asklepiadesé, (L. ódák Horátz mértékein. Nagy Ferentz. Kassa 1807.)

§. 196.

A' Vers olvasása, ütései, nyugvópontjai.

A' Verseken lévő szótagokat, ott hol az ütés (tact) kívánja felemelni, megnyomni (arsis), és a' többi szótagokat lejjebb eresztetni (thésis) szükséges. Ezen kívül még különös nyugvópontokat kell a' verseken kijelelni. Az a' mód, melly által a' jámbicusok nyugvó pontokra osztatnak (a' M. Minerva 1795-dik levelén) ezeknek hangzásait igen kellemesíti. E' szerint:

„Jó szabad jámbus, mellyben vagy a' negyedik, ötödik, vagy a' hetedik szótagnál nyugvó pontúl külön válik a' szó.“ —

Úgy tetszik, hogy az ötödiknél való nyugvás legalkalmasabban jönne ki.

Oh sírni tudnék|| mint az | Asszonyok

'S fenn héjázással|| szókat| hajtani

De felkönyörgök|| inkább| ég te hozzád
's a' t.

A' nem catalectisusokban az utolsó jámbus láb előtt lévő szótagra tévén az arsiszt, a' felemelést, igen szép eurythmiát ad az olvasásban; az ütések így ejtegetvén szótagok száma szerint: 2, 2, 1; 2, 3. (a' két első verben).

§. 197.

A' véghangú Versek.

A' Görög és Deák beszéd mértékeit nem követhető Európai nyelvek, a' versekben, a' szótag-mérték helyett, vagy a' nehezen kényszerített mérték mellett, az egyenlő véghangzást vagy rimes verseket hozták be. Ezeket 1.) szótagjok számjai, 2.) nyugvó pontjai, 3.) véghangjai, sőt 4.) sorainak is megfelelései különböztetik meg. — Így lettek:

1.) A' négyesek (quadrains). A' mi szokott négyes strófáink, vagy mind a' négy sorban egy, vagy két egyforma véghangokból állanak. A' vers közepén van mia-

dég a' nyugvó pont. A' kettős véghangúak, distrofák.

2.) A' Madrigál egy rövid, lábaira nézve szabadon menő, egy szép vagy tréfás gondolatot előadó lantoló képetske, melly mivel előfordulásai nintsenek: az éneklésben, tsak áriákra fordíttathatik. (Mandre, juhász, Provenciai frantziásan. §. 21. E. 5. a' honnan ment az Olaszokhoz, 6 — 8 sor versekből áll).

3.) Kerekdedek (Rondeau), 10 — 11 szótagú 13 versek, mellyeknek nyóltza eggyez, a' másik öte is eggyez véghangjaiban; p. o. ha eggyik véghangot a' vónás, másikat a' pontozás jelenti: a' kerekdedkéek így mennek:

—————
- - - - két nyugvó pontjai vannak az 5.
- - - - dik, 8-dik vers után.

Nyugvás:

—————
- - - -

Másik nyugvás:

—————
- - - -
- - - -

4.) Triolet, Hármazatka. Öt — nyóltz vers, tsak két hangvég. Tréfás képű, az első vers háromszor kerül elő, innen van neve.

5.) Sonett, Hangzatka. Tizennégy versből álló egészen bezárt felsőbb érzésű versezet; sorai 4, 4, 3, 3. számok szerint mennek. Véghangjai:

— — — —
 - - - -
 - - - -
 — — — —

— — — —
 - - - -
 - - - -
 — — — —

— — — —
 - - - -
 — — — —

- - - -
 — — — —
 - - - -

Jegyzés: 1.) Sokfélék az ilyen versezetek: Stanzák, víg vagy szomorú dalok (vaudeville, lais), Ballade 3 strófákból. A' sok felköszönések Mascaradek, Quotlibetek 's a' t.

2.) A' kötött-beszéd további kifejtése az Esthetikára tartozik.

—————

I.
A' MUNKARENDET MUTATÓ TÁBLA.
(A' §-ra ÚTASÍTVÁ).

§. 1, 2, 3.

Gondolkodás formáji

Mennyiség, Quantitas :

Közönség, Részszeréntvalóság, Különösség.

Minéműség, Qualitas:

Allítás, Határozás, Tagadás.

Viszony, Relatió:

Allandóság, Következés, Költsönösség.

Viszonzódás, Modalitas :

**Szükségesképenvalóság, Lételeesség, —
Lehetség.**

Az Encyclopædia:

Mennyiségére nézve §. 5.

Minéműségére nézve 6.

Viszonyjára nézve 7.

A' Tudósság nemei

Viszonzódására nézve 8.

A' Rousseau ellenvetése 9.

Hasznai 10.

Encyclopædiai elosztások:

Elfejtve,

Öszvetéve a' gondolkodás formájival

A' Tudomány öszveségének elosztásai —

§. 11.

Krug Úr elosztása 12.

A' Német új Encyklop. eloszt. 13.

A' Convers. Lexiconé

Heusinger Úr elosztása

Ersch és Gruber elosztásai.

Encyklop. története 15.

Alexandriai iskola, Középidők,

Báco Verulámi, Apáczai Csere János.

Szótáras Encyclopædia:

Zedleri Lexicon,

Britannica Encyklopædia,

Frantzia 's a' t.

Systematica Encyklopædia:

Németek, Magyarok.

Bibliothékák elrendelése 16.

A' nyelvtudományok:

Elosztása 18.

Mennyiségiak, Írás, Olvasás.

Minémúségiak, Grammatikák.

Visszonosságiak, Íratértések és Ma-
gyarázatok.

Viszonzódásiak, Rhetorika és Poésis
Krúg Úr elosztása 19.

I.) Nyelvtörténet 3 részei a' mondhatódások után.

1.) Nyelvek öt rendjei: Chinai, Indiai, Európai, Ásiai, Áfrikai, Amériikai 21.

2.) Eredete a' gondolkodás formáji után 22, 23, 24.

3.) Atyafisága 25.

II.) Írástörténet, Betűtörténet 26, 27.

III.) Magyar írás, olvasás, Betűk és hangzódók tulajdonságai 28.

IV.) Diplomatica 29.

Graphica, Semiotica, Formularia.

Magyar betűk írás kor' változásai 30, 31.

Írásmód korai 32.

V.) 'Sidó írás.

Betűk formáji 35.

Pontozás nélkül való olvasás 36.

Vocalis jelek 37. Swa jelek 's a' t. 38.

VI.) A' Syriai és 'Sidó betűk hasonlatosságok 40.

Syriai öt vocalis 41.

Hangkeményítő 's a' t. jelek 43.

VII.) Arabs és Syriai betűk hasonlatossága 45.

Arabs vocalis csak három 46.

Helyesírás jelek 47.

Arabs, Persa, Török írás külömbözései 49.

VIII.) Görög Betúk 50.

Vocálisok 51. Betúk elosztása 52.

IX.) Római betúk 53.

Felülírások 54.

X.) Hieroglyphok 55.

Hor Apolló által 56.

Zoégá által 57. Grotefend 58.

XI.) Pasigraphia 59.

XII.) Kryptographia 60.

XIII.) Stenographia 61.

XIV.) Telegraphica 62.

Története 63, 64.

XV.) Siketnémak betúji 65, 66.

Schwartzér Úr Könyve 67.

XVI.) Közönséges Grammatika

A' szók: 71

**Mennyiségekre nézve: egyy-többszerűek,
Singul. Dual. Plural.**

**Minémúségekre nézve: valóságot tevők,
és különösen:**

a.) Dolgot, Nomenek.

a.) Érthetődő, Substantivum.

**b.) Mássalérthető, Adjectiv. Ezek sok
nyelvekben + és — ra 's neutru-
mokra mozdíttathatnak, 's min-
dég változtathatnak léptsőkön, grá-
dusokon.**

Viszonjokra nézve : Közönségesen :

Törzsök, vagy származott szók. Különösen :

Mennyiségi származás, Minéműségi és visszonos.

A' visszonos származás, különösen a' Nomenekben : Okozást (Genitiv.), Mivóltot (Dativust), és Átmenést az-az, Declinálást ad elő.

Viszonzódásokra nézve a' szók : ígék, verbumok 72.

Az ígéknek :

Mennyiségekre nézve időjök van.

Az idők : Következő, Múlt és Jelen időknek combinációjából jönnek ki.

Minéműségekre nézve : Activum, Passivum 's a' t. formájúak 73.

Visszonosságokra nézve : gyökörek és származottak ; ezek :

A' módra, lehetségre, időre vitettetnek a' modálítás miatt 74.

Minden Syntaxis 3 törvényből jön ki ; Okozás, Mivóltos és Átmenő ejtések törvényeiből.

XVII.) Magyar Grammatica :

Miért alkalmasabb a' Magyar nyelv a' gondolkodás kiadására ? 78.

Szó származás (a' Substantivumoknak)

Mennyiségi képzők 79.

Minéműségi 79.

Visszonos különösen:

Mivóltos, k, r, sz, ly, 's a' t. 80.

Okozást képző s, 81.

Okozatot: t, l, m, 's a' t. 81.

Szószármazás (az Adjectiv.) 82.

Hány ejtés van szorosán a' Magyarban?
83.

Birtokos ragaszok 84.

Névmássai 85.

Ígeformák eredetiek öten, de a' melyekből 325 's több jön 86, 87.

Ígeszármazások 88.

Módok 89. Conjugáció.

Magános és öszvetett állapotban 90.

Idők 91. Személyek 92. formáltatásai.

Rendetlen ígék v, j, sz, betűsök,

Adverbiumok képzőji a' categoriák után 94.

Az Előlutóljárók Ablativust tsinálnak 95.

Magyar Syntaxis 97.

Idők következése az Ígékben 99.

XVIII.) 'Sidó nyelvtudomány.

Ejtegetés, Mótió, Compar. 101, 102.

Névmássai, birtokos ragaszok 103, 104.

Ígeforma nyóltz 105. Conjugálás 106.

- Rendetlen igeik 107. Syntaxis 108. 's
könyvek.
- XIX.) Syriai nyelvtudomány 110.
Ejtegetés, Hasonlítás 111.
Névmássai 113. Nyóltz Igeformák 114.
Syntaxis 115. 's könyvek.
- XX.) Arabs nyelvtudomány 117.
Ejtegetés ennezes utánna vetéssel
Névmássai 118.
Arabs igeforma tizenhárom 119.
Szófüzés 121.
Grammatikai elfejlések 122.
- XXI.) Deak nyelv: ötféle ejtegetés 123.
Mozdítás, Hasonlítás 125. Névmássai 126.
Igeik, módok, idők, 128.
Formák, Conjugáció 129, 130.
Részetskék 132, 133. Syntaxis 134 — 141.
- XXII.) Görögnyelv.
Ejtegetés 3-féle 143, 144.
Mozdítás hasonlítás 145. Névmássai 146,
Igeformák 147. ezeknek: idő, személy és
mód szerént való változásai 148 —
150.
Részetskék 151. Syntaxis 152 — 155.
Dialectusok 156.
- XXIII.) Szótártudomány 158. Elosztása 159.
- XXIV.) Íratítélés az íratok mivóltjokra

nézve; törvényei, a' categó-
rént 161, 162.

Íratértés, Hermeneutica.

A.) XXV.) Kitétel által, Exegesis.

Törvényei categ. szerint 165 — 167.

Alkalmaztatott íratértés:

a.) XXVI.) A' régiség tudományára 168.

b.) XXVII.) A' Törvény magyarázására

A' Törvény homály. 1.) Magában a' tör-
vényben vagy 2.) az esetben van, 's
magyaráztatik: 1.) Megszorítással,
2.) Kiterjesztéssel 169, 170.

c.) XXVIII.) Szentírást magyarázó tudo-
mány közönséges: 3 szakaszokon
171. Különös 173.

B.) XXIX.) Fordítás által 174, 175.

XXX.) Folyóbeszéd:

Kigondolás, tárgy, magyarázat, megmu-
tatás 177 — 180.

Eredeti és származott közhelyek 181.

Elrendelés: Periodus, Chria, Oráció 183
— 185.

Előadás törvényei a' gondolkozás formá-
ji után 186.

Trópusok 187.

Mennyiség: Synecdoche.

Minéműség: Metaphora és Irónia.

Visszonosságra nézve: Metonymia.

Figúrák 188. a' gondolkozás formáji után.

Beszédmív tanítása 189. Története 190.

XXXI.) Kötött beszéd.

Láb, vers, versezet 191.

Rövid, hosszú szótag 192.

Versek nemei 193.

Köztulajdonságai, Megszorítás, Szabadság.

Magyar Jámбусok 194.

Dactilicusok 's a' t. 195.

Arsis, Thesis, Nyugvás, 196.

Véghangú versek 197.

II.

BETŰK SZERÉNT MUTATÓ TÁBLA.

(A' Számok a' §-ra mutatnak).

Abassi nyelv §. 21, III.	Apáztai Csere Ján. 15, D.
Ægyptomi nyelv 21, IV.	Aphoristice 7.
55.	Apogogica demonstratio
Æsthetica helye 11.	182.
Accidens, mellesleges 3.	Arabs nyelv 21, II. C. —
Adelung 15. F. 21. Jegyzés.	írás 44. betűk 45. vo-
Adjectivum 71, II.	cális tsak három 46.
Afgáni nyelv. 21, II. B.	hóldbetűk, napbetűk 46
Áfrikai nyelvek 21, IV.	példabesz. 48, 112. ej-
Ahachang 35.	tegetés 117, névmássai
Ahaltem 35.	118, birtokos ragaszok
Albáni nyelv 21, III.	118, tizenhárom íge-
Alexándriai Oskola 15.	formák, 119, idők, mó-
Alkorán betűji 49.	dok 120. syntaxis 121.
Állandóság 3.	Arami nyelv 21, II, C.
Allegóriai értelem 167.	Archeologia 168.
Állító, 3. Állítólag 6.	Argosi fáklyainnep 63.
Amérikai nyelvek 21, V.	Aristóteles 4.
Analógiai értelem 167,	Arsis 196.
182.	Ázsiai nyelvek 21. III.
Anapæst. vers 193.	Aspiratæ 52.
Anatómia helye 11.	Assyriai nyelv 21, II, C.
Anthropologiai tud. 13.	Axioma 178,
Anyanyelven írni 175.	

- Babylóniai nyelv, 21, II. Comparativa** parallela
 C. 182.
Báco Verulámi 15, C. Complet 186.
Ballade 197. Contrarium, 182.
Barcafalvi Szabó Dávid Contrastirende parallel.
 15, G. 182.
Bebian 65. Conversations - Lexicon
Begadkephat 35. 13, 15, E.
Bél Mátyás 28. Copula 178.
Beregszászi 28. Critica 161, reguláji 162,
 Bertin 61. conjecturalis 162.
Beszédmív tanítás regu- Criticaster 162.
 láji 189. Cselekvő tudományok 6.
Betük története 27, vo- Cserkassi nyelv, 21, III.
 cálist jelentők 27.
Bibliothekák 16. Dactylicus Vers^{us} 193, 195.
Birman nyelv 21, I. Dages 38.
Birtokos ragasz a' Ma- Danaus 50 leányai tele-
 gyarban 84. gráfja 63.
Brachygráphia 29. Datlanat 35.
Brokhaus, 15, E. Deák nyelv ejtései, 121,
 Balla 29. mozdítása 125. név-
 Bumaph 35. mássai 126. ígemódok,
 Burja Ábel, 59. idők 128. formák 129.
 hajtogatások 130. szó-
 részetskéek 132. prapo-
Calcuttai missio 21, Jegy. sit. 133. syntaxis 134,
Cantabri nyelv 21, II. D. 140. grammat. íróji 141.
Catégoriák, Mondhatódá- Declinációk kifejtése 71.
 sok 4. III. c. — és 83.
Categoricus imperativus Derivatio mivóltos 71.
 178. III. okozási 71. III.
Catechetice 7. A' Magyar szóknak
Celti nyelvek 21, II, D. mennyiségi, mivóltos
Cháldeai nyelv 21, II, C. betük k, sz, ly. 80.
 és 39. Jegyz. Okozás származásai s,
 Chappe Telegráf. 64. okozat t betűkkel 81.
Chevotzo 41. Dialectusok Görög 176.
Chrismus 29. Dijoni tudós kérdés 9.
Chria 184. Dilettant 7.
Clemens Alex. 173.

- Diplomatica** 29.
Dívan írás 49.
Dsezma 47.
Edessen Homérja 41.
Egymásután való 3.
Ehevi. 35.
Ejtegetés: Magyar 83. **Felülírások**
 'Sidó 101. **Syriai** 112. **Figurák a' beszédben** 188.
 Arabs 117. **Deák** 124. **Fönitziai nyelv** 21. II. C.
 Görög 143. **Fördítés törvényei** 174.
Ejtés igazán tsak kettő **Formulária** 29.
 a' Magyarban 83. **Formáji az ígéknek** 73.
Elmaradható 3. **Frantzia nyelv** 21. II. D.
Előlutóljárók 74.
Elsőbeli (a priori) 6. **Genus proximum, remot.**
Emphaticus status 111. 181.
Empiricum 6. **Georgiai nyelv** 21. III.
Encyclopædia, tudomány- **Glossarium** 159.
 kör 5. **öszveséges, kü-** **Glossák** 162.
 lönös 5. **hasznai** 10. **Gondolkodás** 1.
 új Német 13. **osztályai** **Gondolkozás** 1. **formáji**
 14. **története** 15. **Bri-** 2. **hasznai** 4.
 tannica 15. **E. Frantzia,** **Gondolás, kigondolás** 176.
 Német 's a' t. 15. **E.** **Gothusi írásmód** 32.
Erasmusi görög-olvasás **Görög nyelv** 21. II. D.
 51. **betük** 50. 's a' t. **Gram-**
Erotematice 7. **mat.** 143. 's a' t.
Ersch és Gruber Encycl. **Grammatica generalis** 71.
 15. **E.** **Gravitas a' beszédben** 186.
Értelem formáji 4. **reá** **Graphica** 29.
 szoktatás 69. **Gruber encyklop. eloszt.**
Eschenburg 15. **F.** 13.
Esméret: mathesisi 5 — **Gruterus** 54.
 közgyűlevész 5. **rendes** **Gyarmati** 28.
 5. **tiszta** 6. **a priori,** **Gyökér, a' múlt idő, a'**
 posteriori 6. **visgálódó,** **jelenvaló** 24.
 tselekvő, kötelező, le-
 kötő 6.
Estrangelo 42. **Habessziniai nyelv** 21. IV.
Hajtogatás Magyar 90.

- 'Sidó 106. 's a' t. Kal 'Sidó íge-forma 105.
 Hamza 47. Kálmár György 59.
 Hármaz elosztás 3. Kamnephathz 35.
 Határozott mennyiség 3. Kanaáni nyelv 21. II. C.
 Heinekke 65. Kánt 4.
 Herder 17. 22. 23. Kar-túdós 7.
 Hermeneutica 163. 164. Katalin Czárné 21. Jegyz.
 Heusinger Encycl. eloszt. Kaukazi nyelvek 21. III.
 13. Khinai nyelv 21. I.
 Hieroglyphok, Hor A- Kijelentés 3 szakasza 171.
 polloe 5. 6. Zoëga 57. Kirekesztő minéműség 3.
 Grotefend 58. Kirma írás 49.
 Híjjános minéműség 3. Kisti nyelv 21. III.
 Hiphil 'Sidó íge-forma Kóltsönösség 3.
 105. Kötelező 6.
 História helye 11. Közönség 3.
 Hithpael íge-forma 105. Következés 3.
 Hívatat-túdós 7. Különösség 3.
 Horos Apollo 55. Kuschoi 43.
 Hothpael 'Sidó igeformája 105. Kyriologica 58.
 Hexapla 173. Láb, versláb 191.
 Jambicus vers 193. 194. Lánghy 15. G.
 Idők az ígékben 72. Langlé 21. III.
 Idők következení a' beszédben 99. Lehetséges 3. 8.
 Ígék 71. IV. formáji 73. Lehetetlen 3.
 Ígetárs 74. Leibnitz 59.
 Indiai nyelvek 21. II. Lengyel Kir. Lessinszki
 Inductio 182. Szan. 9.
 Interpretatio 170. L' Epee 65.
 Intuitio, szemlélés 5. Lesgi nyelv 21. III.
 Író-eszközök 26. Lex in thesi, obsc. 170.
 Írásmód korai 32. Lexicon Etymol. 158. Idi-
 Istenség, Erkölt, Halhatatlanság 171. oticum, Synonymicum,
 Reale 159.
 Kádmus 26. Lexicographia 195.
 Kaffer nyelv 21. IV. Liquidæ 52.
 Literalis sensus 165.
 Loci communes 180. origin, 181. derivativi 182.

- Lynkeus 63.**
Madrigal 197.
Magyar nyelv 21. III. be-
 tűk 28. vocálisok 28.
 régí írásai 30. gram-
 matikája 78 — 100.
Magyarázati formája, ma-
 tériája 167. 179.
Malay nyelv 21. II. A.
Mandingo nyelv 21. IV.
Manó, mi a' manó? 104.
 III.
Mantsu 21. III.
Mappik 38.
Martianus Capella 15.
Mathem. esméret 5.
Mathesis helye 11.
Maximák 178.
May József 65.
Medda 46.
Médiai nyelv 21. II. B.
Mediæ 52.
Megfogás formái 4.
Megmutatás 180.
Mellesleges, accidens 3.
Mennyiség 2.
Merovingiai írásmód 32.
Metaphrasis 163.
Minden időbe való 3.
Minéműség 2.
Mivólt, substantia 3.
Modalitás 2.
Módok az ígékben 71. IV.
 Magyarban 89.
Mondhatóság, categoria 4.
Monogramma 5. 29.
Mongol 21. III.
Moor nyelv 21. IV.
Mósesi szakasz 172.
- Motio 71. II.**
Mutæ 52.
Mystica exegesis 173.
Néger nyelv 21. IV.
Német nyelv 21. II. D.
Névszók, nomenek 71. II.
Névmássai (Magyar) 85.
Nieuport 54.
Nilus 55.
Niphal ígeforma 105.
Notio, ratio 167.
Núbiai nyelv 21. IV.
Nunozás 47.
Nyelvek szerzője 17.
Nyelvek öt rendjei, 21.
 eredete 22.
Nyelvtudomány elosztása
 18. Krug szerint 19.
Nyelvtörténeti kérdések
 20.
Nyelv-atyafiság 25.
Obligatio perfecta, im-
 perf. 6.
Oigur 21. III.
Ok, causa 3.
Okozati syntaxisa 75.
Olasz nyelv 21. II. D.
Ontológiai tudományok
 13.
Oratio 185.
Origenes 173.
Originarii loci commun.
 181.
Ostyapetsét 21.
Oriente Colleg. Hert-
 fordi 21. Jegyz.
Öszvefogalók 74.

- Pallás 21. Jegyz. Quotlibetek 197.
 Palin Hieroglyph. 58.
 Palmyrai nyelv 21. II. C. Raphe 38.
 írás 42. Reale a' tudom. 6.
 Panhistor 7. Realis nyelv 76.
 Papiros 26. Relatio 2.
 Pársi nyelv 21. II. B. Rend 186.
 Paraphrastica 175. Reuchlin olvasás 51.
 Pasigraphia 59. Rész-szeréntvalóság 3.
 Pathologia helye 11. Revotzo 41.
 Patriárchai időszak. 172. Ribui 43.
 Pedant 7. Rhetorika részei, 176.
 Pehlvi nyelv 21. II. B. története 190.
 Periodus 183. Rhombusok 29.
 Persa nyelv 21. II. B. 49. Római nyelv 21. II. D.
 Pethocho 41. betűk 53. felülírások
 Philo 173. 54.
 Philologia helye 11. Rondeau 197.
 Philosophia helye 11. Rousseau 9.
 Philoxeni fordítás 41. Ruchoch 43.
 Physika helye 11.
 Physiologia helye 11. Sanscrit 21. II. A.
 Pikked forma 105. Schaffarik 21. II. D.
 Pluralis, Dualis 71. I. Schmid 15. F.
 Polyhistor 7. Schulzer 15. F.
 Polybius telegráfja 63. Schwarzer 67.
 Politika helye Semaphor 64.
 Pontius siketnéma tanító Semi nyelv 21. II. C.
 65. Semiotika 29.
 Postulatum 178. Sententiák 178.
 Prædicamentumok 4. és Siami nyelv 21. I.
 178. Sibiériai nyelvek 21. III.
 Problema 178. D.
 Profunditas 186. Sicard 59.
 Propaganda 21. Jegyzés. 'Sidó betű formák rendi
 Pukkad íge-forma 105. 34. olvasás pontok nél-
 Pura cognitio, tiszta 6. kül 36.
 'Sidó nyelv 21. II. C. tör-
 ténete 33.
 Quadrains 197.
 Quintilian 7. Siglák 29.

- Siketnémák** iskolái 65. Természetesedett tud. 7.
 betűji 66. Tesdid 47.
Silluk 39. Testimonia 182.
Socratesi mód 7. bőltses- Thaut 26.
 sége miben állott 9. Theologia helye 11.
Soden Gróf. 6. Theorema 178.
Sonett 197. Tibeti nyelv 21. I.
Spanyol nyelv 21. II. D. Tiro 29. 61.
Spanyolviasz 29. Titkos-írás 60.
Sphragistica 29. Tonkini nyelv 21. I.
Sponius 54. Tót nyelv 21. II. D.
Stanzák 197. Törvény tudom. helye 11.
Stenographia regulái 61. törvény 170.
Substantia, Mivólt. 3. Török Tatár nyelv 21.
Szabi nyelv 21. II. C. III. C.
Szemlélés 5. Triolet 197.
Szerződött tudom. posi- Trochaicus vers 193.
tiv. 7. II. Tropusok 187.
Szótárok 10. 15. E. 158. Tsudi nyelv 21. III.
Szükségesképen való 3. Tudomány és Virtus 9.
Szükségtelen 3. Tudománykör 5.
Syntaxis 3. törvényei 75. Túdósok 7.
Symmetria 186. Tulajdonító ejtés Synta-
Syriai nyelv 21. II. C. xisa 75.
 betűk 40. vocálisok 41.
 mozdítás 111. ejtegetés Ujtestamentomi időszak.
 112. 's a' t. grammar. 172.
 116. Usualis interpretatio 170.
Subjectum 178. Utólsóbeli, a poster. 6.
Suidás 15.
Süssmilch 17.
Sva jelek 38.
 Vaiha, Vihor 22.
 Valóságos 3.
 Változó, nem vált. szók
 70.
Taalik írás 49.
Tagadós 3.
Tatár nyelvek 21. III. C. Varians lectio 162.
Taylor Sam. 61. Weitschweifigkeit 186.
Telegraphica 62. tengeri Versek nemei 193.
 62. története 63. 64. Vesla 47.
Telekalia 64. Wilkefs 15. E.
 Virtus 22.

- Viszony 2.** **Zendavesta 21. II. B.**
Viszonzódás, Modalitás 2. **Zekofo 41.**
Visgalás, discursio 5. **Zoëga 57.**
Visgalódó tudom. 6.
Zasceras 35. **Xerxes hangászai, telegr.**
Zedler Lexicon 15. E. **63.**

lap.	sor.	Hibák.	Jobbítások.
52.	20.	Persiai,	Persiai
55.	1.	Gæli	Gæli
—	14.	melly	mély
56.	14.	Esthi.	Esthi,
76.	6. az ut.	hulldk	hulldék
77.	10.	tudomány	tudománya
114.	20.	aknak	annak
133.	2.)	a' hat ágú tsillag formák helyett nyúltz	
139.	1.)	ágút kell tenni	
155.	23.	A' íge	Az íge
171.	12.	asztaléjének	asztaléjának
181.	2. az ut.	l-l.	l-lik
268.	19.	ν ἐφέλκυσι κον	ν ἐφέλκυσι κον
269.	17.	(a' §)	(a' §. 142. 2. szerént)
270.	22.	ηχιο	ηχω
—	23.	ηχαι	ηχοι
272.	13, 14, 15.	ου, οι, ε	ού, όι, έ
280.	14.	ἐνδαιμονιζω	ἐνδαιμονιζω
282.	19.	átmenő	át nem menő
—	25.	κινδυνευοσω	κινδυνευσω.
309.	1.	betűji	betűi
311.	1. az ut.	fogdítója	fordítója
312.	7. az ut.	bólgogúlvan	bóldogúlván
314.	18.	gondolgodásra	gondolkodásra
317.	15.	vogy	vagy
318.	9.	különös.	lönös
325.	19.	kell köz	kell a' köz

Dzal	ذ	Dal	د	ذ	و	Zai	ز
		Re	ر	ر	ر	Wau	و
(28) ز (29) ز (30) ز		Ze	ز	ز	ز	Ris	ر
		Nun	ن	ن	ن	Dolath	ذ
		Wav	و	و	و	Nun	ن
en = (31) ن		Fe	ف	ف	ف	Gomal	غ
te = (32) ت		Kaf	ق	ق	ق	Beth	ب
		Be	ب	ب	ب	Coph	ف
o (33) ث		The	ث	ث	ث	He	ه
		Thse	ث	ث	ث	Qooph	ف
mi (34) م		Kef	ك	ك	ك	Phe	پ
		Szad	س	س	س	Chet	ح
		Dad	د	د	د	Thau	ط
ti (35) ت		Mim	م	م	م	Lomad	ل
		Sin	س	س	س	Szemkat	س
ök (36) ه		Ssin	ش	ش	ش	Mem	م
(37) ه		Ha	ه	ه	ه	Sin	س
(38) ح		He	ه	ه	ه	Teth	ط
(39) د		Cha	ح	ح	ح	Ac	ع
(40) د		Daim	د	د	د	Zode	ز
(41) ا		Ain	ا	ا	ا	Olaph	و
(42) غ		Gain	غ	غ	غ		
(43) د		Ta	ت	ت	ت		
(44) د		Da	د	د	د		
(45) ل		Lam	ل	ل	ل		
		Alif	ا	ا	ا		

Kettösbetű = Lam Alif Hangzodok: 2, 2, 7

12 (20) 10 (16) 8

(22) ذای نور زیم (23) ع (24) ه (25) ه (26) ه (27) ه
 I. اَلْاَلِمْ (2) بَا رِف (3) مِیْل اِلِی (4) کَا اَلْغِی (5) نِی
 II. تَمِی رِی (7) حَا یِی (8) بَا یِی III. رِی (9) کَا تِی
 IV. رِی (12) عِی (13) تِی (14) حِی
 (16) عِی کَسْخِی (18) بِی (19) مِی *
 " " " " " "

1870		1871		1872		1873		1874		1875		1876		1877		1878		1879		1880		1881		1882		1883		1884		1885		1886		1887		1888		1889		1890		1891		1892		1893		1894		1895		1896		1897		1898		1899		1900		1901		1902		1903		1904		1905		1906		1907		1908		1909		1910		1911		1912		1913		1914		1915		1916		1917		1918		1919		1920		1921		1922		1923		1924		1925		1926		1927		1928		1929		1930		1931		1932		1933		1934		1935		1936		1937		1938		1939		1940		1941		1942		1943		1944		1945		1946		1947		1948		1949		1950		1951		1952		1953		1954		1955		1956		1957		1958		1959		1960		1961		1962		1963		1964		1965		1966		1967		1968		1969		1970		1971		1972		1973		1974		1975		1976		1977		1978		1979		1980		1981		1982		1983		1984		1985		1986		1987		1988		1989		1990		1991		1992		1993		1994		1995		1996		1997		1998		1999		2000		2001		2002		2003		2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016		2017		2018		2019		2020		2021		2022		2023		2024		2025		2026		2027		2028		2029		2030		2031		2032		2033		2034		2035		2036		2037		2038		2039		2040		2041		2042		2043		2044		2045		2046		2047		2048		2049		2050		2051		2052		2053		2054		2055		2056		2057		2058		2059		2060		2061		2062		2063		2064		2065		2066		2067		2068		2069		2070		2071		2072		2073		2074		2075		2076		2077		2078		2079		2080		2081		2082		2083		2084		2085		2086		2087		2088		2089		2090		2091		2092		2093		2094		2095		2096		2097		2098		2099		2100		2101		2102		2103		2104		2105		2106		2107		2108		2109		2110		2111		2112		2113		2114		2115		2116		2117		2118		2119		2120		2121		2122		2123		2124		2125		2126		2127		2128		2129		2130		2131		2132		2133		2134		2135		2136		2137		2138		2139		2140		2141		2142		2143		2144		2145		2146		2147		2148		2149		2150		2151		2152		2153		2154		2155		2156		2157		2158		2159		2160		2161		2162		2163		2164		2165		2166		2167		2168		2169		2170		2171		2172		2173		2174		2175		2176		2177		2178		2179		2180		2181		2182		2183		2184		2185		2186		2187		2188		2189		2190		2191		2192		2193		2194		2195		2196		2197		2198		2199		2200		2201		2202		2203		2204		2205		2206		2207		2208		2209		2210		2211		2212		2213		2214		2215		2216		2217		2218		2219		2220		2221		2222		2223		2224		2225		2226		2227		2228		2229		2230		2231		2232		2233		2234		2235		2236		2237		2238		2239		2240		2241		2242		2243		2244		2245		2246		2247		2248		2249		2250		2251		2252		2253		2254		2255		2256		2257		2258		2259		2260		2261		2262		2263		2264		2265		2266		2267		2268		2269		2270		2271		2272		2273		2274		2275		2276		2277		2278		2279		2280		2281		2282		2283		2284		2285		2286		2287		2288		2289		2290		2291		2292		2293		2294		2295		2296		2297		2298		2299		2300		2301		2302		2303		2304		2305		2306		2307		2308		2309		2310		2311		2312		2313		2314		2315		2316		2317		2318		2319		2320		2321		2322		2323		2324		2325		2326		2327		2328		2329		2330		2331		2332		2333		2334		2335		2336		2337		2338		2339		2340		2341		2342		2343		2344		2345		2346		2347		2348		2349		2350		2351		2352		2353		2354		2355		2356		2357		2358		2359		2360		2361		2362		2363		2364		2365		2366		2367		2368		2369		2370		2371		2372		2373		2374		2375		2376		2377		2378		2379		2380		2381		2382		2383		2384		2385		2386		2387		2388		2389		2390		2391		2392		2393		2394		2395		2396		2397		2398		2399		2400		2401		2402		2403		2404		2405		2406		2407		2408		2409		2410		2411		2412		2413		2414		2415		2416		2417		2418		2419		2420		2421		2422		2423		2424		2425		2426		2427		2428		2429		2430		2431		2432		2433		2434		2435		2436		2437		2438		2439		2440		2441		2442		2443		2444		2445		2446		2447		2448		2449		2450		2451		2452		2453		2454		2455		2456		2457		2458		2459		2460		2461		2462		2463		2464		2465		2466		2467		2468		2469		2470		2471		2472		2473		2474		2475		2476		2477		2478		2479		2480		2481		2482		2483		2484		2485		2486		2487		2488		2489		2490		2491		2492		2493		2494		2495		2496		2497		2498		2499		2500		2501		2502		2503		2504		2505		2506		2507		2508		2509		2510		2511		2512		2513		2514		2515		2516		2517		2518		2519		2520		2521		2522		2523		2524		2525		2526		2527		2528		2529		2530		2531		2532		2533		2534		2535		2536		2537		2538		2539		2540		2541		2542		2543		2544		2545		2546		2547		2548		2549		2550		2551		2552		2553		2554		2555		2556		2557		2558		2559		2560		2561		2562		2563		2564		2565		2566		2567		2568		2569		2570		2571		2572		2573		2574		2575		2576		2577		2578		2579		2580		2581		2582		2583		2584		2585		2586		2587		2588		2589		2590		2591		2592		2593		2594		2595		2596		2597		2598		2599		2600		2601		2602		2603		2604		2605		2606		2607		2608		2609		2610		2611		2612		2613		2614		2615		2616		2617		2618		2619		2620		2621		2622		2623		2624		2625		2626		2627		2628		2629		2630		2631		2632		2633		2634		2635		2636		2637		2638		2639		2640		2641		2642		2643		2644		2645		2646		2647		2648		2649		2650		2651		2652		2653		2654		2655		2656		2657		2658		2659		2660		2661		2662		2663		2664		2665		2666		2667		2668		2669		2670		2671		2672		2673		2674		2675		2676		2677		2678		2679		2680		2681		2682		2683		2684		2685		2686		2687		2688		2689		2690		2691		2692		2693		2694		2695		2696		2697		2698		2699		2700		2701		2702		2703		2704		2705		2706		2707		2708		2709		2710		2711		2712		2713		2714		2715		2716		2717		2718		2719		2720		2721		2722		2723		2724		2725		2726		2727		2728		2729		2730		2731		2732		2733		2734		2735		2736		2737		2738		2739		2740		2741		2742		2743		2744		2745		2746		2747		2748		2749		2750		2751		2752		2753		2754		2755		2756		2757		2758		2759		2760		2761		2762		2763		2764		2765		2766		2767		2768		2769		2770		2771		2772		2773		2774		2775		2776		2777		2778		2779		2780		2781		2782		2783		2784		2785		2786		2787		2788		2789		2790		2791		2792		2793		2794		2795		2796		2797		2798		2799		2800		2801		2802		2803		2804		2805		2806		2807		2808		2809		2810		2811		2812		2813		2814		2815		2816		2817		2818		2819		2820		2821		2822		2823		2824		2825		2826		2827		2828		2829		2830		2831		2832		2833		2834		2835		2836		2837		2838		2839		2840		2841		2842		2843		2844		2845		2846		2847		2848		2849		2850		2851		2852		2853		2854		2855		2856		2857		2858		2859		2860		2861		2862		2863		2864		2865		2866		2867		2868		2869		2870		2871		2872		2873		2874		2875		2876		2877		2878		2879		2880		2881		2882		2883		2884		2885		2886		2887		2888		2889		2890		2891		2892		2893		2894		2895		2896		2897		2898		2899		2900		290	
------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	------	--	-----	--